

Poseban otisak iz 309. knjige Rada
Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

MILAN BUDIMIR

PELASTO - SLAVICA

SADRŽAJ

1. Tin(ia) din.
2. Veltha, Voltumnus, Vertumnus, (V)Lada
3. Maris Mavors
4. Turms. tulmaču, Adramys. Kandaulas
5. Gortyn Cortona grad
6. Sambas, salpinx, subulo, sopilka
7. Bisaltai, zlato, santerna, skandyx
8. Briletos proelium prylys, Bryllikhis, Brilōn, brilec
9. D(a)mia, Camillus, Kadmos, zemelo, familia, zmiija
10. Sapa(i)oi, Imbros, Kimberos, prosapia, sebar

Naslov ove rasprave mora da se posebno pravda iako je ovde reč samo o lingvističkim vezama. Za Slovene se zna prilično pouzdano da pripadaju indoevropskoj jezičnoj zajednici. Ali za Tirseno-Pelazge odnosno etrurski jezik postoje zasada samo izvesni znaci, leksički i morfološki, koji taj, još uvek slabo poznati idiom dovode u neodređenu vezu sa pomenutom zajednicom. Razume se da postoje i drukčije hipoteze o lingvističkom položaju starih Etruraca. Prema tome i geografska strana etrursko-indoevropskih veza mora se uzeti strogo u obzir. I u tom pogledu iznesene su razne kombinacije. Najstarija je Herodotova o zapadno-anadolskom poreklu Tirsena odnosno Etruraca. Za tu Herodotovu tezu ne zna istoričar Ksanto a protiv nje je istoričar, gramatičar i retoričar Dionisije.

Druga je hipoteza B. Niehbura po kojoj su Etrurci kao severni susedi alpsko-podunavskih Reta došli u Italiju iz gornjeg Podunavlja. Tu Niehburovu tezu sa novijom adaptacijom podržava na pr. P. Kretschmer, koji današnju Česku i Moravsku smatra doitalskom postojbinom Etruraca, Reta, Pelazga i Tirsena. Sva četiri ova imena treba da, prema Kretschmeru obeležavaju jednu jedinu, lingvistički manje više homogenu grupu govora i plemena koja su tamo negde u drugoj polovini trećeg milenija krenula na jug i jugoistok, pa preko Balkana u Anadol, dok su njihovi saplemenici. Reti, okrenuli jadranskim putem (Raitinon u Dalmaciji, v. Glotta XXXII, 190).

Prema ovoj istoj hipotezi, započeo je, početkom drugog milenija, u istom pravcu sličan pokret indoevropskih plemena koja da su bila naseljena zapadno od ovih »Pelazga«, dakle u današnjoj centralnoj Nemačkoj, i koja su lingvistički bila u lateralnom srodstvu sa tom grupom, budući da su obe grupe pripadale jednoj ranijoj lingvističkoj zajednici, koju Kretschmer zove protoindoevropskom. Ta starija zajednica treba da je postojala u tom prostoru tokom neolitskog perioda, sa tom razlikom, što se retsko-tirenska grupa kao nosilac »trakaste keramike« (Bandkeramiker) nalazila u položaju kulturnog posrednika između srednje-evropskih Indoevropljana i anadolsko-mediteranskih neindoevropskih kultura.

Po trećoj hipotezi, čiji je autor vatikanski etruskolog B. Nogara (Gli Etruschi e la loro civiltà, 1934), Etrurci su se doselili iz oblasti između istočnih Karpata i Ponta, te su i u tom položaju mogli vršiti posredničku ulogu između kulturnijeg Anadola i Sredozemlja s jedne strane i kulturno zaostale srednje i severne Evrope s druge strane. Za ovu Nogarinu hipotezu govorila bi i antička tradicija, zabeležena kod Theopompa, po kojoj su iz iste oblasti prodirala kimeriska plemena ne samo u Anadol već u IX. v. st. e., nego i na samo Apeninsko poluostrvo. To bi značilo da su apeninski Tirseni došli iz oblasti tripoljske kulture, u koju ne samo jafetitolog N. J. Marr nego i istoričar M. Rostovcev smeštaju najstarija sedišta slovenskih plemena.

Ipak većina stručnjaka, lingvista, istoričara i arheologa vraćaju se danas, iako s raznim modifikacijama starom Herodotu: Etrurci dolaze u zapadni mediteran iz Anadola. Dok je W. Brandenstein za istočni Anadol t.j. bliže Mesopotamiji i staroturskim plemenima, dotle su ostali za zapadni Anadol i Misiju, kao što je bio i sam otac istorije.

Sve tri ove hipoteze o starijoj postojbini Etruraca odnosno Tirsena mnogo nas potsećaju na novije kombinacije o indoevropskoj »prapostojbini«. U tom pogledu su jedni, kao H. Hirt, P. Kretschmer i Fr. Specht (Der Ursprung d. idg. Deklination) za Germaniju bilo severnu bilo srednju, drugi su, kao O. Schrader za današnju Ukrajinu, a treći, kao J. Schmidt i N. J. Marr za Zakavkazje, dakle istočni Anadol. Svi oni, razume se, imaju svoje posebne razloge, koji uvek nisu u sasvim jasnoj

vezi sa naukom (ovo se mora naročito reći za Kretschmera i Spechta). Ovaj poslednji, u pomenutom delu, vidi svoje Indoevropljane u široj oblasti danasnje Lužice već od paleolitskih vremena. Nisu mi shvatljivi razlozi za ovu i ovakvu hronologiju.

U svakom slučaju imamo dovoljno razloga da u ovom radu govorimo o Etrurcima, Tirsenima, Pelazgima, Ilirima, Tračanima, Anadolcima i Mediterancima pošto antičku kulturu ne možemo smatrati isključivim proizvodom i posedom klasičnih naroda, Grka i Rimljana, pogotovo kad znamo da su ahajski i italjski Indoevropljani pri svom naseljavanju mediteranskih obala zatekli starija naselja sa višom kulturom no što je bila njihova.

Ima, međutim, jedan krupni prigovor koji bi se mogao učiniti našem naslovu. To je pozna pojava Slovena u širokoj oblasti mediteranske civilizacije. Tako na pr. A. Vaillant (*Grammaire comparee des langues slaves*, I, 5) misli da je baltsko-slovenska jezička zajednica prestala da postoji tek u prvim vekovima hrišćanske ere. To bi značilo da sa Slovenima, kao posebnom etnolingvističkom individualnošću, ne možemo računati pre početka seobe naroda. Kako s druge strane pouzdano znamo da je već Sula uglavnom likvidirao Etrurce tako da su pod kraj stare ere samo rimski filolozi znali ponešto etrurski, nezgodno bi bilo i pomišljati na neke etrursko-slovenske lingvističke veze, budući da je Etruraca (Pelazga, Pelasta) nestalo pre pojave Slovena, Ipak ćemo pokušati da na nekoliko leksičkih primera ukažemo na mogućnost takvih veza i da tako opravdamo postavljenu temu.

Zna se da su stari Etrurci bili ne samo opasni gusari, od kojih je strepio zapadni Mediteran, nego i vešti trgovci koji su dolazili sve do Baltika. Već su tada mogli da dođu u vezu sa protoslovenskim plemenima, ako prihvalimo tezu o baltsko-slovenskoj zajednici, koju uporno brani Vaillant, držeći se pritom, isto kao i R. Trautmann pre njega, u prvom redu leksičkog materijala. Ali i bez obzira na taj materijal, čiji su detalji katkada izuzetno interesantni, vrlo je verovatno da su etrurski trgovci pored ostale robe u baltička naselja donosili i prodavali majmune. To je moralo biti svakako pre naše ere, pa čak možda i pre baltsko-slovenske jezičke zajednice ako je takva uopšte i postojala. Geograf Strabon (XIII, IV, 6) koji svoje kulturnoistoriske podatke uzima većinom od stoičkoa; enciklopediste Poseidonija iz poslednjeg veka st. e., kaže da se majmun etrurski zove arimos. Ovo ime sačuvano je i danas na Baltiku u obliku erms (v. SCHRADER NEHRING, *Reallexikon* I, 17). Pritom se mora konstatovati čudna pojava, da ni keltska ni germanska plemena, sa kojima su etrurski trgovci mnogo češće i intenzivnije saobraćali nego sa baltičkim sa prostog razloga što je geografska razdaljenost bila znatno manja, ne znaju za etrurski naziv tog trgovačkog artikla. Nije nikakvo čudo, stoga, što ni slovenska plemena u tom detalju ne učestvuju sa baltičkim susedima, ali je doista veliko čudo što upravo u tom detalju i keltski i germanski dijalekti idu zajedno sa slovenskim od kojih im je

došla tuđica ap/bana »opica« (v. Klugeov Rečnik¹² s. Affe). Ovo bi se čudo moglo objasniti poznatom činjenicom da su u baltičko primorje dolazili ne samo etrurski nego i anadolski trgovci koji su se služili dunavskim i dnjeparskim putem.

Keltsko-germansko ap/bana, koje rekonstruiše Schrader pokazuje isti radikalni elemenat kao i starorusko opica. Stoga se zbog onomasiološke paralele u grč. kallias može pomišljati na idioglotsko a ne na mediteransko poreklo, i na pripadnost leksičkoj grupi antus »zgodan«. Tome se ne bi protivila ni Oštirova kombinacija sa dogrčkim pithēx, pithēkos, pithōn, koje teško da ima veze sa lat. foedus i slov. bēsu (v. Južnoslov. Filolog VI, 166). Lat. aptus ima svoj pouzdani koradikalni kompozit u našem prionuti (od starijeg op-no).

1. TIN(IA) DIN.

Realnost etrursko-slovenskih lingvističkih veza mogu u prvom redu potvrditi nomina sacra, ali samo u slučaju da se radi o uočljivim identifikacijama. Stoga se sa dovoljno razloga može prihvatiti Kretschmerova identifikacija etrurskog Jupitra Tin(ia) (Glotta XIV, 308) sa opšteslov. din- »dan«, iako ovaj derivat odudara od poznate leksičke grupe diēus patēr, s kojom je, po opštem priznanju, koradikalan kao i lat. diēs i ilirsko Deipatyros. Poznato je da su gotsko atta i slov. oticu potisnula opšteindoevropsko pater. A. Meillet misli da je tome razlog poodmakla civilizacija, dok Hirt zastupa sasvim suprotno gledište da su slovenski Indoevropljani sačuvali najviše arhaizama. Činjenica što su sačuvali termin mātēr kao i neki drugi matrilinearni relikti ukazuju na drugačiju mogućnost tumačenja. Zbog grčkih koradikalna Dōis i Dōmātēr dozvoljena je i fonetski potpuno opravdana pripadnost imena Da(j)bog i Dajbahe (singular!) leksičkoj grupi diēs Tin Iuppiter i t.d.

Normalnu bazu samog leksičkog minimuma dei- bez ikakva formativa nalazimo u ilirskom složenom imenu Dei-patyros, koje Hesihije smatra svojstvenim epirotskim Stimfajcima, Po načinu obrazovanja može se kao najbliži srodnik smatrati latinski naziv Diespiter, koji je ustvari samo dubleta za daleko poznatije Iuppiter. Ako ilirskom Dei-patyros (v. KRAHE, Die Sprache I, 38) treba, kako neki misle, pridružiti i toponim Dōdōna, od kojeg je sačuvana i dubleta Dōdō, onda bismo i u ilirskom imali istu dugu bazu kao u slovenskom Dajbog Dajbabe. U tom bi slučaju oblik Dōdō pored već pomenutog Dōis i Dōmatēr potvrđivao polovnu ili nepotpunu reduplikaciju leksičkog minimuma dei-, koja je već konstatovana u staroind. dīdēti »blista«. Na taj bi način otpale zamerke koje čini H. Herwerden u svom Rečniku s. Dōmatros u pogledu Bechtelova Dōis i veze sa Dōdōna i Dōtion pedion. Iz svega ovog izlazi da je duga baza koju imamo u slov. paru Dajbog Dajbahe potvrđena u grčkom i u ilirskom.

Najzad, sa čisto fonetskog gledišta opravdano je utvrditi polovnu reduplikaciju ne samo u staroind. *dīdēti* i u ilir. *Dōdō* nego i u lat. grupi *Diāna* i *Iuppiter Diānus*, budući da se kod ovih starorimskih nomina sacra može poći pre od starijih oblika *Dīdiana* odnosno *Didianus* nego od Varonove konstrukcije *Diviana* iako se pritom poziva upomoć etrurska tuđica indoevropskog porekla *tiv* {~*divan*, *diviti* se i jerm. *tiv* »dan«) »mesec«. Očigledno da i ova tuđica kao i pretresano *Tin(ia)* »*Iuppiter*« potvrđuje bliske lingvističke veze između etruskog i indoevropskog, koje, razume se, ne moraju biti genealoške prirode, kako to misli Kretschmer, nego naprosto kulturno-geografske. Za rimsku *Dijanu* karakteristična je veza sa etruskim *Vertumnus*, o kome će biti docnije reći.

Iznesenom tumačenju južnoslovenskog božanskog para *Dajbog* *Dajbabe* protivi se tradicionalno učenje slovenskih mitologa i etimologa, po kojima su *Dabog* *Dajbog* *Dažbog* (o imenu *Dajbabe* ne govori nijedan od njih) u vezi sa glagolom »dati«. Tako se za *Da(j)*boga obično kaže da je »staro slovensko božanstvo sunca koje daje svu blagodat«. Ovu filološku interpretaciju ilustruje V. Čajkanović homerskim izrazom *dōtōr eaōn*. »*dator bonorum*«. Pritom se obično ističe shvatanje, tobož narodno, po kome je južnoslovenski *Da(j)*bog kao htonsko božanstvo neprijateljski raspoložen prema božanstvu neba i svetlosti. Neki vide u tome ostatak manihejskog odnosno bogomilskog diulizma (v. A. BRÜCKNER, *Mitologja Słowiańska* 58). Jasno je da je ova protivrečnost prividna i da je obična i razumljiva posledica hrišćanske detronizacije poganskih konkurenata, po kojoj je *Da(j)*bog postao hromi *Dabo* i prost sinonim za đavola. I Vasmeru {*Russ, Et. Wb. I, 326*) *Dažbog* je »*Spender des Wohlstandes*« i bez obzira na *Striboga* i *Skotij* boga.

U kolikoj meri jezička svest i budnost može odmaći sa svojim paretimološkim kombinacijama i adaptacijama, najbolje pokazuje ono što čitamo u Ak. Rječniku (pravilnije bi bilo Rečniku, isp. brijeg bregovi brešćići i t.d.) s. *Dābog*: "*Dābog* m. po nekim krajevima narod misli i pripovijeda da je *Dabog* zli duh koji je bio jednako mogućan kao bog i nad zemljom gospodovao dok ga nije sin božiji nadvladao i osvojio — Postalo je od *Dajbog*, starosl. *Dažd* bog, što je sastavljeno od imperativa glagola *dati* i od imena bog. Uzdržalo se još iz slavenske mitologije u kojoj je po svoj prilici naznačavalo sunce, vidi Miklošić, *lex. paleosl.* kod *Dažd* bog i Jagićevu raspravu u *Arch. für slav. Philologie* 5, 1 i daļe

- Samo u naše vrijeme u narodnim pripovijetkama. Bio *Dabog* car na zemlji a gospod bog na nebesima. Pa se pogode; grešne duše ljudi da idu *Dabogu*, a pravedne duše gospodu bogu na nebesa. Nar.

prip. vil. 1866. 642. Dabog okupio skupštinu pa veća i smije se što se gospod bog muči. 1867, 655.« i: »Dabo m. ime što se kao za šalu nadijeva djavolu — Može biti postalo iz latinskoga diabolus no je veća prilika da je hyp. od Dabog

- Dolazi od prošloga vijeka a između rječnika u Vukovu gdje stoji da se govori samo hromi Dabo. Od dvi vrste vina . . . jeste vino svitovne i vino milosti božanstvene. Prvo vino nazdravlja Dabo i ovo pristaje onima, koji ga protiva razloga piju ... Drugo pak vino jeste vino nebesko. E. Pavić, ogleđ. 507.«

Kad znamo da već pesnik i pisac atičke Ilijade operiše paretimološkim kombinacijama, nazivajući svog glavnog junaka Ahila akhos Akhaivōn, nije nikakvo čudo što i Hesiod (Opera 356) postupa na isti način praveći razne kombinacije sa derivatima glagola didōmi. Ali njegov hapax legomenon imenica dōs nema nikakve veze sa homofonim imenom Dōs koje čitamo kod Homera (hymn. in Cererem 122). Emendacija Fr. Bechtela, uslovljena metričkom nuždnom koja to ime menja u Dōis daleko je ubedljivija nego Brunckov dometak men, budući da je i paleografski mnogo jednostavnija, jer se radi o jednoj jedinoj hasti. Bruncku je potrebna nova reč, veza men, za koju se odlučio J. Humbert u svome izdanju homerskih himni (str. 45), iako je poznato da je Fr. Bechtel jedinstven stručnjak i za grčku onomastiku i za celokupnu problematiku indoevropske apofonije. U našem slučaju se i radi upravo o apofoniji, jer za Bechtelovu emendaciju govori ne samo epirski hidronim Dōdō koji ima istovetnog srodnika i na baltsko-slovenskom prostoru, nego i toponim Dōdōna i Dōtion a pogotovo ilirski Dei-patyros i grčki Zas (od starijega Di-ant-s) koji su očigledno koradikalni sa prvim slogom u našem bogovskom paru Dajbog Dajbabe.

I pored oskudnih podataka, božanska imena Da(j)bog i Daž(d)bog, čiju vezu sa solarnim Svarogom podvlače svi stručnjaci, mogu se u smislu prethodnih izvođenja svesti na zajednički arhetip odnosno leksički minimum dei-, ili, sa reduplikacijom deid-, koja je utvrđena u staroindiskom, grčkom i ilirskom. Tako se i oblik Daž(d)bog, imajući u vidu njegovu vezu sa Svarogom, sasvim lepo može izvesti od starijega Dōi-d-io-, dok je nereduplikovana duga baza sačuvana u obliku Dajbog (od starijega Dōi-o-, isp. kraj : kraj : lat. crēvi), Na ovaj se način naši Dajbog i Dajbabe oslobađaju svoje dosadašnje usamljenosti i njihova veza sa blistavim Svarogom (~ hēlios, sol i t. d.) postaje sasvim jasna i prirodna. Ali ne samo to. Prema iznesenom tumačenju slovenski apelativ din- i denominativ diviti se imaju u etrurskim koradikalnim i istovetnim obrazovanjima Tin(ia) i tiv(r) »mesec« (isp. luna < louxna »blistava«) svoje najbliže srodnike. Daleko je međutim važnije da i sam Jupiter sa svojom epiklezom Dianus kao i njegovi ostali indoevropski srodnici u grčkom, indoiranskom, ilirskom i germanskom ima svog lingvističkog i kultskog srodnika u našem Dajbogu i Daž(d)bogu.

Reduplikovani leksički minimum utvrđen u staroind. dīdēti, ilirskom Dōdō, Dōdōna gde sedi Zeus Pelastikos (ne Pelazgikos) i u staroslov. Daž(d)bog, kao da je ostavio traga u nekim glosama iz govora indoevropskih Pelasta; samo sa normalnim vokalizmom ei. Na to ukazuju Hesihijeve glose, za koje je karakteristično pomeranje zvučnih dentala u bezvučne: tītō »zora, dan, sunce« i dogrč. ime solarnog božanstva Tītān. P. Chantraine u svojim etimološkim beleškama za Baillyev Rečnik⁶ ostavlja apelativ tītō (po svoj prilici od starijeg oblika deido) bez ikakve etimološke kombinacije, dok ime Tītān zajedno sa Hesihijevim glosama titax »kralj« i titēnē »kraljica« proglašuje mediteranskim t.j. neindoevropskim. I bez obzira na šiptarski koradikal ditē »dan« i na dolat. titus »columba agrestis, penis, senator«. očigledno je da se ova doklasična leksička grupa ne može bez naročitih razloga odvojiti od svojih indoevropskih srodnika i to tim teže što već i sam Kretschmer misli da su najbliži indoevropski srodnici, retsko-tirsenski Pelazgi iz oblasti severno od gornjeg Dunava, već u drugoj polovini trećeg milenija preko zapadnog Balkana krenuli prema Mediteranu i Anadolu. Prema njemu ovi Pelazgi čine sa najstarijim Indoevropljanima posebnu lingvističku grupu koju on zove protoindoevropskom. Za relativnu verovatnoću iznesenog tumačenja dogrčkih tuđica tītō Tītān i t.d. govori i važan fonetski detalj, što se njihov osnovni vokalizam poklapa sa staroindiskim koradikalom dideti, i ilir. Dei.patyros, pa se tim putem obezbeđuju opšteindoevropske vokalske alternacije i, prema tome, idioglotski karakter cele leksičke grupe.

Neizvesno je da li ovamo spada i dogrč. naziv majmuna tityros (Theophr. Char. 5), iako imamo onomasiološku paralelu u staroind. kapí-h »majmun« (zbog crvenkaste boje dlake) odakle potiču po svoj prilici ne samo grčke tuđice Kēb/pos, keblōs nego i staroslov. pozajmica opica, u kojoj stručnjaci traže izvor germanskom apan- i keltskom abbana (mesto rukopisnog abrana).

Ako tityros pripada leksičkoj grupi dei/dī- »blistav«, a zato je navedena onomasiološka paralela, onda se dogrč. tityros mora smatrati kao derivat neke nominalne osnove na **tu-**. Poznato je da takva osnova, koja je iz kolektiva razvila imenice apstraktnog karaktera, ustvari pretstavlja nomina actionis kao i osnove na **ti-** i **tā-** (v. P. KRETSCHMER, Dyaus, Zeus, Diespiter und die Abstrakta im Indogermanischen, Glotta XIII, 107). Srećom upravo kod ove leksičke grupe imamo svih pet vrsta kolektiva: na **-ta**, na **-ti**, na **-tu**, na **-n** i na **-r**. Za prvu vrstu svedoči šiptarsko ditē (od starijeg ditā; isp. grč. genetē, biotē i t. d.), za drugu vrstu staroind. su-dī-tih "schönen Glanz habend", za treću vrstu spomenuta tuđica ti-tyros a za četvrtu i petu Tin(ia) slov. din i podloga denominativa dīrio (isp. diviō i diviti). Već je Kretschmer (o. c. 109), nasuprot Brugmannu i Wackernagelu ubedljivo zaključio da je leksički minimum sa završnim **-u**, koji nalazimo u imenima Zeus Iuppiter i u našim derivatima divan diviti se i t.d., sekundarnog karaktera i da se mora poći, kao što smo to već napred učinili, od

minimuma dei-, kome su dodavani formativi **t, n, r, u**. Za ovaj poslednji formativ i njegov izrazito kultski ili bolje rečeno demonski karakter (v. Fr. SPECHT, "Zum sakralen **u**," Die Sprache 1 43) govori pored ostalog i arhaično građena staroind. imenica *dyumna* »Himmelsherrlichkeit« koja nas potseća ne samo na grč. *prymnos*, staroind. *nimna-* nego i na božanska imena sa Apeninskog Poluostrva kao *Picumnus Pilumnus Vortumnus* i *Voltumna*. Međutim Kretschmer koji je bogato dokumentovao proširenje ovog leskičkog minimuma odnosno njegovu reduplikaciju u staroindiskom rečniku, objašnjava ženski rod imenice *dyaus* pored *Dyauh* u najstarijim partijama Rgvede kao ostatak starijeg stanja kada su demonska bića bila neodređenog i bezličnog karaktera. Isti takav arhaizam sa naknadnom korekturom novijeg datuma imamo u našem božanskom paru *Dajbog Dajbabe*. To znači da se ovde u našem mitološkom folkloru radi o izuzetno arhaičnom reliktu iz najstarije indoevropske prošlosti.

Da je ovo shvatanje doista prilično verovatno vidi se po tome što oblici *Da(j)bog* i *Daž(d)bog* imaju svoje pune paralele u indoevropskoj nominalnoj morfologiji. *Daž(d)bog* pretpostavlja isto proširenje leksičkog minimuma koje smo već konstatovali u staroindiskom, dogrčkom i u hidronimu epirskih Ilira *Dōdō* (v. H. KRAHE, "Sprache und Vorzeit", 108). Stoga nije slučajno što se ovaj i ovakav hidronim javlja ne samo kod ilirskih plemena na jugu nego i kod njihovih baltsko-slovenskih srodnika na severu. Onomasiološki moment ovog hidronima otkrivaju nam semantičke paralele kao *Alpheios*, *Aspropotamos*, *Albula* i naši hidronimi *Bistrica*, *Beli Potok* i *Lab* nasuprot *Tamnava* i *Crna Reka*.

U pomenutoj raspravi ukazao je Kretschmer dalje na mogućnost da se i singularni pesnički oblik *Zevsova* imena *Zas* (od starijeg *di-ants*) svede na leksički minimum **di-**, čiju smo normalnu bazu konstatovali u ilirskom *Dei-patyros*, a visoku produženu bazu u našoj onomastičkoj grupi *Dajbog Dajbabe*. Ali ni Kretschmer ni ostali stručnjaci nisu uzeli u obzir slovenska koradikalna obrazovanja, koja kao i rgvedski koradikali *dyaus* i *Dyauh* ukazuju na najstarije stanje, a ono je prethodilo pojavi patrijarhalnog sistema u indoevropskom društvu, dokumentovanog izrazima *Zeuspater Iuppiter Diespiter*. Kako znamo da je pojava živog roda sekundarna pa da prema tome ni rgvedsko *Dyauh* ni *dyaus* ne mogu predstavljati najstarije stanje, moramo tražiti takav oblik koji i društveno-politički i lingvističko-istoriski daje makar naslutiti tu najprimitivniju situaciju.

Tu najstariju situaciju pokazuje korenski minimum složenog ilirskog imena *Dei-patyros* budući da su i grčko *Zas* i naše *Daž(d)bog*, *Da(j)bog* već u izvesnom smislu derivati. Zna se čak da su najstarija nominalna obrazovanja radikalnog karaktera i da za njima dolaze kolektivne imenice heteroklitskog tipa na *n/r* i na **u-** (isp. *dom* — *domovoj*). Sledi da su ilirski *Pelasti* u ovom pravcu

sačuvali najstarije stanje, a da je etrusko Tin (ia) već docnija pojava, iako ima istovetne srodnike u staroindiskom i latinskom a najviše u slovenskom. Ovo poslednje stoga što tu nalazimo i derivate od heteroklitske osnove na **r-**.

Za ovu idioglotsku arhaičnost navedenih slovenskih koradikalnih obrazovanja govorilo bi i najnovije shvatanje M. Vasmera, da slov. "bogu" nije neka opšteslovenska pozajmica iz nekog skitsko-iranskog govora nego samostalan član slovenske idioglotije. U tom bi slučaju Da(j)bog Daz(d)bog i Dajbabe u oba svoja dela bili potpuno originalne tvorevine, koje potvrđuju da su protoslovenska plemena sačuvala tragove najstarijeg indoevropskog Olimpa gotovo bolje nego što se to može zaključiti iz Rgveda za staroindijske Indoevropljane.

Drugi deo složenice Dajbabe može se objasniti Vukovim rečima (Rečnik s. baba): "U Dubrovniku se svaka dojkinja i dadilja zove baba, makar bila i djevojka od 12 godina." Sa ovim Vukovim tumačenjem uglavnom se slaže i interesantna leksička činjenica da se u planinskoj oblasti zapadno od gornjeg Vrbasa izrazom baba zove ona udata žena koja ima poroda, pa makar joj bilo tek 15 godina. To znači da je Dajbabe supruga božanstva koje se zove Daj ili Dažd. Razume se da bi se oblik Daj mogao smatrati refleksom za starije Dadj (od indoevr. *dōidio*, a ne od baze *doi-*), pa bi na taj način homersko *Dōs* ili *Dōis* bilo usamljeno. Proširenje sa sufiksom **-ijo-**, koje je očigledno u obliku *Daždbog*, javlja se ne samo u vedskom *sūr(i)yah* nego i u grčkom *hēlios* (od starijega *sāvelios*). Ovaj morfološki detalj, na koji su ukazali Ernout-Meillet (Rečnik³ 1116) ide svakako u prilog iznesenom tumačenju i podržava vezu sa solarnim Svarogom.

Složenica Dajbabe, dokumentovana u oblasti Titograda, ukazuje isto tako na arhaičnost njenog dohrišćanskog ili bolje rečeno paganskog kulta, iako potvrđuje prelaz iz demonizma u deizam gde već imamo posla sa jasno obeleženim božanskim individualnostima. Interpretatio graeca za staroslov. baba glasi *mammē*. Oba ova onomatopejska obrazovanja sa labijalnim suglasnicima javljaju se kao kultska imena već u doklasičnom Anadolu, odakle pod kraj IX v. st. e., po misljenju većine stručnjaka dolaze Tirseni na Apeninsko Poluostrvo. Ime tog starog anadolskog božanstva javlja se u više oblika: *Ma*, *Mēnē* odnosno *Kybēbē*, *Ku-papaš*, *Kubaba(t)* (v. B. HROZNY, *Histoire de l'Asie anterieure* 212). Isti pisac na str. 104 pominje i oblik *Baba-Ellit*, iako ne zna za Hesihijevu glosu *babaka* kao ime Kibelina sveštenika. To znači da se glavno materijalno božanstvo u ajgajsko-anadolskoj oblasti zvalo *Bābā*. budući da Hrozny i za minojski period postulira kult božanstva *Ku-papaš*.

Pošto se radi o očiglednoj onomatopeji odnosno o primitivnom hipokoristiku, vrlo je rizično nešto određeno kazati u pogledu veze između slovenske babe i homofonog ajgajsko-anadolskog božanstva. Takvu vezu čini verovatnom glavno skitsko božanstvo sa imenom *Papaios*, kako nas

obaveštava Herodot (isp. G. DOTTIN, *Anciens peuples de l'Europe* 176). Ovo tim pre što i imenu Kubaba odgovara muški oblik Ku-babos ili Combabos kako glasi potonji oblik. Za ime ovog ajgajsko-anadolskog božanstva postoji samo jedna jedina interpretatio graeca odnosno romana "Magna Mater". To bi značilo da prefiksarno ko/cu ima augmentativni karakter. Bezvučnost skitskih labijala u imenu Papios ne treba nimalo da nas buni: nju objašnjava ne samo postojanje grčkog papos a ne babos nego i fonetska paralela u hidronimu Tanais-Don. Za takvu arhaičnu vezu između naše Dajbabe i ajgajsko-anadolske Kybebe govorila bi i ta okolnost što se ime hetskog demona koji drži nebo i koji se zove Upelluri ne može lako odvojiti od dogrčkih demonskih imena Pelōros — Apelauros i našega Peruna (od starijega heteroklitskoga Perauro-). O ovome će biti govora drugom prilikom, jer slovensko-anadolske veze nisu ograničene na ovaj detalj, koji bi na kraju krajeva mogao biti i slučajan (v. članak Protosloveni i staroanadolski Indoevropljani Zbornik filozofskog fakulteta II, 255).

Možda nije slučajnost što se i u tirsenskom javlja onomastička grupa papa (v. A. TROMBETTI, *La lingua etrusca* 224), budući da fonetski sistem tirsenski ne zna za zvučne labijale. Najzad moramo ukazati i na histerogeni oblik imena Kubābā - Kybēkē. Ovakvu disimilaciju labijalnog reda imamo i u našoj tudici p(r)oskura od grčkog prosphorā ali pitanje je da li se i slov. bogu, koje sada prema Vasmeru ne mora biti tudica iranskog porekla, može smatrati rezultatom takve disimilacije budući da nije isključena veza sa ilirskim bagaros »topao«. Za semantičku evoluciju svetao > topao imamo dovoljno paralela u indoevropskom rečniku. Za drugu mogućnost t.j. za vezu sa ilirskim bagarogovorilo bi ne samo ime prvog Slovenina koje glasi Bož (od starijeg bhagio-) nego i fitonim božur sa karakterističnom crvenom bojom. Heteroklitski sufiks kod prideva koji označuju boju glasio je auno/auro- pa stoga u grupu takvih prideva spada ne samo božur i derivatsko tmuran (~tmica, tmast) nego i ime samog Peruna. Božovih 72 glavara nisu nastali pod uticajem isto tolikog broja Hristovih učenika jer potvrđuju postojanje slovenske sunčane godine od 360 dana odnosno 72 sedmice po pet dana. U prilog takve hronološke računice govori i svakom poznata činjenica što se sredi nalazi između drugog i četvrtog dana a ne između trećeg i petog.

Nije nikakvo čudo što je hrišćanstvo, ubacujući subotu i nedelju (prema grčkom apraktos sc. hēmera) poremetilo donekle tu stariju računicu.

Da je slovensko din- sasvim arhaični derivat vidi se po denominativu od heteroklitske varijante n/r dīriō »gledati« (isp. grč. leukos leussō, Trautmannov Rečnik 56 i Boisacqov Recnik⁴ s. deato). Šiptarski derivat ditē »dan« i staroind. su-dī-tih dopunjavaju ovu seriju formativa t/n/r (isp. grč. dōtina pored lat. dōnum i našeg dār), koju N. Trubeckoj smatra karakterističnom za najstariju indoevropsku morfologiju, jer se, po njegovu mišljenju, nalazi i u nekim govorima severoistočnog Kavkaza. Bez ovih

formativa obrazovana je grčka složenica ogdodion (kod Hesihija) »žrtva koja se prinosi Tezeju svakog osmog dana«. O kultskoj i hronološkoj važnosti osmice mora se govoriti posebno jer je dokumentovana ne samo kod Etruraca i na minojskom Kritu, kod jadranskih i japodskih Ilira nego i u srpskohrvatskom folkloru. Slično kao u Hesihijevu kultskom terminu ogdodion gde imamo nulsku bazu leksičkog minimuma dei »svetao i t.d.« imamo slovensko obrazovanje bez formativa t/n/r u pomenutoj kultskoj grupi Dajbog i Dajbabe. Ova apofonska varijanta sa prvobitnim ò odnosi se prema homerskim oblicima deato i doassato kao naš apelativ kraj prema kroy i prema baltskim bazama krejù i krijas (v. Trautmannov Rečnik 141). Razume se da ove fonetske formalnosti ne rešavaju do kraja problem slovenskog Dajboga i njegove Dajbabe. Za ovu poslednju ne zna B. O. Unbegaun (Les Religions de l'Europe Ancienne III, 400), kao ni L. Niederle kojeg on uglavnom reprodukuje. Ipak izneseno tumačenje objašnjava bar donekle vezu između Dajboga i Svaroga, čija je apofonska baza potpuno istovetna sa onom u Hesihijevoj glosi bōroi (od starijega suoroi ~ sāu/su »svetao«) »oči«, koradikalnoj sa leksičkom grupom sol »sunce i t.d.« Semantičku nijansu »oči« nalazimo i u koradikalnom irskom suil a možda i u skitskom spou koje beleži Herodot (IV, 27), kao i u lat. lumina. Evo i morfološke proporcije: grčko bōros stoji prema Svarog kao akros prema Ostrog. Data etimologija ustvari je identifikacija. Formativsko r u imenu Svarog potseća na pomenuti denominativ dīrīo »gledam«. Htonski kult Dajbabe, konstatovan u blizini Titograda, ne protivi se solarnoj prirodi Dajboga i Svaroga (isp, htonski kult rimske Dea Dia u praksi Arvalske Braće, GRENIER, Les religions, III, 102).

2. VELTHA, VOLTUMNUS, VERTUMNUS, (V)LADA

Međutim prema svedočanstvu glavnog rimskog antikvara, enciklopediste Varona (De lingua latina, 5, 46) izgleda da etr. Tin(ia) i pored identifikacije sa Jupitrom, nije bio glavno božanstvo. To je bio Vertumnus »deus Etruriae princeps«. Ranije sam pomišljao, zbog latinske paretimološke veze sa glagolom verto na našu imenicu vreme (od starijeg vert-men) koja je zbog staroind. vartman- pripadala najstarijem sloju indoevropskog rečnika. Ali posle istraživanja R. Pettazzonia (v. A. GRENIER, o. c. 45, 53) mnogo je verovatnije da je ovaj prvak etruskoga Olimpa solarno božanstvo ratničkoga tipa. Ratničkog tipa stoga što su i četovanja primitivnih Indoevropljana kao i kod naših naroda bila uslovljena godišnjim sezonama, pa je funkcija solarnih božanstava za ratničke pohode od prolejnog do jesenjeg ekvinokcija bila od presudne važnosti. Stoga se ne ustručavam da etrurskom Vertumnu odnosno Voltumnu pridružim i italaskog Mavorta - Marsa, koji se kod Etruraca zove Maris. To bi

značilo da u složenom imenu Mā-vort sa varijantom Mamertos a možda i arvalskim marmar i mamor, moramo računati sa kompromisnom kontaminacijom srodnih božanstava aloglotskog porekla.

Kako se Vertumnovo sedište nalazi u prestonici etruskog dodekapolisa Volsinii, jasno je da otpada kombinacija A. Greniera sa imenom drugog božanstva zvanog Velhans — Volcanus. Iako su etimološke kombinacije sa ličnim imenima vrlo rizične, smemo se u ovom slučaju osloniti na Varonovu interpretatio romana: Vertumnus odnosno Voltumna kao i toponim Volsinii (verovatno od starijeg Voltinii) sadrži semantičku jezgru princeps. Stoga je teško odbiti vezu sa imenom ilirskog vojskovođe Volsimos, koji dovodi ilirske Peligne sa Balkana u centralnu Italiju.

Ovaj doklasični društveno-politički termin volt/vort- »dux, princeps«, kome pripada i ime Vertumnus od starijeg Vortumno-, kao da nije bio ograničen u antičko doba na ilirski i etruski onomastik. Već smo pomenuli ranije da se rimska Diana javlja zajedno sa etruskim Vertunmo-, koji je za Varona »deus Etruriae princeps«. Njoj odgovara u Sparti Bōrthia odnosno Vorthia u Arkadiji. Njen kultski drug u šumi blizu Aricije nedaleko od Rima zove se Virbius. Njega je učena i patriotska rimska tradicija dovela u vezu sa Hipolitom (isp. Verg. Aen. 7,762). Ali još učeniji Englez J. G. Fraser u svom voluminoznom delu "The Golden Bough" dokučio je u čemu je stvar. Radi se o sezonskom bogu i vladaru koji u Dianinoj šumi kraj Nemskog jezera završava život i karijeru kao rex Nemorensis. Zbog već pomenute veze boginje Diane sa nelatinskim Vertumnom, koji je, po svoj prilici, homogeno božanstvo svetlosti kao i sama Diana, opravdano je da se lokalno ime Virbius (na lokalni karakter upućuje nas prelaz e/i kao u hircus stircus mircurius pored normalnog stercus Mercurius) izvodi od starijeg oblika Verthios. Zbog prelaza bezvučnog interdentalnog spiranta posle **r** u **b** treba se setiti primera kao verbum nasuprot Wort i (h)urbs nasuprot staroslov. žirdi (od starijeg ghrdhi). Iz Servijeva komentara uz pomenute stihove iz Verg. Aen. zaključuje J. G. Fraser sa dovoljno razloga da je Virbije ne samo sezonski Dianin prvosveštenik nego i pravi suprug. To znači, prema rimskom zakonu i pravnom shvatanju izraženom u poznatoj formuli "ubi tu Gaius ibi ego Gaia" da je i sama boginja Diana naprosto Virbia odnosno Vertumna. Pritom treba imati na umu da sufiksadni elemenat -mno ima istu funkciju kao lat. -ius, jer pokazuje bilo logičku bilo geografsku pripadnost.

Ali pre nego iznesemo nas pokušaj tumačenja etrusko-lat. imena Vertumnus, koje svi stručnjaci sa dovoljno razloga i pored zamene likvida, ne odvajaju od imena glavnog ženskog božanstva dodekapolisa Voltumna, moramo pomenuti Apulejev fitonim vertumnus »heliotropion« čija je veza sa glagolom vertere izvan svake sumnje (isp. naše suncokret i mađarski calque napraforgó). pa prema tome predstavlja sasvim uočljivo istovetno obrazovanje kao koradikalno vreme i staroind. vártman-. U ovom poslednjem pogledu fitonim vertumnus ide zajedno sa grupom alumnus i t.d.

Međutim Voltumna i Vertumnus idu zajedno sa imenima starih božanstava Picumnus i Pilumnus, kako se zvao otac apulskog kralja zvanog Daunus čije je nelatinsko poreklo prilično pouzdano. I pored činjenice što se sufiksalni elemenat -mno javlja i u latinskoj idioglotiji ipak A. Ernout i A. Meillet u svom Rečniku³ (str. 898) sa punim pravom sumnjaju u latinsko poreklo cele ove onomastičke serije Plumnus, Picumnus Vertumnus.

Druga je nevolja u tome što sufiksalni elemenat -mno ne mora biti primaran, nego sekundaran rezultat stapanja dvaju sufikslna elementa -mo i -no iako se ne može u potpunosti da prihvati tradicionalno shvatanje da je sufiks -mno mediteranski i doindoevropski, jer ga nalazimo u staroind. nimnah i dyumna i u grčkom prymnos i to upravo u istoj funkciji kao i u Hesihijevoj glosi lōrimnon »najdonji«. Ako zbog pomenute genealoške veze sa apulskim odnosno balkansko-ilirskim Daunom grupi Voltumna Vertumnus pridružimo i ime onog ilirskog vođe, koji dovodi Peligne sa Balkana u apeninsku oblast, a ono glasi Volsimos, verovatnije je da u paru imena Voltumna Vertumnus imamo posla sa sekundarnim složenim sufiksom -mo i -no. U tom su pogledu interesantne varijante ilirskog toponima Birziminium Birizaminio Bersumno i Burzumon. (v. Krahe, "Die alten Balkanill. Geogr. Namen" 17). Ali ovaj detalj u našem slučaju nije od presudne važnosti. Daleko je važnija veza između samog Vertumna i Diane koja se po rimskom shvatanju mora zvati i Virbia. To bi značilo da Virbia ima istu semantičku vrednost kao i Voltumna. Imajući u vidu istovetnost italske Diane sa dogrčkom Artemidom s jedne strane i poznate dorsko-ilirske veze s druge strane, primorani smo da apeninska imena Voltumna Volsimos Vertumnus (od starijega Vortumnus) i Virbius * Virbia (od starijega Verthia) identifikujemo sa dogrčkim epiklezama boginje Artemide: Vorthia u Arkadiji i Borthia u Sparti iako je kod ovih imena očigledna paretimološka adaptacija. Kako se ovde radi o dogrčkoj »carici zveri« (potnia thērōn, isp. Ch. Picard, "Les Religions Prehelleniques" 208), koja se prema Herodotu u Trakiji zove Bendis odnosno Artemis Basilētē ne preostaje nam ništa drugo nego da isto značenje tražimo u doklasičnoj grupi B/Vorthia Vol/rtumno na što nas već upućuje i ime ilirskog kralja zvanog Volsimos.

Za ilirski konsonantizam karakterističan je prelaz l/r (isp. Hesihijevu glosu akiros nasuprot dolat. aquilo), koji Meillet smatra protoindoevropskim (v. Rečnik³ 1331 i 1141). Stoga se u ovoj seriji imena sa semantičkom jezgrom »vladar« može bez kolebanja naslutiti pripadnost poznatoj leksičkoj grupi veldh/voldh- »gospodarim« koja je dobro dokumentovana u baltsko-slovenskom rečniku (isp. TRAUTMANN, Bsl. Wb. 340) i kojoj pripada i baza lad (v. VASMER, Russ. Et. Wb. II, 4). Završni dental određen je kao zvučni aspirat stoga što se baltsko-slovenski članovi ove leksičke grupe zbog svojih vokalskih alternacija, koje su opšteindoevropske prirode ni u kom slučaju ne mogu smatrati

pozajmicom iz germanskih govora kako se to piše u Klugeovu Rečniku¹² s. walten. Iz toga izlazi da je ova leksička grupa bogato zastupljena u baltsko-slovenskom, ilirskom (v. KRAHE; Altill. Personennamen. 153, 158), germanskom i nešto slabije u keltskom (v. WALDE-POKORNY-ev Rečnik I, 219), dakle upravo u onim indoevropskim dijalektima koji se sa gledišta lingvističke geografije moraju smatrati susedima. Drugo je pitanje da li ovoj grupi pripada i lat. valeo, iako su za tu pripadnost sa izvesnom rezervom Ernout i Meillet (v. njihov Rečnik³ 1258).

Ostajemo stoga pri leksičkom minimumu veldh/voldh-, koji se dokumentuje u dva oblika, jednosložnom i dvosložnom isto onako kao lat. (per)cello pored koradikalnog clādēs i slov. klada. Stoga ovoj leksičkoj grupi ne pripadaju samo naši derivati kao vlada i vladyka nego i lada »supruga« (isp. nem. Frau ∞: lat. provincia). U opšteslov. koradikalu lada (od starijega vlādhā) moramo računati sa Lidénovim zakonom o sudbini inicijalske grupe vl/r (isp. dolat. branka i dogrč. brakhion nasuprot slov. ruka od starijeg vranka). Sa čisto slovenskog gledišta tako nazvana »teška baza« u lada može se porediti sa grčkim bazama klōps klopeus a to znači da lada može biti i od starijega vlōdh-, a ne samo od vlādh. Ovaj drugi arhetip je verovatniji zbog istovetne pojave u lat. (per)cello, clādēs i našega klada (v. VAILLANT, o. c. 243).

U prilog iznesene interpretacije ove grupe kultskih imena, građenih na podlozi indoevropske baze voldh- »vladam«, govori i Herodotov prevod tračke Dijane ili Artemide zvane Bendis. Taj Herodotov prevod glasi Basilēē. Inicijalsko v javlja se u fonetici tračkih Indoevropljana kao **b**, dok je prelaz grupe ld>nd očigledna posledica progresivne asimilacije. Takvi su nam prelazi u dovoljnom broju dokumentovani ne samo na Peloponezu i u centralnoj Grčkoj (u Beotiji imamo tračkih naselja!) nego naročito u dogrčkim govorima po južnoj Italiji i na Siciliji. Herodotova interpretacija Basilēē oduzima kombinaciji sa leksičkom grupom bhendh-»vezati« (v. KRETSCHMER, Einl. 236) svaku ubedljivost, iako raspoložemo providnim epiklezama Haphaia i Diktinna. Njena epikleza dilonkhos, koja je specifična za tračku Bendis ukazuje na to da je ona u osnovi Potnia thērōn »gospodarica zveri«. Stoga se i njen sveštenik u Efesu zove dogrčkim društveno-političkim terminom essēn koji bi najlakše, preveli našim izrazom »vladika«. Ovaj termin je očigledno koradikaln sa kimeriskim pridevom exan-»svet« (v. o tome "Questio de Neuris Cimmeriisque" 58 Glas SAN CCVII).

Kako je u zapadno grčkim govorima, gde je prelaz ld/nd gotovo normalan, dokumentovan termin bannas »rex apud Italiotas; nonnulli summum magistratum« i kako se u italjskim govorima javlja prelaz nd>nn, nema nikakva razloga da odbijemo identifikaciju Bendis i bannas sa kojima naš ban (v. MAŽURANIĆ, Prinosi s. v.) ne može imati nikakve veze. Ovo poslednje ne samo zbog Porfirogenetova boeanos nego, u prvom redu, zbog staročeškog hpan koje pretpostavlja starije gupāno i

sa kojim se podudara avarsko-vizantinsko kopanos na Omurtagovim natpisima. S druge strane prilično je neverovatno pretpostaviti tako ranu kontrakciju avarskog bajan odnosno slov. bojan i tako rani gubitak intervokalskog spiranta j. Stoga mi se čini mnogo verovatnijom kombinacija sa hibridnim balkansko-latinskim gupānu, čiji nas završetak potseća na statanus — stopan i jupanus (ad grč. diopos>žup). To bi značilo, da su društveno-politički termini ban i župan građeni na podlozi romejskoj a ne avarskoj.

Tračko Bendis pretpostavlja normalnu bazu veldh- dok bi italsko bannas, isto kao Voltumna Vortumnus pretpostavljalo apofonski vokalizam t.j. bazu voldh. Ime Dijane Virbia odnosno njenog druga Virbius, koji je kao rex Nemorensis mnogo nalik na ono što Nemci zovu Priesterkönig a Englezi priesthood, pretpostavlja istu normalnu bazu kao i tračko Bendis t.j. veldh/verdh. Dosada neobjašnjen latinski društveno-politički termin vindex, »zaštitnik, branilac«, koji u svom drugom delu pokazuje očiglednu vezu sa složenicom iudex index, mogao bi se, kao refleks normalne baze staviti pored tuđice bannas i to tim pre to je kao sinonim za originalno patrōnus morao pretrpjeti paretimološke promene. Primera za prelaz nd>nn kao u italskoj tuđici bannas »rex« imamo i u idioglotiji i u aloglotiji antičke Italije. Idioglotski primer je osaćko upsannam »operandam«, a aloglotski lat. tuđica mannus nasuprot mesapskom Iuppiter Menzana.

Međutim nama u slučaju ove leksičke grupe, u koju smo svrstali ne samo italske članove Voltumna Vortumnus Virbia bannas nego i balkanske V/Borthia i Bendis, treba primer koji obuhvata obe oblasti i u kojem je dovoljno pouzdan prelaz ld/nd. Takav nam primer pruža aloglotska leksička grupa koju čine dogrč. xanthos i xouthos sa tirsenske, a santerna sa latinsko-etrurske strane. Ne uzimamo u obzir kazivanje Stefana Vizantinca koji s. Alabanda pominje da je karsko banda »pobeda« prešlo i u rimski rečnik jer nam je njegova analiza karskog toponima problematična i to stoga što se po svoj prilici radi o sufiksalmom **-nd**, karakterističnom za anadolsku toponomastiku. A ako je ipak u karskom idiomu postojala reč banda »pobeda«, kao što to misli većina stručnjaka, onda bi i ova glosa zajedno sa italskim bannas i tračkim Bendis, zbog semantičke podudarnosti pripadala indoevropskom veldh/voldh- »vladam« (ili staroind. vānati »siegt«).

Dogrčki pridevi xanthos i xouthos, koje sam već ranije vezao sa etrurskim santerna, i tu je vezu prihvatio W. Brandenstein, ne mogu objasniti hidronim Skamandros, kako to misli Kretschmer (v. Glotta XXXI, 189), koji se pritom poziva na etr. zamthik, zamathim »zlatan«. Ne znam ni to koliko je pouzdano ovo značenje navedenih etrurskih izraza. Ali za termin santerna znamo da obeležava sredstvo za pozlatu. Zbog dubleta xanthos xouthos, koje se bez teškoća svode na stariji oblik ksolthos i etrursko santerna izvodim od starijeg salt-erna. Pri ovom stanju stvari doista je teško odbiti vezu sa grupom

zlalo (od starijeg gholto-). Ovde treba naročito istaknuti interesantnu činjenicu da se samo slovenski koradikal a ne i germanski (od starijeg ghlto) potpuno podudara sa tirsenskim xanthos odnosno etruskim santerna. Poznato je da ovaj pridev za oznaku žutozelene boje ima dvojak inicijal, palatalni i velarni i da od poslednjeg imamo naše derivate žuna žut. Tirsenski derivati pokazuju refleks palatalnog guturala, dok u bitinskom hidronimu, koji beleži Plinije (n. h. 5, 148) i za koji odmah dodaje interpretatio graeca imamo velarni inicijal: "Geudos qui et Khrysorrhoeas". Dubleta xouthos (od starijega xolthos) pokazuje prelaz l/u kao bitinski hidronim Geudos (od starijega gheltos) i kao grčke dijalekatske dublete adeupos — adelphos, auka - alka, kaukhos - khalkhos, beutistos pored bentistos beltistos.

Ovoj doklasičnoj grupi za oznaku vladara možda treba pridružiti i dosada naobjašnjene tuđice battos i basileus. Prvu je zabeležio Herodot u Kireni kao ime rodonačelnika dinastije Batijada. U tom slučaju moramo pretpostaviti prelaz lt/tt, dok bismo u tuđici basilē basileus pre mislili na diferencijaciju starijeg balsile (od baltile). Za tu pretpostavku govore bi i bojotske glose zabeležene kod Hesihija balara i battix »žena«. Iako je dentalna geminata u bojotskoj fonetici kompleksne prirode ipak bi se obe dublete balara i battix u svom osnovnom elementu mogle izvoditi od starijega balt- sa raznim rezultatima asimilacije koja je ovde bila i progresivna i regresivna. Progresivna je dala **tt**, a regresivna **l**. Za obe vrste ima primera: nem. Wald i norv. voll, mađ. volt i dial. vot. Isto značenje »žena« od starijeg »gospođa« (isp. nem. Frau koje je koradikalno sa našim prvi) nalazimo u likijanskom lada, koje su stručnjaci (v. KRETSCHMER, Glotta XXXI, 187) poodavno identifikovali sa mitskim imenima Lēda i Lātō, kako se zvala majka Artemide i Apolona. Moguće je da ova mitska imena idu zajedno sa apelativom iz Likije gde je vladao od davnina matrilinearni poredak, u kome je semantička evolucija gospođa > žena potpuno normalan i razumljiv.

Stručnjaci su isto tako spojili i slov. lada sa »kavkasko-anadolskom grupom, iako N. Trubeckoj (Mel. v. GINNEKEN 199, v. KRETSCHMER, Glotta XXXI, 197) odvaja slov. reč od šarenog kavkaskog originala sa prostog razloga što rekonstrukcijom dolazi do čečenolezgiskog arhetipa *xe(n)di »žena«. Kretschmer i pored toga ostaje kod postavke da slov. lada »žena svom mužu« (u Dubrovniku) ide zajedno ne samo sa lik. lada nego i sa kavkaskim varijantama. Nemam znanja kavkazološkog niti poznajem istorisku fonetiku kavkaskih govora, čija izukrštanost i sveža tradicija ne dopuštaju da se olako ide za milenije unazad. Ova nepouzdanost i neujednačenost tradicije kao da nimalo ne smeta Kretschmeru, iako je daleko slabiji kavkazolog od Trubeckoga. Prihvatam stoga gledište Trubeckoga i ostajem pri tradicionalnoj vezi između slov. lada i lik. homofonog apelativa sa istim značenjem. Ovo činim stoga što mitska imena **Lēda** i Letō - Latō, ako pripadaju ovom apelativu,

nisu sačuvala vokalizam e za koji navija Kretschmer, jer mu je to potrebno da bi dokazao da su dogrčki Legi i Lelegi isto što i današnji Laki u severoistočnom Kavkazu. Njemu ne smeta što ime Telepinus u hetskim dokumentima glasi već u XIII v. st. e., Ta-a-li-bi-nu. Jasno je dakle da se radi o prelazu a/e a ne e/a.

Kako je P. Meriggi (v. Festschrift Hirt II, 257) otkrio u likijanskom satemske tragove, a mi ćemo na njih naići i u tirsenskom, kao i u Lidiji i Misiji odakle kreću Etrurci prema zapadu, mislim da treba ostati kod tradicionalne veze slov. lada i lik. lada. Bez obzira da li se slov. apelativ javlja i kao ime božanstva, jer su kultski tragovi u ovom slučaju prilično brojni, nema razloga da slov. termin ne smatramo koradikalnim. Stoga ostajemo pri iznesenoj etimologiji ove reči: lada je rezultat starijeg vlādhā. Ova se baza odnosi prema veldh- kao lat. clādēs prema cello. Imajući na umu da se sedište etrurske Voltumne zove Volsinii i da je kult etr.-lat. Lasa, gospodara ognjišta i imanja, neobično razvijen (v. GRENIER, o. c. 37) nije isključena mogućnost da ovoj onomastičkoj grupi pripada i apelativ lada svojstven ne samo Indoevroljanima nego i indoevropskim Pelastima u balkansko-anadolskom prostoru.

Međutim posle Meriggieva otkrića novih indoevropskih tragova u likijanskom idiomu, ostao je Schwyzer (Griech. Gramm. 60) pri onom starijem učenju: da ovaj idiom nema nikakve veze sa indoevropskom jezičkom zajednicom. To se po njegovu mišljenju može zaključiti u prvom redu na osnovu rodovske terminologije koja je u indoevropskom čisto patrijarhatskog karaktera dok je u likijanskom izrazito matrilinearna. Kako kod ilirskih Indoevroljana imamo upravo u pogledu matrilinearnog poretka pouzdanih dokaza mora se pretpostaviti i za indoevropska plemena ranije stanje koje je očigledno bliže matrijarhatu nego patrijarhatu. Tako se i Schwyzerov matrilinearni argument za neindoevropski karakter, lik. termin tideimi »potomak«, može bez osobitih teškoća objasniti kao derivat od iste osnove od koje je i slov. dēt-, dēva, lat. feta, felus, filius i t.d. (v. etimološke priručnike). U pogledu sufiksa potsećamo na ilirsko ime Parisova sina Bounimos i na toponim Bouneima (v. KRAHE, Lex. altill. Personennamen, 154). S druge strane znamo iz živih jezika da urbanistička simbioza potpomaže prenošenje rodbinskih termina. Stoga će teško biti puka slučajnost što u matrilinearnoj Likiji nalazimo upravo ova dva termina lada i tideimi, koji imaju nesumnjive koradikale u slovenskom jeziku. Najzad dokazna moć matrilinearnog poretka u Likiji mnogo gubi zbog činjenice što se, prema likiskim natpisima, onomastički materijal porodičnih imena potpuno podudara sa dobro poznatom indoevropskom situacijom: lična i porodična imena u Likiji su dvočlana (n. pr. Purihi-mete, Pertina-muwa; v. Dottin, Anciens peuples de l'Europe, 109) kao kod klasičnih Grka, Kelta, Germana,

Balta i Slovena, Indoiranaca. i, u znatnoj meri, kod ilirskih i tračkih Indoevropljana, nasuprot latinskim i etrurskim antroponimima.

Pozivanje na isključivo patrijarhalni karakter najstarijih Indoevropljana, kako to čini Schwyzer, ne pomaže mnogo kad i Iliri u Epiru imaju svoje božanstvo zvano Dei-patyros, dok ilirski Liburni, koje već u VII. v. nalazimo na Krfu (dakle pre ilirskog halštata), a da i ne govorimo o ilirskim tragovima u antičkoj Ilijadi, pokazuju izrazito matrilinearni poredak. To znači da moramo razlikovati dve vrste Indoevropljana, patrijarhatske i matrijarhatske. Prema Morganu i Engelsu ovi posljednji bez sumnje su arhaičniji. Za tu arhaičnu podvojenost indoevropskih plemena govori već i ranije navedena činjenica o muškom Diauh i ženskom diaus, zbog koje je Diauh pitā kao i Iuppiter sekundarna pojava. Stoga je vrlo verovatno da je i naša Dajbabe starija od Dajboga čak i onda ako ne prihvatimo novije Vasmerovo tumačenje da termin bog nije pozajmica iz nekog skitsko-iranskog govora.

Kretschmer je, međutim (Glotta; XXXII, 101) učinio kompromis u pogledu etnolingvističkog položaja anadolskih Likijanaca i tako izmirio starije učenje Buggea, Torpa, Deeckea, Pedersena i Meriggia o indoevropskom karakteru Likijanaca sa suprotnim gledištem malobrojnih stručnjaka: Lykos i Sarpedon dovode oko 1400 god. st. e. Termile u Likiju gde stupaju u simbiozu sa autohtonim Solimima. Prema tome lada i tideimi imaju posebno značenje u matrilinearnoj Likiji jer je tu žena i stvarno a ne samo nominalno bila »gospođa«, pogotovo ako je, kako izgleda, imala i političku vlast. Ova okolnost je ujedno i razlog više što likijanski oblik odvajamo od prividno sazvučnih kavkaskih oblika zabeleženih posle više od dva milenija, i što ga identifikujemo sa opšteslov. terminom lada, čija je leksička razgranatost u slovenskim dijalektima previše bogata i upadljiva da bi se ta reč mogla smatrati tuđicom iz nekog kavkaskog govora.

Kad već raspoložemo nesumnjivo indoevropskim i to upravo satemskim crtama u likijanskom idiomu, onda se na osnovu koradikalnog termina tideimi i lik. lada (od starijeg vlādhā) mora smatrati jednom od takvih crta, pogotovu kad je; prema Meriggiu, i sama gramatička struktura likijanskog idioma izrazito indoevropska.

Kako Meriggi (Festschrift Hirt II, 283), posle detaljnijeg pregleda lingvističkog materijala iz Lidije, koja je prema Herodotu doitalaska postojbina Tirsena odnosno Etruraca, nalazi i u tom idiomu očigledno indoevropske crte, kao glagolski pridev i preterit na -I, koji se dosada smatrao specifično slovenskim, jasna je nužnost opšte revizije Kretschmerova učenja o negrčkim govorima u antičkom Anadolu, koje je postalo neodrživo posle Hroznyevih otkrića i koje je potislo u stranu suprotna učenja Buggea i Torpa, a naročito učenje J. Schmidta o proto-indoevropskoj postojbini u Zakavkazju. Za izneseno prvobitno značenje termina lada »gospođa« »žena« (isp. Frau ~ prva) govorila bi i Hesihijeva

glosa koju beleži i Suda, lailas »tyrannos«. U tom slučaju bismo morali ovu glosu tumačiti kao rezultat regresivne asimilacije od starijeg lailas sa izvršenom diftongizacijom dugog korenskog vokala. Ovo shvatanje je verovatnije nego kad bi se uzela u obzir mogućnost derivata sa sufiksanim **-la** t.j. lailas od starijeg vladh-lo. Kultski termini potnia potniades (Bakhe i Eumenide) kao i Basilēiē podupiru ne samo dato tumačenje lik. termina lada nego ubedljivije osvetljavaju semantičku jezgru mitskih imena Lēdā i Letō odnosno Latona, koja i Walde-Hofmann u svome Rečniku s.v. smatraju istovetno sa lik. lada, iako u etrurskome Ledino ime glasi Latva, suprotno dorskom Ledā. Tako je majka boginje Dijane odnosno Artemide koja je prvenstveno Potnia thērōn, nazivana ne terminom »žena«, kako se to dosada mislilo, nego daleko razumljivijim i umesnijim kultskim izrazom »gospođa«. Kretschmera, koji je nepravilno u imenima Ledā i Latō osnovni vokalizam **e** smatrao starijim od vokalizma **a**, kako smo to videli napred, buni i ta okolnost, što se nasuprot dorskome Lātō javlja Lēdā sa ē a ne Lada. Na tu pojavu ukazao je već Herwerden u svome Rečniku s.v. kad utvrđuje da ovo ime »in dialectis servat vocalem«. Ove nepodudarnosti u vokalizmu (**a/e**) i u konsonantizmu (**d/t**) nisu singularne prirode, kako je to mislio Kretschmer, budući da se susreću i u dorskom obliku glavnog anadolskog božanstva Kupapaš - Kybēbē. Taj dorski oblik glasi Ky-bēbā mesto očekivanog Ky-bābā, a za to bi govorili i histerogeni oblici kao Kombab / phos, a svakako i Hesihijeva glosa babax »gallus«. Schwyzer (Gr. Gr. 60) samo lik. lada veže sa Letō, dok ime Leda ne uzima u obzir. Za Kretschmera su oba imena vorpelasgisch t.j. starija od kraja III milenija, kada su, po Kretschmeru, Tirseno-Pelazgi stigli u ajgajsko-anadolsku oblast iz današnje Češke.

Odakle ovo šarenilo oblika i njihove nepravilnosti i nepodudarnosti i to ne samo u grčkim dijalektima nego i u imeniku tirsenskog odnosno etrurskog Olimpa. Odgovor je vrlo prost. Svi oblici ne potiču od jednog jedinog arhetipa kao originalnog i direktnog izvora a da i ne govorimo o hronološkom i geografskom momentu pri preuzimanju tih imena. Ovaj odgovor je naročito važan zbog etruske mešavine, koju Grenier ubedljivo prikazuje ovim rečima: »Nous retrouvons donc, dans la religion etrusque, des idées, des croyances, des usages, des rites et des dieux de tout l'orient mediterraneens, prehelleniques, babyloniens, anatoliens, cariens, hittites, cretois: nous y reconnaissons aussi des emprunts a la Grece, a l'Jonie comme a la Sicilie et a la Italie meridionale. Nous y rencontrerons surtout bon nombre d'influences italiques, puisgu'aussi bien les Etrusques etaient le grand peuple de l'Italie preromaine. Religion composite comme le peuple lui-même, la religion etrusque a conserve des lambeaux de son passe mediterraneen; elle y a ajoute les dieux de ses relations avec la Grece et surtout ceux du sol sar lequel elle s'etait finalement implantee.« (o. c. 48).

Posle ovih reči ovog poznatog stručnjaka za italske starine i etrursku religiju postaje razumljiviji naš postupak što smo posle grupe Tin(ia) Dei-patyros Zas Dōdō Dōis Dajbog Dajbabe uzeli i svrstali grupu Voltumna Volsimos Vortumnus V/Borthia Virbius vladika Lada Lēda i Latona. Ponovo smo pomenuli slov. koradikal vlad-y-ka (baza voldh-) i to, sa dva razloga: prvo što je osnova na **-u** od koje je postao derivat vладыka dokumentovana u etrurskom obliku Latva-nasuprot dogrč. Leda. i drugo, što u dubrovačkom govoru, kako saopštava Vuk u svome Rečniku s. v. ovaj staroslovenski društveno-politički termin kao prevod grčkog izraza despotēs označava vlasteosku ženu ili odraslu kćer. I Kretschmer doduše potseća na ajgajske i hetske formacije kao nesumnili, Laty-mnom, Rithy-mnon, a pušta iz vida etrurske oblike kao koradikalno Voltumna. Stoga je njegova rekonstrukcija nekog grčkog *Ladva nepotrebna. Vukov podatak važan je i stoga što je sačuvao semantičku jezgru »vlasteoski«, koja je uzeta u obzir pri tumačenju apelativa Lada i imena Lēda i Leto »Gospođa«, iako je pripadnost bojotskih glosa ballara i battix »žena« ovoj leksičkoj grupi neizvesna zbog raznolikosti fonetskih objašnjenja srednjeg konsonanta. Za prvobitno značenje »gospođa« a ne »žena« u lik. lada i u imenima Leda Leto govori leksička činjenica koju uzimam iz Herwerdenova Rečnika (p. 350): "desp(o)inas gynaikas. Thessaloi. H. Scil. matres familias, ut arbitrator. cf. Plut. Lyc. 14 de Laconum mulieribus, quas despoinas prosēgoreuon». Stoga je vrlo verovatno, a to treba ponovo istaknuti, da i za slov. apelativ lada i za ime Lada moramo poći od onog značenja koje za koradikalno vладыka daje Vuk kao osobinu dubrovačkog govora.

Ako imamo na umu-Grenierove reči onda i etr. Lasa, kao i etr.-lat. Lases, a možda i lat. apelativ Lasua, treba svrstati u ovu leksičku grupu. Na to nas upućuje grčki izraz Potniades koji važi ne samo za Bakhe nego i za Eumenide, umirene duše predaka. Ovaj grčki naziv potniades za Eumenide pomaže nam da shvatimo etrursko-rimske Lare, čiji kult jasno pokazuje prelaz iz demonizma u deizam. Važno je pritom da oblike sa **r** koji se javljaju u ovoj onomastičkoj grupi, ne moramo bezuslovno smatrati rezultatom latinskog rotacizma i to tim manje što se oblik lar i njegovi derivati javljaju već na čisto etrurskom zemljištu. To pokazuje i sledeće mesto iz Ernout-Meilletova Rečnika³ s. lar: »Les Larēs semblent avoir ete a l'origine des divinites infernales, ou plutôt des »esprits« infernaux, qui poursuivaient les vivants, et qui furent transformes par la suite en divinites tutelaires; cf. P. F. 273,7, pilae et effigies viriles et muliebres ex lana Conpitalibus suspendebantur in conpitis, quod hunc diem festum esse deorum inferorum, quos vocant Lares, putarent, quibus tot pilae quot capita seruorum, tot effigies quot essent liberi ponebantur, ut vivis parcerent, et essent his pilis et simulacris contenti. Ce sens originel rend probable la parente avec lārua (trisyllabe dans Plaute) »esprits des morts qui poursuivent les vivantes, spectre, fantome«. Lārua rappelle par le suffixe, Menerua, Minerua qui semble bien

emprunte a l'etrusque Menrua. Lār, lārua peuvent avoir la même origine: on sait l'importance du culte des morts et des divinités infernales dans la religion étrusque. V. Ribezzo Etrusco-lat. Lur, Lara, Larunda, Riv. Ind. Gr. It., 1937, p. 156. A Lār se rattachent sans doute Lāra »māter Larum« identique a Mānia, Lārunda que Varron derive du »sabin«, L. L. 5, 74, et qui a une finale étrusque; cf. etr. Laran, Laruns, nom de divinité. Cf. aussi Lārtius, Lārōnius, Lārentia, Lārentalia; coniugis Faustuli, nutricis Remi et Romuli Larentiae festa P.F.106, I.«

Potpunosti radi navodimo i reči Verija Flaka odnosno njegovog epitomatora (L. L. 108, 28): lares, ... animae putabantur esse hominum redactae in numerum deorum, budući da one izrično potvrđuju prelaz iz demonističke epohe. Razliku u kvantitetu osnovnog vokala kod ovakvih reči sa najmanje dvostrukim građanskim pravom nije potrebno naročito objašnjavati, pogotovo kad svi znaci ukazuju na to da je leksička grupa veldh / voldh / vlādh- doklasičnog porekla i po svoj prilici iz onog istog izvora odakle je i balkansko-ilirski Volsimos »rex«.

Zbog poznatih tirsensko-etrurskih veza sa Lidijom, Misijom i Frigijom može se i etrurski apelativ lār sa sačuvanim starijim monoftongom, identifikovati sa ranije pomenutom Hesihijevom, odnosno Sudinom glosom lailas "tyrannoa hypo Lydōn" i smatrati je rezultatom likvidske disimilacije. Razliku između lik. lada i lidijanskog lailas, odnosno prelaz **d/l** objašnjavajući dogrčke varijante d/laphna; čiji stariji diftonški oblik daukhna zajedno sa minojskim fitonimom daukos i dolat. laurus identifikujemo sa našim duh (od starijeg dhouso-) »odor, spiritus«. Međutim treba primetiti da celokupna leksička grupa etrurskih imena koja počinju sa lār, i koja uglavnom beleži Trombetti (o.c. 120) nije homogena jer u imenu Acca Larentia odnosno Larentina, imamo i dubletu sa diftongom Laurentia Laurentina. Ipak apelativi lār »gospodin« i larisa (isp. mantisa basilissa) »gospođa« potvrđuju naše gornje shvatanje da lik. lada ne znači prvobitno »žena« nego »gospođa«, kao što sa razlogom očekujemo isto značenje i u kultskim imenima Lēda, Letō Latona.

3. MARIS MAVORS

Ovo celokupno sistematsko operisanje sa indoevropskom fonetikom i sa indoevropskim leksičkim materijalom, koje se primenjuje u ovoj raspravi ima tu prednost što uzima u obzir prilično utvrđene lingvističke činjenice i što stoga daje daleko veću mogućnost proveravanja nego što je to slučaj sa čestim upućivanjem na mediteranski izvor, čija je bistrina još uvek *pium desiderium*. Derivat Laran, čiji završetak potseća na etrursku Veneru zvanu Turan »Gospa« (v. KRAHE, Sprache und Vorzeit, 154) koja se obično identifikuje sa dogrč. tyrannos (od starijeg teutano-, isp. ilirsko teutana

»kraljica«) javlja se i kao ime Marsa o čemu nas obaveštava M. Pallotino (La civilisation etrusque, 162) ovim rečima: ... Veltha ou Veltune ou Voltumna: divinite aux caracteristiques etranches et en contraste les unes avec les autres: representee parfois comme un monstre malefique, parfois comme un dieu de la vegetation au sexe incertain, parfois comme un dieu barbu et arme d'une lance. Le processus d'individualisation et de transformation nous apparait ici realise; un esprit chthonien, d'une localite de l'Etrurie meridionale, a . donne naissance a une grande divinite (sc. Vortumnus) un dieu national etrusque: deus Etruriae princeps. De meme, les esprits protecteurs de la guerre imagines comme des heros armes (nous connaissons les noms de certains d'entre eux: Letha, Laran, Maris) tendent sans doute a s'unifier en une divinite unique, le Mars etrusco-romain, sur le modele du dieu grec Ares.

Kako se vidi iz ovih reči Pallotino je ubedljivo naglasio oba glavna momenta: grčki uticaj i postupnu antropomorfizaciju lokalnih poludemona odnosno polubogova. Zaboravio je pritom samo da istakne;

složenost grčkog faktora, jer su nosioci dogrčkih kultura u balkansko-anadolskoj oblasti, među koje spadaju ne samo indoevropski Pelastii nego i Tirseni sa ostrva Lemna i sa ajgajskih obala, svakako učestvovali u izgradnji tog istog grčkog faktora. Odatle i dolazi ta izukrštanost između Grka, Anadolaca i Etruraca.

Sinkretistička priroda rimsko-etruskog Marsa ogleda se i u raznim oblicima njegova imena, koje nam je još uvek i morfoloski i etimoloski nejasno jer ne znamo sa kakvim sve elementima i supstratima moramo računati, pogotovo kada ilirski elemenat s ove i s one strane Jadrana još nije dovoljno ispitan. Pored etruskog oblika Maris imamo arhaične latinske oblike Mavorts i Mamertos t.j. jednu konsonantsku i jednu vokalsku osnovu. Oblici Ma(r)mor i Marmar koji se traže u poznatoj basni Arvalske Braće, nisu potpuno pouzdani, budući da se Marmar može čitati i kao Maismar, a ne samo kao Marmar t.j. kao reduplikovani oblik histerogenog Marts. Kako je ova kontrakcija očigledno sekundarna, čitanje Maismar daje dve reči mais-mar, od kojih je prva istovetna sa osačkim komparativom mais a druga sa etruskim Maris.

Stoga je najumesnije poći od pouzdano obezbeđenih grafija Mamertos i Mavorts. Pritom se oblik Mamertos, koji se kao vokalska osnova mora smatrati histerogenim, bez naročitih teškoća može razumeti kao rezultat progresivne asimilacije od starijeg Mavort-. Ako bismo pošli od pretpostavke da je složeno ime Mavort nastalo kontaminacijom dvaju imena lokalnih demona zvanih Maris i Velt /Vort-(umnus), morali bismo da gubitak prvoga **r** t.j. Mavort Mar-vort objasnimo posledicom diferencijacije kakvu imamo na pr. u našem kolektivu braća od starijeg bhrātriā (isp. grč. phratrīa) sa

tom razlikom što u rimsko-etrurskom Mavort imamo regresivnu a u našem braća progresivnu diferencijaciju.

Ali moguće je i drukčije tumačenje. Etrurci dolaze preko Jadrana i Umbrije u svoju novu italsku postojbinu sa anadolskog primorja iz oblasti južno od Propontide (Lidija, Misija, Frigija). Glavno božanstvo u Frigiji zove se Bagaios i taj je naziv već davno identifikovan sa slov. bogu (v. Liddel Scot Jones s.v.). Ova okolnost je razlog više protiv skitsko-iranskog porekla ove važne slovenske reči a istovremeno i jedna veza više između protoslovenskih i zapadno-anadolskih Indoevropljana. Pored tog naziva frigijanskog Zevsa Hesihije nam saopštava još jedan i taj glasi Mazeus. Poredeći ovaj naziv sa lidijanskim, isto kod Hesihija zabeleženim, nazivima Zevsa, a mi na to imamo puno pravo, frigijansko ime Mazeus moramo smatrati složeniin od dve reči Ma i Zeus. Lidijanska složena imena boga Zevsa glase prema Hesihiju: Mē-deus i Mē -dineus. Ovaj Hesihijev podatak i iznesena analiza potpuno se slažu sa prostim imenom lidijanskog Zevsa koje glasi Tavsas (v. KRETSCHMER, Glotta XIII, 110, 1). Da je neumorni i oštromni Kretschmer uzeo u obzir i ova složena imena lidijanskog Zevsa verovatno ne bi došao do zaključka da su Etrurci svoja svetla božanstva zvana Tinia i Tiv posudili od svojih podjarmljenih italskih Indoevropljana, bilo Ilira bilo Italika. Očigledno je da frigijanski kompozit Mē -dineus daje pri ovoj analizi originalni izvor etrurskog Zevsa Tin, istovetnog sa našom reči dan. Mi ćemo malo niže videti još jedan pouzdaniji primer za postojanje imena etrurskih bogova u široj oblasti Propontide. Zasada utvrđujemo da je etrurski ili još bolje rečeno tirsenski (Tin(ia) donesen sa anadolskih obala, gde imamo složeno ime frigijanskog Zevsa Mē -dineus pored Mē -deus. Već od ranije znamo da su oblici Zeus, deus, dineus, dlvus, ditē itd. koradikalni i da označavaju indoevropsko božanstvo svetlog neba i dana. Frigijanski Mē -zeus i lid. Mē -dineus Mē -deus objašnjavaju i složeno ime rimsko-etrurskog Mavorta. Prvi deo te složenice je radikalni nominalni izraz ma / mē /mō »veliki«, dokumentovan je dovoljno i u klasičnim jezicima (v. etimoloske priručnike) kao i u keltskom, germanskom i slovenskom. Toj leksičkoj grupi pripada i naše složeno ime Vladi-meru, koje je docnije preuđeseno na Vladimir sa značenjem »moćan u vladi, vlasti«. To isto otprilike znači i rimsko-etrurski Mavort- »velik, moćan vladar«. Razume se da su lična imena čak i onda kada pripadaju bogovima podvrgnuta, zbog svoje česte upotrebe, zakonima odnosno bezakonju patološke fonetike. Stoga se ne treba čuditi što su dosadašnja tumačenja Marsova imena kao n. pr. Kretschmerovo, manje više forsirana i neverovatna. Kretschmer operiše grčko-latinskim leksičkim materijalom i izvodi Mavort- od starijeg Maghs-vort, poredeći pritom prvi element ovog kompozita sa grčkom sigmatskom osnovom mākhos, iako vrlo dobro zna da je ova leksička grupa potpuno nepoznata na italskom zemljištu. Za Kretschmera je Mars »onaj koji moćno obrće i prevrće«, dakle značenje sa dovoljnom dozom poezije.

Ni Rimljani ni njihovi etruski učitelji nisu imali mnogo dara za romantiku, a nelatinski derivat Vertumnus tek je kod rimskih pesnika dobio svoju interpretatio romana.

Datom tumačenju imena rimsko-etruskog Marsa može se učiniti ozbiljna zamerka, uostalom one iste prirode kao i Kretschmerovu etimološkom pokušaju: ni rimski ni etruski onomastik takoreći ne zna za složena lična imena, ni ljudska ni bogovska, kakva su bila potpuno normalna kod ostalih Indoevropljana. Ali i etruski Tin(ia), Tiv pa i Turms, kao i onomastička grupa Veltha, Veltune, Voltumna, Vertumnus potiču iz neitalskog indoevropskog izvora, iz govora lidijanskih i frigijskih Indoevropljana. Epigrafski materijal indoevropske Frigije potpuno je sačuvala ovu osobinu indoevropskog onomastika, a pošto raspoložemo bogovskom serijom Mā-zeus, Mē -deus, Mē -dineus nije nimalo osnovana takva zamerka našem tumačenju Marsova imena.

Ostala dva oblika Marsova imena Letha i Maris mogli bi da potvrde ovakvo shvatanje: da u etruskom Olimpu moramo računati sa indoevropskim elementima. Oblik Letha išao bi sa već tretiranom grupom Lēda Latō, iako mu je poreklo osnovnog vokala neizvesno budući da može biti i primarno, a ne samo sekundarno preko nekog posrednika. U prvom slučaju radilo bi se o smeni baza veldh-/vledh- sa gubitkom inicijalskog spiranta kao u imenu Italia nasuprot vitulus i ilir. (h)irpus (< ulquo-) nasuprot vuk. Razume se da ove kombinacije sa ličnim imenima dobivaju punu vrednost tek onda kada nam je poznat onomasiološki momenat ili kada znamo nešto pouzdano o samom arhetipu i njegovu nosiocu.

Marsova etruska epikleza Maris obično se smatra sekundarnim uprošćenim oblikom starijeg Mavort-is, To je moguće; ali ako se setimo da se Marsova drugarica zove Nerio i da je kod Etruraca nasuprot rimskoj patria potestas bila jača ženska strana, onda je uputnije oblik Maris pridružiti grupi Nero, Nerio, nerika. Nasuprot osnovi na -i u Maris i Nerio, imamo odgovarajuću osnovu na -u u slov. narav (od starijeg noru-). Ovaj fonetski i morfološki detalj nije za potcenjivanje.

Prelaz inicijalskog i finalnog **n** u **m** poznat je ne samo u miksoglotskoj nego i u idioglotskoj fonetici. To pokazuju naše tuđice lagum bedem a najpoznatiji je primer Mikolaj pored Nikola. Od starijih naših primera možemo pomenuti jadransko morsticus — *Naresticus (isp. Narestini) i to zbog oblasti kojom gospodari dux Mariannorum. Sami pak Marianni obeležavaju vojnu aristokratiju Slovena ratnika koji su na prostoru od Doboja do Rame ostavili u toponomastici pouzdane tragove svoje ratničke profesije. Kako se indoevropski Marin(n)i javljaju već u XIV. v. st. e., i to u oblasti indoevropskog Zakavkazja i Sirije kao noblesse militaire aryenne (v. HROZNY, Histoire de l'Asie anterieure.. 164), nije isključena mogućnost da su slovenski doseljenici preuzeli taj društveno-politički termin od jadranskih Ilira, kao što je to bilo sa imenom Snaci — Snacicus. U svakom slučaju izrazi

Maris i Marianni mogu se sa semantičkih razloga interpretirati našim izrazom »junak« (Svetonije kaže da sabinsko Nero znači fortis).

Promena **n/m** opravdanija je u derivatu Marianni zbog nazalnog formativa, dakle posledica diferencijacije, nego u prostom Maris, koje bi sa tog razloga moglo ići u leksičku grupu kojoj pripada drugi deo složenih imena kao Vladi-meru, Indutio-marus itd. Ova druga mogućnost verovatnija je i sa tog razloga što se u gradu Volsinii, gde sede bogovi Veltha, Voltumna i Vertumnus, pa stoga i Ma-vort-nalazi boginja Nortia (GRENIER I. c. 53) čije se ime ne može lako odvojiti od litavskog nartinti »ljutiti se«, narsas »ljutnja« (isp. germ. Wōdan — Vut) koje je koradikalno sa našim narav, grc. anēr itd. Ipak moramo istaknuti okolnost da je prelaz **n/m** u imenu Nortia mogao sprečiti idući dental, pa se stoga i dubleta Marsova imena, Mamertos ne može sasvim pouzdano objasniti. Funkciji etruske Nortije kao boginje snage i zdravlja sasvim lepo odgovaraju mnogobrojne semantičke nijanse kod ostalih indoevropskih koradikala leksičke grupe **ner-**.

U pogledu ariskih Mariana, čije ime Brandenstein bez dovoljno razloga smatra neindoevropskim, pomišlja Hrozny na vezu sa staroind. maryah »momak, junak«, koje je koradikalno ga grčkiin meirax. Verovatnija bi bila, međutim, veza sa spartanskim terminom, zabeleženim u Et. Magnum, "mora" »odred vojske«, budući da u Sparti već imamo ilirske Hylleis. U prilog veze sa grč. anēr i d. govori najzad specifičnost tog indoevropskog termina za gospodu ratnike na koju je ukazao Dumezil (»Ner- et viro- dans les langues italiqes« u Rev. d. Et, Latines XXXI, 175) ovim rečima: Les termes indo-iraniens repondant a ces deux themps sont repartis entre la deuxieme fonction (force, guerriere) et la troisieme (prosperite rurale, masse sociale). Le latin a garde une trace remarquable de cette repartition: la paredre de Mars est Nerio, et Quirinus (dont les paredres sont Virites), comme Quirites, est forme sur viro-. En outre les textes ombriens comportent l'interpretation de ner- par »elite militaire«.

4. TURMS. TULMAČU, ADRAMYS. KANDAULAS

A. Grenier (o. c. 46) misli da etruski Turms, koji kao ni Turan nije zabeležen ni u jednom kvadratu bronzane jetre iz Piacenze, pripada Hadesu i njegovu mračnom vilajetu. Stoga je za njega Turmsovo ime etruskog porekla: »Le nom reste etrusque«. Ali ga ipak, zajedno sa etruskim imenom Afrodite Turan, veže »a la racine prehellenique qui a donne le mot tyrannos«. Trombetti, kome se ne može sporiti hrabrost u potrazi za etimologijama, ipak je nešto oprezniji jer (La lingua Etrusca, 229) naprosto združuje ime Turms sa imenom boginje Turma-ca bez ikakva detaljnijeg obrazloženja.

Pomenuta Grenierova kombinacija sa radikalnim elementom u dogrčkom društveno-političkom terminu tyrannos i u imenu boginje Turan ima za se svega tri glasa i ništa više. Ona potseća na Benvenistovu etimologiju klasičnih naziva jetre (grč. hepar i lat. iecur) koje izvodi od »troglasnog« korena *lei-. Iako se u principu ne smeju odbijati etimološki pokušaji korenskog tipa pod naslovom da je stvarna strana dovoljno obezbeđena, ipak su od takvih kombinacija daleko bolje i pouzdanije identifikacije celih reči odnosno derivata kod kojih je jasan i proziran ne samo radikalni nego i sufiksalni elemenat. Stoga sam već ranije (Živa Antika, II, 2, 193) društveno-politički termin tyrannos obzirom na filistejski termin seran identifikovao kao termin indoevropskih Pelasta, koji je ostavio traga u ilirskom nazivu kraljice teutana, odakle je i antroponim Teuta(na). Ovu identifikaciju objasnio sam kao rezultat iste diferencijacije dentala koju nalazimo u lat. meridies (od starijega medidies) i nem. Küster nasuprot lat. custode. Stoga Grenierov atribut prehellenique kao i Chantraineov mediterraneen u najnovijem izdanju Baillyeva Rečnika, nije tako jednostavan kao što bi to izgledalo u prvi mah, čak i ako dopustimo da je bilo ahajskih kolonista na Mediteranu već u XV v. st. e., kako to hoće Kretschmer i drugi, u prvom redu oni, koji u scripta minoa traže još uvek bezuspešno autentične grčke tekstove. Ipak mi zbog novih saznanja o anadolskim Indoevropljanima, koji se javljaju već krajem trećeg milenija moramo bezuslovno računati sa Indoevropljanima u istočnom Mediteranu starijim od ahajskih plemena. Od tih starijih balkansko-anadolskih Indoevropljana koje zovemo Pelastima i koji su sačuvali sva tri reda guturala, zatim u znatnoj meri tragove matrilinearnog društvenog poretka i ogdoadski sistem brojenja, treba oštro razlikovati mlade Indoevropljane u našem slučaju klasične narode, pogotovu kad su i jedni i drugi mogli uticati i doista uticali na svoje tirsenske odnosno etrurske susede. To se vidi ne samo na terminu tyrannos nego i na imenu etrurskog Hermesa ili Merkurija zvanog Turms. Greniera je zavela činjenica što se Turms javlja pored Hadesa. Tu vezu sa mračnim vilajetom objašnjava Hermesova epikleza psykhopompos. Do te epikleze došao je Hermes kao pokretni glasnik i posrednik između ovog i onog sveta.

Kad znamo da etrurskom Jupiteru Tin(ia) odgovara u zapadnom Anadolu lidijanski Mē-dineus i Mē-deus odnosno frigijanski Mā-zeus, kojima u pogledu prvog dela kompozita odgovara rimsko-etrurski Mā-vort, i kad znamo da etrurskoj Afroditi Turan odgovara u istoj oblasti žensko božanstvo zvano Tyrannos (isp. tračku Bendis, Basilēiē i Artemidu V/Borthia zvanu Potnia thērōn) onda imamo dovoljno i razloga i povoda da u etrurskom Merkuriju zvanom Turms potražimo adekvatni numen et nomen tačno u istom prostoru.

Otac istorije koji je karskog porekla, kao što je i Pitagora tirsenskog, kaže da su se Tirseni ili Etrurci zbog gladi oselili iz Lidije na zapad i da su preko Umbrije stigli u svoja istoriska sedišta na

obalama i u zaleđu Tirsenskog Mora. Ovaj daleki put nije morao biti isključivo vodeni jer je postojala i suhozemna veza od Ajgajskog Mora na Jadran preko ilirskih Linkesta tako da tirsenski toponomastički tragovi na Jadranu kao Raitinon ne moraju dokazivati, kako to misli Kretschmer, da su se alpsko-sudetski Reti ili Tirseno-Pelazgi doselili sa severo-zapada preko jadranskog primorja u istočni Mediteran i zapadni Anadol. Ali bez

obzira na ove bar zasada nedokučive pojedinosti lidijanski Medineus očigledno potvrđuje veze između Etrurije i Anadola. Natpis sa Lemna može se shvatiti kao dokaz za etrurske migracije u etapama i ne protivi se putovanju kroz oblast ilirskih Linkesta na Jadran pa u Umbriju. Za Lidiju kao ishodište etrurskih migracija na zapad, osim božanskog imena Mē-dineus, govorio bi i društveno-politički termin koaldein »kralj« (kod Hesihija), koji sam već ranije (Sloveni i Skoloti, Ist. Glasnik 2, 1949, 63, Zbornik Fil. Fak.) doveo u vezu sa etrursko-latinskim nomen gentile Cilnius »atavis editus regibus«, kako kaže Horacije za svog protektora. Polatinjeni oblik Cilnius pretpostavlja etrursko kiltna (isp. thalna) pa se ovaj termin, koradikalno sa gotskim haldan »eine Herde hüten; einen Stamm lenken« (KLUGE, Rečnik¹², veže ovu germansku grupu za grč. boukolos pogrešno zbog labiovelarnog guturala), mora identifikovati sa imenom skitskih Skolota, koje prema Herodotu (IV, 6) znači »kraljevski« i sa idioglotskim slov. terminom korlj- (od starijega goldh-lo-). Intonacija ove poslednje reči, kako su to već primetili Nahtigal i Oštir, nikako ne dopusta da je dovodimo u vezu sa imenom Karla Velikog.

Iz Lidije su nam poznata još dva društveno-politička terinina. Prvi je već ranije pomenuti lailas, koji smo zbog značenja i na osnovu inače poznatog prelaza **d/l** povezali sa leksičkom grupom lik. lada »Gospođa žena«, slov. Lada i vladyka. Tirsenske odnosno etrurske tragove ove leksičke grupe mislimo da smo našli u imenima Vortumnus »princeps« . Veltha, Voltumna, Volsimos »dux« i Virbius, kako se zvao Dijanin drug

i kultski kralj. Neizvesno je da li ovoj onomastičkoj grupi pripada i nomen gentile Laelius, koje je plebejskog porekla. Drugi je termin palmys »rex«, a verovatno i nešto koruptna Hesihijeva glosa Param-ēnē »majka i carica bogova«. Oba ova društveno-politička termina iz rečnika lidijanskih Indoevropljana identifikujemo sa grč. promos pramos »prednji«, litavskim pirmas »prvi« itd. Ovoj dobro poznatoj i bogatoj indoevropskoj leksičkoj grupi pripada ne samo ime trojanskog cara Priamos Perramos nego i dogrčki termin p/bro/ytanis »pritan, knez« i, što je još važnije, lik. epriti »Satrap« i etrursko ime magistrata purthne i eprthne. Dok u derivatu palmys imamo formativ **-m**, dotle u ovoj drugoj vrsti derivata imamo posla sa dentalnim formativom. Bez ikakvih formativa obrazovan je nem. apelativ superlativskog porekla Fürst (isp.

engl. first i koradikalne derivate lat. primores, primates i naše prvak)

Kako se kod grupe p/brytanis itd. radi prema tome sasvim pouzdano o indoevropskom poreklu ovog društveno-političkog termina, teško je potpuno odbiti Brugmannovu idioglotsku kombinaciju aiolskog oblika protanis sa prilogom protaini, čija je grada prilično sporna. Ali u našem slučaju ovaj je detalj od sporedne važnosti. Daleko je važnija vokalska proteza u lik. epriti i u etrurskom eprthne nasuprot etrurskoj dubleti purthne (v. TROMBETTI, I. c., 225). Za indoevropsko poreklo ove leksičke grupe govore ne samo vokalske alternacije **e/o** nego i metateza likvide (isp. n. pr. grč. proti- i porti- kao i baze preti- i perti- u etimološkim priručnicima). Naš derivat prednji i predlog pred dokazuju bazu pert/d. Stoga treba odbaciti sumnje Chantrainea za koga je ovaj termin obscur, p. e. mediterraneene, to tim pre što u Mediterance spadaju doklasični Indoevropljani odnosno Pelasti (isp. i KRAHE, Sprache, 156): »dass in jenem Fremdgut im Griechischen doch auch Bestandteile enthalten sein könnten«. Istovetnu vokalsku protezu, kao u lik. epriti i etr. eprthnei, eprthieva, ispred inicijalske konsonantske grupe, imamo, kako je poznato, u dubletama Tuscus Tyrsēnos nasuprot Etruscus Etruria, i u manje poznatom paru Aphroditē Frutis nasuprot epigrafskom Phordisia. Fonofiziološki razlog ove vokalske proteze nije sasvim jasan jer oblik Frutis svojim bezvučnim dentalom ukazuje na etrurskog posrednika. Ipak je sasvim jasno da se proteza javlja samo ispred inicijalske konsonantske grupe kao u turskom i mađarskom. Druge je prirode proteza u grč. erebos i jerm. erek, kojima po svoj prilici treba pridružiti i ilirski hidronim Erigōn »Crna reka«.

Bezrazložno je Kraheovo povezivanje balkansko-anadolskog imena Tyrsanos sa apelativom tyrannos, o kome je bilo ranije reči u vezi sa etrurskom Afroditom Turan i sa anadolskom boginjom tyrannos. U derivatu Etruria (od starijega Etrusia ili Etrausia) stručnjake buni dugo **u** posle likvide, pa neki pritom pomišljaju i na tračko pleme zvano Trausoi, koje je držalo Rodopski lanac. To bi značilo da je ovo dugo **u** iste prirode kao u originalnim latinskim rečima accuso indutiae itd. Ali se trački Trausoi ne mogu odvojiti od ranije poznatog oblika tras-ikes. koji je dao Thraikes. Pre će biti da je duženje onog **u** izazvano metatezom likvide kao što je to sasvim očigledno u klasičnim tuđicama krēpis (t.j. krāpis) nasuprot carpisculum (~ pelast. k/harp/b- arbyla Karbatinai). Zbog etrurskog eprthne/i i zbog dogrč. krepis, a možda i zbog imena Asklop/bios nasuprot Askalpios, moramo računati da se promena kvantiteta u Etruria i Etrus-cia desila pre italske kolonizacije balkansko-anadolskih Tirsena.

U onomastičkoj grupi Aphrodita Frutis Phordisia nema tog očekivanog duženja posle likvide prebačene ispred vokala koji je ostao kratak. Znači da se ovde radi o idioglotskoj apofoniji, koju smo već napred utvrdili kod aloglotske grupe protanis purthne i grč. proti — porti. Stoga nam se čini najverovatnije da i ovo ime glavnog ženskog božanstva u matrilinearnoj aigajskoj oblasti tumačimo

kao i imena Turan tyrannos t.j. kao »Gospa, Kraljica«. Ono bi u tom slučaju bilo derivat od iste osnove samo sa drugim formativom kao protanis, epriti itd. Ovom poslednjem likijanskom obliku najbliži je etrusko-latinski oblik Frutis (od starijeg. proti-). Aspiraciju bezvučnog inicijalskog labijala, u kojoj neki stručnjaci vide neku vrstu Lautverschiebunga, nalazimo ne samo u ovoj onomastičkoj grupi nego i u fitonimu kyp(h)arissos i to ne samo na ostrvu Aigini nego i u samoj Atici. Dogrčka Afrodita bi bila, prema tome, sa gledišta onomasiologije, nešto kao prima donna. Već je i Grenier (o. c. 140) u funkciji boginje Frutis pomišljao na uticaj etrurske Turan.

Iako se svi stručnjaci slažu u tome da etrurski Turms odgovara rimskom Merkuriju, odnosno grčkom Hermesu, ipak je njegovo ime ostalo neobjašnjeno, jer pomenutu kombinaciju sa terminom tyrannos moramo odbaciti kao sasvim bezrazložnu i neubedljivu. Nama nisu potrebne korenske kombinacije nego cele reči sa jasnim formativima i takvim elementima koji se mogu proveravati. Ipak je čudnovata činjenica da je dosadašnjim etruskolozima izmakla iz vida Hesthijeva glosa koja glasi Adramōn: ho Hermōn para Lydois kai Adramytion Hermonos. Ime se javlja kod Kratina i Eupolida, u staroatičkoj komediji kojoj je Hermes zbog svog faloforskog karaktera bio uvek interesantan. Kod istoričara Herodota, Tukidida i Ksenofonta stariji oblik toponima glasi Atramyttion. U atičkim natpisima smenjuju se dublete Adram/bytēnos, iako se prelaz **m/b** u većini slučajeva smatra karakterističnim za tračku fonetiku. Treba imati na umu da se toponim Atramyttion nalazi u Misiji dakle u onoj oblasti koja je po svojim stanovnicima u vezi sa potonjom Moesia Superior i Inferior. Pesnik Ilijade (N 5) ima vrlo visoko mišljenje o prosvećenosti balkanskih Misa.

Vokalska proteza u zapadno-anadolskom imenu Hermesa i u toponimu anadolskih Misa očigledno je iste prirode kao i u imenu Aphrodita nasuprot Phordita i u epriti, eprthne, Etrusci nasuprot purthne, Tusci. Nema sumnje da ovakve fonetske crte idu zajedno i da ukazuju na jedan te isti supstrat, a ne na neku paretimološku kombinaciju novijeg sloja koji preuzima reč od starijih stanovnika. Chantraine u svojim etimološkim beleškama u najnovijem izdanju Baillyeva Rečnika kaže za razne grčke varijante Hermesova imena: »Il est malaise de ramener toutes ces formes a l'unite, et l'etymologie de ce nom de divinite est inconnue, Wilamovitz l'a rapproche de herma »tas de pierres«. On a aussi pense que la divinite etait mediterraneene: erm entre dans la formation de noms asianiques«.

Pokazaće se da ni izraz asianique, isto kao ni mediterraneene ne isključuje indoevropske elemente. Pre svega moramo istaknuti da stariji oblik toponima Atramyttion u Misiji zahteva da i lidijanskog Hermesa zvanog Adramōn, izvodimo od starijeg oblika Atramōn. Pritom svako vidi da su ovi stariji oblici imena i toponima bliži imenu etrurskog Hermesa koje glasi Turms. Oblik sa zvučnom deltom u imenu Adramōn i toponimu Adram/byttion nastao je po svoj prilici paretimološkim putem u

ustima samih Grka prema glagolu *dramein*, kojim se obeležava glavna osobina Hermesa kao glasnika, posrednika i sprovodnika. Ali time mi još nismo u mogućnosti da dokučimo presudni onomasiološki momenat u imenu ovog dogrčkog božanstva, čija je priroda van homerskog epa prilično kompleksna i šarolika. U svakom slučaju homerski Hermes, koji je i geografski najbliži Lidiji i Misiji, kao *angelos theōn* odnosno *interpres divum*, pozvan je da posreduje i objašnjava, jednom reči homerski Hermes je pravi *hermēneus*. Interesantna je interpretacija Hermesove evolucije koju daje Juret: (*Dict. Etym. grec et latin*. 199): »*dieu des luttes au gymnase, des debata entre coommerçants, d'ou dieu du gain et particulierment des troupeaux qui etaient longtemps l'objet principal des transactions: dieu des debats ou l'eloquence triomphe, intermediaire que, pour cette raison, les dieux emploient dans leurs relations entre eux et avec les mortels. Exceller dans les luttes et les debats, tel etait l'ideal dominant du jeune Grec. C'est pourquoi Hermes paraît-être l'image ideale du grec. - hermēneuō: expliquer une chose a debattre interpreter.*«

Kako se vidi, Juret je i pored svoje jednostranosti u interpretaciji, koliko mi je poznato, jedini etimolog koji Hermesovo ime veže za apelativ *hermēneus* i tako podržava antičku tradiciju. Njegova jednostranost ogleda se najviše u tome što je potpuno pustio iz vida itifalsku Hermesovu prirodu koja je, prema mišljenju arheologa Picarda, (*Les religions prehelléniques*, 252) upravo za klasične Grke presudna: »... le rôle de Hermes messenger avait pu commencer a l'epoque mycenienne: c'est une enrite complexe, dont les caracteres semblent plus ou moins primitifs. Herodote (II, 51) a parle de ces aspects »*pelasgiques*«. Le caractere ithyphallique de ces images, dans la Grece classique, pourrait bien avoir ete un apport essentiel des Indo-Europeens, par la Thrace: apres l'introduction des usages dûs aux poussees etrangeres, on comprend mieux la relation qui a pu s'etablir entre le phallus, le culte des ames, et l'immortalite. Les Minoens avaient cree l'ame-papillon, la *psychē*; plus tard, l'idee d'une vie toujours recommencee sera materialisee par l'image phallique, ...«

Oba ova stručnjaka, lingvist i arheolog, čija smo mišljenja morali navesti, slažu se ipak u onome što znamo od Homera: Hermes je prvobitno glasnik i tumač. Isto kao što je etruski *Turms* pod uticajem Hermesa zvanog *psykhopompos* došao u vezu sa Hadesom, tako je Hermes i u samoj Grčkoj, tim istim putem došao u vezu sa Dionisom i Afroditom kao itifalsko božanstvo (isp. PICARD, o. c; 258 n. *phallos* ~ *phallaina* i KERENY, "The Gods of the Greeks", 161). Sledi da je presudni onomasiološki momenat dogrčkog Hermesova imena sadržan u dogrčkom derivatu *hermēneus* »tumač, posrednik«.

U vezi sa izloženim Hesihijeve glose *hermīna* i *hermis*, pokazuju iste inicijalske razlike kao dogrč. *Hermēs* i *hermēneus* nasuprot etr. *Turms* i lidijanskom *Atramōn*. Iako Hesihije oblik *hermis*, koji nalazimo već u Odiseji, dovodi u vezu sa *hermama*, kako su se zvale primitivne Hermesove statue,

ipak mi nemamo dovoljno razloga da naprosto identifikujemo obe leksičke grupe bez obzira na razliku u inicijalu. Ako to ipak pokušamo moramo poći od prelaza *t/s* koji ne bi bio neobičan ispred prepalatalnog vokala. Prelaz inicijalskog sibilanta u *h* dobro je poznata pojava grčke fonetike, kako to pokazuju i dublete *S/Halmydēssos* i dr. na koje je upozorio Kretschmer.

Ipak nam opreznost nalaže da dogričko Hermesovo ime, koje je semantički blisko izrazima *angelos* i *kēryx* (isp. lat. *caduceus*) i po svoj prilici koradikalno sa *hermēneus* ostavimo zasada po strani i da se zadovoljimo prostom identifikacijom etrurskog imena *Turms* sa negričkim imenom *Hermesa* u oblasti Lidije i Misije odakle dolaze Etrurci na Apeninsko poluostrvo. To znači da je i *etr.Turms* isto tako zapadno-anadolsko božanstvo kao i *lidij. At/dramon*. Tim su nas pravcem već ranije uputila imena *Tin* i *Turan* i *Mavort*. Stoga nam ne preostaje ništa drugo nego da oba ova anadolska imena koja obeležavaju glasnika i tumača, identifikujemo sa mitanskim terminom *talami* »*Dolmetsch*« (v. Klugeov Rečnik¹² 109). Ova oblast pripada indoevropskoj vojnoj aristokratiji koja se zove *Marian(n)i* i koja je u XV v. st. e. zagospodarila neindoevropskim plemenima, koja, kao i ostala huritska plemena po svoj prilici pripadaju kavkaskoj etno-lingvističkoj grupi. Manje je verovatno da su ti indoevropski osvajači i vlastodršci odmah u početku preuzeli od podjarmljenih plemena ne samo kulturni termin *talami* nego čak i naziv svoje vojničke kaste *Maria(n)i*, kako to misli Brandenstein. Ovo je još manje verovatno ako za termin *talami*, koji je preko zapadnog Anadola stigao čak u Etruriju, nađemo ubedljivu etimologiju pomoću indoevropskih jezičkih sredstava.

U Klugeovu Rečniku¹² s. *Dolmetsch* dovodi se ova nemačka tuđica posredstvom mađarskog *tolmacz* i severnoturskog *tilmač* u vezu sa mitanskim *talami*. Pritom se i ne spominju slovenski oblici koji polaze od starijega *tulmaču*. Ipak se dodaje da srednje vis. nem. *tolke*, nord. *tolk* potiče iz staroslov. *tluku* »*interpretatio*«, odakle je uzeto i prusko *tolke* i litavsko *tūlkas*. Ovaj dodatak je dragocen. Prvo stoga što saznajemo da su Sloveni imali u svom rečniku idioglotski termin za ovaj važan društveno-ekonomski pojam, i drugo, da su ga predali svojim zapadnim susedima. Postavlja se pitanje kakav je odnos između *tulku* i *tulmaču*. Ovo se pitanje mora postaviti naročito stoga što su u slovenskom rečniku nebrojena nomina *agentis* građena kao *tulmaču* i što su sva sekundarnog karaktera (isp. n. pr. *kovač* pored *koval*, *sokač* pored *sokal* itd.). Stoga imamo prava da postavimo morfološku proporciju između *tulku* i *tulm-*, iako je ova poslednja osnova dokumentovana već u XV v. st. e. Ove se dve osnove odnose jedna prema drugoj kao naše *znaku* prema grč. *gnōma* od baze *gnō-* »*znati*«.

Ova proporcija nam daje prava da iz slovenskih izraza *tulku* i *tulmaču* odvojimo leksemski minimum *tēl-* »*jasan, svetao*«. Kako već znamo od Meilleta, a to smo videli i kod onomastičke serije *Veltha Voltumna Vertumnus*, i kod aloglotskog para *aquilo* — *akiros*, smena likvida je sasvim obična

pojava kod mnogih leksemskih minimuma (isp. n. pr. sterati postelja, žderati gutati itd.). Izlazi da leksemski minimum treba formulirati (s)ter-/(s)tel- »svetao, vidan«. Time smo slovenske derivate tulku i tulmaču lišili njihove izolacije jer nam je pošlo za rukom da uđemo u trag njihovu i radikalnom i sufiksalskom elementu. Kao najbliži koradikali pripadaju ovoj istoj leksičkoj grupi, čija je veza sa sterati i za Meilleta sasvim pravilno »pure hypothese« (v. Recnik³ 1141). Protiv veze sa leksičkom grupom sterati govore i koradikali bez inicijalskog s-mobile kao grč. teirea »zvezde, nebeski znaci« i vedsko tarā »zvezda«, pri čemu treba imati na umu da je kod staroindiskih koradikala sa poznatih razloga neizvesna prvobitna priroda likvida. Na to je ukazao i sam Meillet. Slovenski koradikali sa likvidom l podupiru Meilletov stav u pogledu lat. stella (od starijeg stēlna), pa oba ova koradikala idu zajedno sa mitanskim talami, dok bi ime lidijanskog Hermesa Atramōn i etrurskog Merkurija Turms išlo uporedo sa grč. teirea (aiol. tereōn), astron itd. Time smo oslobođeni dužnosti da tumačimo razliku u likvidama između mitanskog talami iz XV v. st. e. i nekoliko vekova docnije zabeleženih imena Atramōn u Lidiji i Turms u Etruriji.

Kretschmer (Einleit. 390) najpre prihvata Schulzeovu vezu sa tračkim imenom Andrabys zbog dubleta Andramys i Adrabytion i zbog tračkog prelaza **b/m**, da bi odmah na istoj strani zauzeo konačan stav na osnovu likijanskog imena ostrva Adramyttis, tj. da ime verovatno nije indoevropskog porekla. Kako je Meriggi pokazao moramo danas i u likijanskom računati sa indoevropskim elementima i bez obzira na njihov rnatrilinarni poredak, zbog kojeg su oni u prvom redu morali zauzeti odvojeno mesto nasuprot indoevropskom patrijarhatu. Pomenuto ime likijanskog ostrva Adramyttis treba po svojoj prilici ponajprije dovesti u vezu sa domaćim imenom samih Likijanaca koje glasi Termilai odnosno Trmmil - Etnikon Termilai i bez obzira na disimilaciju likvida ne može se odvojiti od Hesihijeve glose Telmesseis, stanovnici grada Telmesa u likijanskom primorju prema Kariji. Atički natpisi pružaju i oblik Telemesseus sa vokalskom anaptiksom. Sada se može razumeti interpretatio graeca originalnog imena likijanskih Indoevropljana sa osnovnim elementom telm-, jer ona glasi lykos »svetao, sjajan« (od nedokumentovanog lykē sačuvanog u složenici amphilykē, lykaugēs leukos, lat. lux itd.). Stoga ostajemo kod iznesenog tumačenja da lidijanski Hermes At/dramo- i tirsenski Turms (isp. oblik Atramous u scholia AD uz Z 396) stoje u etimološkoj i stvarnoj vezi sa slov. tulmaču i lat. stella (od stel-na). Smena likvida l/r koju konstatujemo i u likijanskim imenima Tel(e)messos (isp. navedeni anadolski oblik sa polnoglasjem talami) i Termilai starija je prema tome od dogrčkih varijanata, budući da leksemski minimum pouzdano glasi (s)tel/r- »svetao«. Ni Schultze ni Kretschmer, prirodno, nisu mogli doći do ubedljiva rešenja jer su pustili iz vida etrurski oblik Hermesova imena Turms, koji se nikakvom veštinom ne može i ne sme odvojiti od zapadno-anadolskog At/dramo-.

Anadolsko talami »tumač« svakako je važan društveno-politički termin i kao takav pripada gornjem društvenom sloju u oblasti Mitannu, koji se zove posebnim terminom Maryanni (v. HROZNY o. c. 164). Ovo poslednje ime pokazuje isti završetak kao Mitannu i Nashattiyanna nasuprot staroind. Nâsatya. Zbog ove miksoglotije stvorene dominacijom indoevropskih ratnika nad autohtonim Subartu i Huritima mora se računati sa patološkom fonetikom. Stoga bi i hetski Taalibinu, docnije Telepinuš, kao božanstvo svetlosti, koje se kao i Apolon u rano proleće vraća svojim vernim, moglo po principu nomen numen da interpretira kao lykios odnosno lykegenēs pa prema tome da se identifikuje sa likijanskim Tel(e)m, pogotovo kad u oba slučaja imamo polnoglasje. Za duboku starinu ove leksičke grupe u balkansko-anadolskoj oblasti govorio bi i usamljeni i dosada neobjašnjeni grčki glagol stilp/bō »blistati« budući da se njegov vokalizam kao ni konsonantizam ne mogu pravilno objasniti samo sredstvima grčke istoriske fonetike. Ako je Telephos, legendarni kralj u Misiji, doista poslednik staroanadolskog Telepinuša (HROZNY, o. c. 210), čiji je kult bio razvijen i kod Likijanaca zvanih ranije Termilai odnosno Telmesseis, onda se njegov sukob sa Ahilom može shvatiti u istom smislu kao Ahilov sukob sa Memnonom (od starijeg Medmōn; isp. Zeus Agamemnōn i ilir. Medauros). To je prastari motiv o sukobu demona mračne zime sa demonom svetlog i toplog proleća o čemu je dovoljno pisao Usener.

Kako smo videli indoevropskom elementu u Lidiji i Likiji, a verovatno i u Misiji pripada Hermes At/dramo- kao božanstvo svetlosti koje objašnjava, posreduje i sprovodi. Ali u etimološkim i mitološkim priručnicima pominje se još drugo ime ovog božanstva za Lidiju. To je Kandaluās. Iako glavni svedok Hiponakt sasvim određeno kaže mēonisti a ne lydisti (v. KRETSCHMER, Einl. 389 I i WALDE-HOFMANN s. canis). Kako je poznato Maionia je ona oblast Lidije koja se graniči sa Misijom i Frigijom, pa se obično uzima da je to starije ime za Lidiju dok Strabon naginje identifikaciji Misa sa Majoncima (v. DOTTIN, o. c. 10, 138). Šta više Misi i Majonci često su zamjenjivani sa Lidijancima i Frigijancima. Majonska odnosno lidijanska talasokratija spada u najstarije i počinje pre sredine 12 v. st. e.

Ali jambograf Hiponakt iz Efesa (sredina 6 v. st. e.) kao čovek sa terena morao je imati razloga kad ime Kandaluās smatra majonskim a ne lidijanskim, pa stoga otpadaju sve potonje konfuzije ovih imena i jezika. Za njega je majonsko Kandaules isto što i grčko kynankhes. Međutim veliko je pitanje da li je ovo kynankhes isto što i skyllopniktēs »psetodavitelj« (Hundswürger), kako nas to uveravaju svi tumači. Bog Hermes kao prastaro dogrčko božanstvo doživeo je već u homerskim himnama osetan pad i detronizaciju, postavši majstor lopov. Takav sumrak bogova i svetitelja poznat nam je ne samo iz severno-germanske mitologije nego naročito iz hristijanizacije paganskih veličina.

Majonski Hermes zvani Kandaulās poslužio je i lingvistima koji su u elementu kan- »pas« tražili dokaza da frigijanski Indoevropljani pripadaju kentumskoj a ne satemskoj grupi, budući da je taj elemenat kan- sa palatalnim inicijalskim guturalom identifikovan sa klasičnom grupom kyōn_canis i to tim pre što je već Platon upozorio na činjenicu da i Frigijanci, koji su, prema Herodotu, najstariji narod na svetu, zovu tu životinju slično kao i Heleni. Bez obzira na poznatu činjenicu da se ime psa kao najstarije domaće životinje javlja sa obiljem starih i svežih onomatopeja, velarni, a ne palatalni gutural, imamo u našem štene (leksemski minimum sqen-) pa su prema tome jalove i bespredmetne sve lingvističke kombinacije sa imenom Kandaulās bilo ono majonsko, lidijansko ili frigijansko. Neodrživa je i interpretacija skyllopniktēs koja je očigledno plod čisto gramatičarske mudrosti Jovana Cecesa (Hist. var. chiliades 6, 482; isp. i Cramerova Anecd. Oxon. III, 351). Pametniji je od ovog gramatičara informator Hesihija koji sasvim lepo s. kynankhe pored ostalih daje i tumačenje kleptēs, kradljivac, pri čemu je izdavač M. Schmidt pravilno upozorio na Hiponakta. Da je ova interpretacija verovatnija od Cecesove potvrđuje i druga Hesihijeva glosa koja glasi kandōlos »lopov, razbojnik«, i koja je uzeta iz liričara Ajshriona (IV v. st. e.). Najzad kod istog Hesihija s. gandos »lopov« imamo osnovni elemenat ovih derivata, Kandaulās i kandōlos. Učeni i radoznali ekscerptor Atenaj kaže doduše da se terminom kandaulos ili kandylos zove u Lidiji neko ukusno jelo, a već od Herodota znamo da se jedan lidijanski kralj zove Kandaulēs. To sve znači da ovo majonsko ime Kandaulās »kradljivac« treba u pogledu značenja razlikovati od homofonih izraza iako nije isključeno njihovo prvobitno jedinstvo sa lidijanskim imenom i imenicom poznatim od davnina u toj oblasti. Oblik Kandaula- odnosi se prema Kandōlo- kao kasaura prema kasōris. Ova monoftongizacija **au** : **ō** ide prema tome na račun miksoglotske fonetike.

Lidijanski Indoevropljani imali su svoj termin za pojam kradljivca koji duhoviti Hiponakt kazuje grčkim terminom kynankhēs. I to je dokaz više da treba činiti razliku između majonskog i lidijanskog rečnika. Taj termin glasi tegoun i zabeležio ga je sam Hiponakt (fr. 6 I). Već u hetskom rečniku imamo koradikalni glagol tajezzi tajazzi krade« kome etimološki priručnici pridružuju naše taj, tajiti, tajna, tat, grč. tētaō »pljačkam«, tētē »oskudica«, staroind. stāyat »skriiven«, (s)tāyūh »kradljivac«, stēnāh »kradljivac« i stēyam »kradja«. Leksemski minimum glasi stāi; a lidij. tegoun biće pre akuz. sing. osnove na -u kao u u staroind. stayuh, koje se poklapa sa lidij. glosom ne samo u osnovi nego i u tonu. To znači da u lidij. tegoun imamo prvo skraćivanje nenaglašene dužine ispred tona a zatim prelaz intervokalskog **j** u **g** kao u lidij. glosi briga »eleutheros, liber«, i u pajonskom Pagasai »draga« nasuprot kimeriskom paia »via« i dolat. baia »draga«. Očigledno je, naime, da zbog razlike u značenju lidij. glosa briga nema veze sa frigijanskim homofonim imenom, nego da je koradikalna sa

nem. frei, anglosaks. i staronord. frig- »ljubav«, našim prija i prijatelj. Sonorizacija bezvučnog inicijala u lidij. briga izazvana je manje kontaktom sa zvučnim r a više anticipiranom artikulacijom zvučnog guturala.

5. GORTYN CORTONA GRAD

Kretschmer (Glotta XXXI, 190) nalazi da su tirsenski Reti stigli preko Balkana i u Lidiju, gde se javlja ime Raitēnoi i toponim Tyrsa, koji treba da čini podlogu za etnikon tyrsenos. Veze između Lidije i Etrurije već su napred u dovoljnoj meri istaknute. Ipak je teško reći ma šta određenije o Kretschmerovoj vezi između alpskih Reta i anadolskih Raitenoi. Ali se može nešto reći o njegovu tvrđenju da su retski osvajači stigli preko jadranskog naselja Raitinon u centralni Peloponez, u Arkadiju gde imamo toponime Raiteai i Kortys i hidronim Gortynios, budući da Kretschmer oba ova poslednja imena smatra pouzdano retsko-tirsenskim, pa ih veže sa etrurskim toponimom Cortona odnosno Curtun. Dok su se ranije stručnjaci izjašnjavali za semitsko poreklo minojskog toponima Gortyns, dotle je već Fick (Vorgriech. Ortsnamen, 20) stao na gleđište da ova dobro poznata i raširena grupa toponima pokazuje izrazito pelagonisch-pelasgische Prägung. Ficka je na to navela činjenica što se Tukididova Gortynia nalazi na gornjem Vardaru, dakle u centralnom Balkanu, gde se može manje računati sa semitskim kolonistima.

Fick, koji za razliku od Kretschmera, daje potpun pregled svih toponima grupe g/kord/t- ne pravi nikakva pitanja od oblika Gordynia, kako Stefan Vizantinac beleži makedonsku Gortynia. Za ovo kolebanje između zvučnog i bezvučnog konsonanta, koje se javlja i u samoj Arkadiji (Kortys, Kortynioi, Gordynios) nudi nam Kretschmer jednostavno objašnjenje: ova imena pripadaju retsko-tirsenskim Pelazgima čija se artikulacija eksploziva nalazila negde u sredini između zvučne i bezvučne baze. Akademik Oštir kazao bi da se tu radi o smeni baza fortis/lenis, kako nam je to poznato iz istoriske fonetike fínsko-ugarskih govora.

Prilično je beznadežno kod imena, kod kojih je i inače artikulacija često opterećena afektivnim i iracionalnim momentima, a da i ne govorimo o paretimološkim kombinacijama, tražiti pravolinisku i fiziološki razumljivu istorisku evoluciju glasova, pogotovo kada se radi o materijalu koji je i geografski i hronološki gotovo po pravilu disparatan. Stoga je sasvim opravdano kad Fick ovom makedonskom, arkadskom i minojskom toponimu pridružuje tesalski Gyrtun. I bez obzira na pretpostavku da je dogrčko Gyrtyn na Kritu dobilo grecizirani oblik Gortyn. Trombetti u svojoj poznatoj raspravi o mediteranskoj toponomastici (Arhiv za arb. starinu, III, 33) otišao je svojim putem nešto dalje

povezavši semitsko kart sa indoevropskim ghort-, pod pretpostavkom da semitskim emfatičnim glasovima odgovaraju indoevropske zvučne aspirate. Iako Trombetti i za svoju jedinstvenu leksiku računa sa determinativima **t/d**, ipak on na svoj način pridružuje ovoj leksičkoj grupi ne samo celu gomilu u izvesnoj meri bliskih, ali ipak neproverljivih uralsko-altajskih i tursko-tatarskih reči, nego i semitskih pa sve do Bantu-jezika. Od mediteransko-anadolskih mogućih pripadnika navodi Trombetti imena kao Cordy-lussa ostrvo u oblasti Karije, Gordos (Lidija), Gordion teikhos (Karija), Gordiokōmētēs (Pisidija i Isaurija), Maneg/zordum (Frigija), zatim epigrafski oblik gen. sing. Korthyos blizu kritskog Gortyn(a) i Cortōna (Etrurija i Iberija).

Ne može se sporiti veza većine ovih toponima sa indoevropskim apelativom ghordho- »ograda, grad«. Ali kada se pažljivije pogledaju etimološki priručnici i stariji i noviji, vidi se prvo, da Trombettievo semitsko kart »grad« sa emfatičnim inicijalom nije sasvim pouzdano. Tako n. pr. Möller (Vgl. Indogerm.-Semit. Wörterbuch, 83) koji navodi klasične termine khoros khortos hortus cohors, zatim germ. garda i baltsko žārdi-. nema nijednog semitskog oblika sa dentalnim formativom, pa prema tome ni Trombettieva kart, koji je, kako se zna, ograničen na fenički. Druga je teškoća kod ove leksičke grupe u tome što većina etimologa polazi od leksičkog minimuma gher- »okružiti, obuhvatiti« sa palatalnim guturalom, pa stoga protoslovensko garda smatraju pozajmicom iz germanskog (n. pr. KLUGE¹² s. Garten, gde je završni dental označen kao neaspirat, iako se zbog koradikalnog Gurt mora računati sa zvučnim dentalnim aaspiratom). Osim Klugea i Meillet (Rečnik³ 535) smatra naš termin pozajmicom: »Le v. sl. gradū »enclos, ville« a chance d'etre emprunte en germanique; car * garda s'est largement etendu«.

Zar slov. gradū nije dovoljno raširen termin? Ovo shvatanje Klugea i Meilleta neodrživo je sa razloga apofonije na koju se poziva Trautmann (Balt. Slav. W-buch, 79), navodeći staroslov. žirdi »xylon« i rusko žerd' »motka«. Značenje ovog apofonskog oblika presudno je ne samo za idioglotski karakter značajnog slovenskog termina grad, nego i za osnovno značenje navedenih antičkih toponima na Kritu i u balkansko-anadolskoj oblasti. Trautmann dalje ističe: »Die Beziehungen zur Sippe von žārda- sind unklar«, ali ne uzima pri tom u obzir sinonimnu leksičku grupu darža- o kojoj govori na str. 45, i sa kojom sam ranije doveo u vezu doklasične termine tyrsis turris kao svedoke nekentumskog karaktera dogrčkih Pelasta.

Možda je opravdan Trautmannov zaključak da ova poslednja leksička grupa ide zajedno sa grupom dirža-, litavski dižžas »remen«, jer nas na to upućuje semantička paralela koju imamo u nem. Gurt Garten. Ipak imamo posla sa tri oblika sinonimnih termina: garda-, žarda; darža-. Ako i odvojimo ovaj posljednji ostaje nam ipak žarda, koje se stalno veže za lat. hortus, grč. khortos i nem. Garten. Što

je još važnije, ovaj oblik sa palatalnim guturalom javlja se istovremeno sa svojim konkurentom čiji je inicijal velarni gutural, u frigijanskom toponimu Maneg/zordum »Manesov grad«. Ovoj frigijanskoj dubleti odgovara rusko zorôd »stog« nasuprot gorod o-grad ograda. Hofmann u svojoj obradi Waldeova Rečnika s. cohors, priznaje samostalnost ove poslednje slovenske leksičke grupe, te se tako sa razlogom odvaja od Klugeova stava po kome su slovenski Indoevropljani od Germana preuzeli garda i proširili u tolikoj meri da su ga predali ne samo šiptarima nego i Frigijancima. Treba primetiti da se frig. toponim Gordion, koji beleži već Ksenofont, javlja uvek sa velarnim guturalom.

Za velarni inicijal, koji nalazimo u slov. grad, svedoči i dosada nezapažena i neiskorišćena Hesihijeva glosa kerta »grad«. Hesihije dodaje da je to jermenski termin. Teško da će ovo biti tačno jer su u jermenskom kao i u frigijanskom i slovenskom sačuvane zvučne aspirate kao prosti zvučni konsonanti. To bi značilo da kerta pripada nekom indoevropskom idiomu u Anadolu i da se svojim bezvučnim konsonantima potpuno približuje feničkom terminu kart-, koji je dokumentovan u originalnom obliku imena Kartagine Kart-hadušat »Novi grad«. U svakom slučaju Hesihijeva kerta nasuprot baltskom žarda- pretstavlja jedan dokaz više da se slov. gradū ne sme smatrati pozajmicom germanskog porekla kako to misle Kluge i Meillet.

Baltsko žarda; frig. -zordum i rusko zorôd govorili bi svojim inicijalima za tradicionalno shvatanje svih etimologa po kome knortos hortus cohors Garten itd. pripadaju leksičkoj grupi gherkojoj pripada i grč. kheir »ruka« (kao hvataljka). Ali u tom slučaju ne mogu toj grupi pripadati ni slov. gradū ni žrd ni frig. Gordion i anadolsko kerta, pa razume se ni kritsko Gortyns, arkadsko G/Kortys i maked. Gortynia. To znači ni tirsensko Cortōna. Stoga se mora izvršiti ponovna analiza i izdvajanje ovih koradikala sa velarnim inicijalom iz grupe hortus, kod koje Hofmann, slično kao i Meillet, pretpostavlja dvojak determinativ **t/dh**. Grčko khortos može se zbog koradikalnih derivata korthis i korthelai izvoditi od starijeg khorthos, pa bi se ova razlika u disimilaciji aspirata mogla porediti sa dubletama phatna nasuprot pathna »jasle«. Tako bi se iz grupe hortus Garten. izdvojila ova grčka grupa i pridružila slovenskom terminu gradū. Hetsko gurtaš »citadela« neizvesno je jer kuneiformska azbuka nije pouzdana u pogledu razlike između zvučnih i bezvučnih konsonanata. Najzad toharsko kerciye »palaca« išlo bi uporedo sa hortus i cohors, koje i Chantraine veže za staroind. hárati »hvata« i grč. kheir. Na taj način oba klasična izraza khortos i hortus izgledaju kao participi perfekta pasiva a ne kao derivati od nekog minimuma ghort-, budući da i Chantraine, isto kao i Meillet, zastupa de Saussureovo učenje o nepostojanju indoevropskih »korena« sa zvučnim inicijalom i bezvučnim finalom. Juret, najzad, ti svome Rečniku (57, 128) jos hrabrije od Trombettia razlikuje u grčkom dvoje khortos: prvo znači pića a drugo ograda.

Ako germanske oblike po zakonu prvog Lautverschiebunga izvodimo od starijega ghortó, onda smo oslobođeni dužnosti da za ove oblike pretpostavljamo minimum ghordh-, kao što to moramo činiti za baltsko-slovensko i frigijansko g/žarda-, g/zorod. Iako imamo slovenskih primera za depalatalizaciju indoevropskih guturala ipak je bolje sasvim odvojiti slovensku grupu grad i žrd od grupe žarda- zoród. Ova poslednja odnosi se prema sinonimu darža- isto onako kao naše zid i litavsko ziedziù »oblikujem« prema ruskom džža »načve« i tračkom -dizos (grč. teikhos i toikhos). Ovakvih metateza ima i inače kao n. pr.: bheud/dh pored dheup/dhumb(h)- »dno, dubok«, a po svoj prilici i grč. pothos (disimilovano od starijega guhodhos) pored tephra lat. foveo itd. U pogledu semantičke evolucije ove poslednje grupe treba se setiti Ciceronove fraze cupiditate libertatis ardēre kao i samog glagola cupio. Zbog ovakvih radikalnih inverzija moramo zaključiti da litvansko žārdas, rusko zoród i frig. -zordon pripadaju po značenju, pa stoga i po poreklu, istovetnom daržas (od starijeg dhorĝho-). Prema tome ova inverzija spada u opšte-indoevropsku epohu budući da nas na to upućuju i one dve navedene inversije odnosno metateze.

Onoga ko ne pristaje na inverziju potsećamo da su leksemski minimumi dherĝh- »držati« i gherdh- »obuhvatiti« u tolikoj meri bliski po značenju i po funkciji, da se kod njih bez ikakva rizika može pretpostaviti prajezičko uzajamno ukrštanje i to tim pre što su dokumentovani potpuno sinonimni prosti leksički minimumi dher- (isp. lat. frētus i staroind. dhārayati »drži, nosi«) i ĝher- (isp. grč. kheir khoros i po svoj prilici khor-tos). Najzad, ako želimo da ostanemo pri dosadanjoj vezi između žardas zoród i gardas grad, dovoljno je pomenuti guturalsku altenaciju u očigledno srodnim slovenskim glagolima trgati i trzati (v. MIKLOŠIĆ Et. W-buch 354 i WALDE-POKORNY I, 732). Sa gledišta takve alternacije treba posmatrati i frigijanske dublete Mane-g/zordum, ukoliko su one, zbog pozne potvrde, pouzdane i upotrebljive.

Sa svih tih razloga baltskoslov. garda »ograda od kolaca ili motaka« i kada ne bi bilo apofonske baze žirdi-, ne može ni na koji način ići zajedno sa grupom koju pretstavlja lat. hortus. To se već vidi i iz kolebanja u Walde-Pokornyevu Rečniku (I, 608) gde čitamo: »ĝherdh- und gherdh- »flechten, winden« oder »umfassen, umzäunen, umgürteln« und dann Erweiterung von * ĝher- »fassen«? Znak pitanja je sasvim na svome mestu jer eventualnu depalatalizaciju slovenskih koradikala zbog kontakta sa likvidom r ne možemo uzeti u obzir sa prostog razloga što ovde tog kontakta nema. Protiv takve depalatalizacije govori i frigij. Gordion i Manegordon kao i maločas pomenute slovenske dublete trgati i trzati. Sve nas navodi na to da baltskoslovensku leksičku grupu ghordho-/ghrdhi-, koju i Pokorny (l. c.) isto kao i Bernecker, Trautmann i Hofmann nasuprot Klugeu, Meilletu i Zubatýu i drugim smatra idioglotskom, sasvim izdvojimo i da njoj pridružimo mesto lat. hortus itd. drugu latinsku leksičku

grupu koju obrađuje Walde-Hofmannov Rečnik s. grunda. Tu saznajemo da je odlično dokumentovana posebna opšte-indoevropska leksička grupa ghere(n)dh/ghordh/ghrondh- »debela motka, greda«. To pokazuju ovi koradikali suggrunda, zatim litav. grindis »podnica«, naše greda, staronord. grind »ograda« i deminutiv grindil »kracun«. Naše gredelj itd. mora se smatrati pozajmicom iz germanskog (isp. WALDE-POKORNY I, 657).

Pošto smo utvrdili da krupan i značajan slovenski društveno-ekonomski termin grad nije usamljen budući da ima srodnika ne samo u frigijskom i u anadolskom kerta (kod Hesihija) nego i u latinskom i germanskom, a po svoj prilici i u staroindiskom grhah (od starijeg disimilovanog grdha, v. WACKERNAGEL, Altind. Gramm. I, 251), moramo naročito istaknuti onomasiološku stranu ovog termina. Samo u slovenskom pokazuje ova leksička grupa sa konkretnom semantičkom jezgrom »greda, daska, debela motka« upravo ono značenje koje se manifestuje ne samo na minojskom Kritu nego i u ostalom balkansko-anadolskom prostoru doklasične epohe. Stoga možemo semantičku jezgru slovenskog termina grad obeležiti Herodotovim izrazom polis xylinē koji se odnosi na naselja u pontskom zaleđu.

Meillet (Recnik,³ 1333) za lat. urbs kaže: Sans doute emprunte. Il n'y a pas en indo-europeen un nom de la »ville«. Le groupe de gr. polis, etc. signifiait »citadelle«. Ovoj njegovoj apodiktiknoj tvrdnji treba dodati i ono što kaže za oppidum (str. 822): »Le nom de la »citadelle« represente par skr. pūr, lit. pilis, gr. polis (ptolis) n'est pas atteste hors de ce groupe oriental de l'indo-europeen. Le germanique et le celtique ont des denominations isolees: v. h. a., burg, etc., et gaul. dūnon. Le lat. oppidum est aussi propre au latin.« Ova tvrđenja treba proveriti. Možda je litavsko pilis »gradac, dvorac« slično kao i njegovi indo-evropski srodnici doista, kao aufgeschütteter Wall (tako HOFMANN Et. Wb. d. griech. 279) u vezi sa pilti »-puniti« ili što mi se čini verovatnije u vezi s našim plot, nem. falten i grč. diplous »dvostruk«. U tom slučaju ovaj termin za naselje ograđeno plotom bio bi semantički blizak slov. terminu grad, dok je grč. vasty i staroind. vastu »mesto, stan«, očigledno u vezi sa leksičkom grupom *ues- »boraviti, stanovati«. Već ova poslednja leksička činjenica govori protiv Meilletova isključiva značenja »citadelle« za grupu polis. Složenica akro-polis, koja doista znači »citadelle« rečito govori protiv Meilleta i dokazuje da polis obeležava neku vrstu gradskog naselja, po svoj prilici onako nešto kao Herodotov polis xylinē.

Čak i derivat ptoliethron ne podupire Meilletovu tezu o nepostojanju gradskih naselja u opšteindoevropskoj eposi. Za takvu tezu govori samo hipoteza nordiske škole o najstarijoj postojbini indoevropskih plemena koju treba tražiti što dalje od Mediterana i što bliže severnim maglama. Da leksičku grupu polis koja je dosada osim u grčkom dokumentovana samo u baltskom i u indiskom

rečniku, treba, kako sam maločas rekao, izdvojiti od leksičke grupe pīlti »puniti« (plenus pimplemi full itd.) i da je treba pridružiti grupi plot haplous diplous falten, dokazuje sav onaj semantički materijal što su ga stručnjaci skupili u vezi sa terminom grad »ogradom zaštićeno naselje«. Nasuprot Hofmannu moramo ovu leksičku grupu staviti pod minimum (s)pel/r »omotati, obaviti« koja je dobro dokumentovana i koja pokazuje prajezičku smenu likvida l/r o čemu je bilo već ranije govora u vezi sa lat. stella (od starijeg stelna), nem. Stern i slov. tulku, tulmaču. Od poznatijih članova leksičke grupe spel/r, potvrđenih u grčkom rečniku, navodim pored termina polis i part. perf. pass. -paltos i participske imenice spartos, sparte, sparton, speira, spyris itd. Ali, za ovo naše tumačenje koje računa sa dubletama, pa stoga i grupi polis daje širu upotrebu i veći geografski prostor, govori i etruski posuđeni termin spur »grad« koji bez sumnje moramo izvoditi od starijeg oblika sporo-. I pojava s-mobile u etruskoj tuđici indoevropskog porekla govori u prilog iznesene kombinacije. Starinu ove pozajmice dokazuju razni etruski derivati koje navodi Trombetti (o. c., 228) i Pallotino (o.c., 248). Nijedan od ove dvojice stručnjaka ne daje značenja koja bi išla u prilog Meilletova shvatanja: da je grupa polis, koju sada moramo formulirati drukčije no dosada t.j. spol/r, značila prvobitno »citadelle«. Značila je naprosto gradsko naselje (citta, ville). To je ujedno i jedan dokaz više za učenje Joh. Schmidta koji najstariju indoevropsku postojbinu traži u Anadolu i Zakavkaziju, bliže oblastima gradske civilizacije, a ne u pustoj ravnici između Baltika i Sudeta. Ovu okolnost treba imati na umu pri određivanju protoslovenske domovine.

Slično terminima polis, town i grad tumačio je i Meringer (Idg. Forsch. 17, 157) latinski termin urbs kao »mit geflochtenem Zaune geschützte Niederlassung« pa ga stoga veže za verbena, verber naše vrba itd. Walde-Pokorny (o. c. 275) označavaju ovu etimologiju kao wahrscheinlich, dok O. Hoffmann u Heinichenovu Rečniku za urbs kaže ungedeutet a Meillet, kako smo već videli emprunte. Stowasseru termin urbs znači »mit einer Ringmauer umgebene Stadt«. Slično se izražava i Gaffiot: ville avec une enceinte. Ali u našem slučaju vrlo je važno znati da li je zaštita od plotu ili drvene ograde ili je zid odnosno Ringmauer, jer u tome je stvarna razlika između mediteranskog i pontsko-podunavskog urbanizma. Onomasiologije termina polis, grad, town ne govore ni u kom slučaju za Ringmauer. Slov. grad, kako pokazuju tisuće sačuvanih ostataka rasutih po srednjoj i istočnoj Evropi (v. NIEDERLE, Manuel 299 i Rukovet Slov. Archeologie 89) potpuno se slaže sa Herodotovim izrazom polis xyline (isp. ruski derevnja »selo«).

I Schrader-Nehring (Reallex. d. Idg. Altertumskunde, II, 436) naginju Meringerovoj etimološkoj kombinaciji pa stoga i rusko gorodišće tumače u smislu staroind. pūr kao befestigte Zufluchtsstätte provizornog karaktera. Tako je njima i gorodišće karakteristično više po svojoj

izgradnji nego po svom terenskom položaju. Rumunski arheolog Pârvan konstatovao je, iako u znatno manjem broju, uglavnom isto ono što kaže Niederle za nebrojena slovenska naselja između Labe i Dnjepra, koja se pretežno nalaze u ravnici. Protiv Meilletove isključivosti u pogledu termina polis govori već u V. v. uobičajeni termin *asty*= *Athēnai*, iako se kod Atičana javlja polis u značenju akropolis. Tako se na rimskoj strani termin *urbs* uvek upotrebljava kao pendent grčkom *asty*, a *Capitolium* dobio je tokom vremena i za druge gradove značenje *citadelle*.

Ali bez obzira na ova semantička nijansiranja, jasno je da su trajnija gradska naselja u pontsko-karpatskoj oblasti mogla biti samo ono što kaže narodna pesma »ni selo ni varoš«. Dovoljna su za to samo dva primera: Subotica u Podunavlju a Bukurešt na drugoj strani. I jedan i drugi grad ustvari su velika sela. Mediteranska hortikultura nasuprot pontsko-karpatskoj agrikulturi ekstenzivnog i nomadskog tipa, uslovljavala je, razume se, u znatnoj meri oblik svakog trajnijeg naselja. U tom smislu treba shvatiti balkanski termin *palanka* koji Vuk prevodi *Mittelding zwischen Dorf und Stadt*, a po svoj prilici i rusko *derevnja*, koje je po svojoj onomasiologiji najbliže terminima *gorod* i *gorodišče* odnosno Herodotovu izrazu *polis xylinē*. Pritom ne smemo zaboraviti da prema Vuku u Crnoj Gori i Hercegovini *palanka* označava pandurnicu ili stražaru, koja je, kao i danas mogla biti samo drvena konstrukcija.

Eto takvu drvenu konstrukciju koja je očigledna kod termina *grad* pretpostavljamo i kod lat. *urbs*. Iako je Ceci (Rendic. *Acc. Linc. Ser. V*, vol. III, 393; IV, 622) već ranije pokušao da identifikuje oba termina, *grad* i *urbs*, njegova kombinacija nije prihvaćena sa prostog razloga što je pošao od labiovelarnog inicijala. Mi međutim znamo pouzdano da je inicijal u leksičkoj grupi *grad* zvučna guturalna aspirata. Dok je lat. *urbs* osnova na **-i**, koja svakako ukazuje na prvobitni kolektiv odnosno plural jer se radi o kolju i gredama, slov. *grad* je osnova na **-o**. Pa i ova osnova obrazuje množinu pomoću istog formativa **-i** (v. WACKERNAGEL-DEBRUNNER, *Altind. Gramm*; III, 63 i SPECHT, *Ursprung d. Idg. Deklination*, 382). Ceci nije pogrešio. Njegova identifikacija, a na to nam daje prava apofonski oblik *žirdi*, mora računati sa starijim oblikom *hurbi-* (od *ghrdhi-*) i onda je sve u redu. Gubitak inicijalskog **h**, koje je i kod rimske gospode, školovane u Atini, gde su se isticali *dasyntikoi*, imalo labavu artikulaciju, iste je prirode kao u *anser* i *er*. Da se ovde ne radi o nekoj vulgarnoj ili seljačkoj latinštini, kao što se to obično kaže u etimološkim priručnicima, pokazuje docnije *herus* nasuprot klasičnom *erus*.

Možda bi ipak na osnovu sportskog termina *arena* (od starijeg *hasena*) došao u obzir etrurski izvor, budući da etrursko *Curtun* odgovara minojskom *Gortyn*. Na takvog posrednika navodi nas arkadska dubleta *G/Kortynios*, koja nam dozvoljava da za dolat. *urbs* pretpostavimo starije *hurthi-* u

nekom govoru indoevropskih Pelasta, budući da u etrurskom pored toponima Curtun Cortōna imamo već pomenuti apelativ indoevropskog porekla spur špur (od starijeg sporo ~ polis). Takvu aspiraciju bezvučnog guturala koju možemo samo naslućivati za dolat. hurthi- imamo dokumentovanu na Siciliji (K/h/alandros), i, što je naročito važno, u samom minojskom Gortinu: k(h)onnos »posuda«. U obema tim oblastima imamo pouzdanih tragova indoevropskih Pelasta. Stoga je prilično verovatno da izvor dolatinskog imena večnog grada, koji je imao i svoje tajno ime, treba tražiti kod latinskih Venetulani ili kod Rutula čiji se glavni grad zove Ardea. Za Venetulane sa razlogom naslućujemo da su u vezi sa jadranskim i centralnobalkanskim Venetima.

Izlazi da je Meilletovo shvatanje o stranom poreklu termina urbs prilično osnovano. Tako bismo pored etrurske Cortone, minojskog Gortyni, arkadskog G/Kortys i makedonske Gortynie imali frigij. Gordion i složeno Mane-gordum. Ovaj posljednji toponim beleži tako najbolji rukopis Itinerarium Antonini. Ali ima isto tako dobrih rukopisa sa grafijom -zordum. Kretschmer (Einleit. 231) koji ne zna za ruske pojave gorod ogorod i zord ozorod, razume se da nije mogao naći izlaza iz tih dveju grafija ili bolje rečeno sinonima, koji se zbog ruske i litavske paralele ne može smatrati specifično frigijanskim. Fantastična je upornost u Klugeovu Rečniku¹² kojom se još uvek održava tradicionalna predrasuda o germanskom poreklu baltskoslovenske grupe garda grad. Zbog te upornosti najnoviji redaktor tog rečnika A. Götze mora da izjavi sledeće: alb. garth-di »Hecke«, phryg. Mane-gordum »Manesstadt« jüngere Entlehnung aus dem Slav. I kada ne bi bilo Hesihijeve glose kerta »grad« (apud Armenios) moramo priznati pravilnost Kretschmerove interpretacije Mane-gordum »Manesov grad«.

Sve to znači da u klasičnom balkansko-anadolskom prostoru moramo računati sa postojanjem u društveno-ekonomskom pogledu vrlo važnog indoevropskog termina ghordho- grad. S druge strane taj termin za oznaku trajnog naselja nigde nije u tolikoj meri raširen kao kod slovenskih plemena. I treće, a to je najvažnije, taj termin ne obeležava to naselje kao utvrđenje okruženo kamenim zidom nego kao koljem i gradama obezbeđen prostor. U ilirskoj oblasti mi imamo dosta gradišta sa vidnim ostacima kamenog zida. Ta vrsta zaštite pripada mediteranskoj kamenoj civilizaciji, dok je za pontsko-karpatSKU civilizaciju i susedne oblasti karakterističan Herodotov polis xylinē. To znači da pojavu ovoga termina na minojskom Kritu i u doklasičnom balkansko-anadolskom prostoru moramo smatrati karakterističnom svojinom onih indoevropskih plemena koja dolaze iz Podunavlja i pontskog zaleđa na Mediteran.

Budući da se posle definitivnog doseljenja grčkih plemena na Krit i na balkanski jug, koje je završeno najdocije početkom X v. st. e. ne zna za bilo kakvo doseljavanje bilo kojeg indoevropskog plemena, znači da toponomastička grupa g/kort- na Kritu i u Arkadiji mora pripadati onim

Indoevropljanima koji su pre Ahajaca krenuli iz Podunavlja na Mediteran. Fonetske promene koje su uočljive kod ove grupe jasno pokazuju da ti toponimi ne mogu pripadati nijednom grčkom plemenu.

Na minojskom Kritu, gde se nalazi najjužniji član toponomastičke grupe ghordho- »grad« imamo na istoku, kako se kaže u Odiseji (19. 175) »divne Pelazge« a na zapadu Kidonce čije se ime javlja i u obliku Kydoniātai. Ovaj etnikon pretpostavlja toponim Kydonia a obrazovan je pomoću poznatog ilirskog formativa (isp. Autariātai, Spartiātai, Bathiātai, Daisitiātai, v. KRAHE Die alten balkanill. geogr. Namen, 62). Mesto homerskog i literarnog imena Pelazgoi treba uzeti na terenu dokumentovano ime Pelastai, kako ih zove Homerov sholijast, Palaistai, koji su sedeli u Epiru, dali su, kako je poznato, ime Palestini, gde se javljaju pod imenom Pilištim ili Prst, prema misirskim spomenicima (v. KRETSCHMER, Glotta, XXXI, 6). Ovi Pelasti kreću iz Epira preko Peloponeza i Krita prema feničkom primorju. Ovo treba imati na umu da bi se razumela pojava »feničkog« termina kart »grad« od kojeg polazi Trombetti, kako smo videli ranije.

Kako se kidonsko ime ne javlja samo na Kritu i na balkanskom Jugu nego i u severno-aigajskoj oblasti, moramo se složiti sa Fickom i Kretschmerom da i to pleme pripada grupi indoevropskih Pelasta, prema našoj terminologiji, ili, prema njihovoj terminologiji, onoj indoevropskoj grupi koju osim ilirskih i tračkih plemena čine i Frigijanci. Tragovi ovih Frigijanaca ne javljaju se samo u Anadolu i u centralnom Balkanu, nego možda čak i u današnjoj Češkoj, kako to zaključuje Kretschmer, na osnovu toponima Phrou(r)gisatis, koji Ptolemej beleži u Germania Magna. Razume se da su se ovi Ptolemejevi »Frigi« zbog pozne dokumentacije mogli tamo doseliti sa juga. U svakom slučaju pada u oči da se ovi »Frigi« kreću prema jugu istim putevima kao i Kretschmerovi Raeti odnosno Tirseno-Pelazgi t.j.. jadranskim i dunavskim putem.

Vezama između Frigijanaca i Kidonaca, koje su utvrdili Fick i Kretschmer, treba dodati toponim Gortyn i oronim Ida, Kako su Frigijanci prema opštem shvatanju, došli u Anadol iz centralnog Balkana, vrlo je verovatno da se i makedonski toponim Gortynia mora staviti na njihov račun budući da i u Anadolu imamo toponime Gordion i Mane-gordon. Za toponim G/Kortys u centralnom Peloponezu smemo sa istih razloga zaključiti da spada u neretke tragove koje su ostavili Kidonci odnosno Pelasti. Najzad i Hesihijeva glosa kerta »grad« pripada nekom govoru anadolskih Indoevropljana a ne upravo jermenskim Indoevropljanima, iako ove Herodot smatra frigijanskim kolonistima. Ako je seoba ahajskih i ostalih grčkih plemena prema balkanskom jugu započela najdocnije već u XVI. v. st. e., kako to većina stručnjaka misli, onda su ovi dogrčki Indoevropljani na Kritu i na Peloponezu morali biti na mestu i dočekati ahajske koloniste kao starinci. To će se bolje i pouzdanije moći videti tek kada mogremo bez preteranih kombinacija i komplikacija da čitamo scripta minoa sa Krita i iz Mesenije.

Dotle se moramo zadovoljiti glosama i imenima. Ovim drugim samo pod uslovom da nam je od ranije poznato njihovo pravo značenje.

Upravo je takav slučaj sa leksičkom grupom g/kord/t, koja je ostavila traga i na minojskom Kritu, i, što je naročito važno, ne samo u toponimu Gortyns. Fick (Vorgr. Ortsnamen, 21) smatra, doduše, da su Gortyn osnovali Pelazgi, koji su isto tako dali ime arkadskom toponimu G/Kortys i pelagonskoj Gortiniji. On to čini stoga što nas Stefan Vizantinac s. Gortyn obaveštava da se kritski Gortyn zvao najpre Lārissa pa zatim Krēmnia, dok mu je najstarije ime bilo Hellotis (isp. dodonske Helloi). Možda se radi o povezanim naseljima sa raznim imenima, pri čemu su tokom istorije pojedina naselja igrala važniju ulogu. Sam toponim Larisa ne bi bio dovoljan razlog da Pelazge smatramo isključivim osnivačima tog grada. Ali ako je verovati geografu Strabonu da se sve balkansko-anadolske Larise nalaze u ravnici, zbog čega je teško prihvatiti Fickovu interpretaciju da se gortinska citadella zvala Larisa, onda je ovaj značajni toponim po svoj prilici u vezi sa Hesihijevom glosom lōrymnon »najdonji«. Na taj način dobijamo specifično indoevropsku vokalsku alternaciju $\bar{a}/\bar{o}$, pa bi se na osnovu Strabonova iskaza obe ove apofonske i morfološke varijante heteroklitskog tipa **n/r** (isp. dōnum prema dōron) bez ikakvih teškoća mogle identifikovati sa lat. planus i nem. Flur. Gubitak inicijalskog labijala u dogrčkim koradikalima svakako je iste prirode kao i u jermenskom i u irskom lār (od starijeg plāro-). Mislim da je time pripadnost ovog toponima dovoljno objašnjena.

U pogledu toponima Gortyns, kako se zvao najmoćniji grad na južnom centralnom Kritu, nije potrebno gubiti reči posle svega što je napred izloženo. Ali toponim Krēmnia koji daje Stefan Vizantinac i kome Fick ne poklanja nikakve pažnje, kao da protivreči datom tumačenju toponima Larisa, ako se radi o istom lokalitetu. U ovom slučaju dovoljno je pomenuti terenske termine visoravan, Hochebene i plateau. Protiv ovih semantičkih paralela govorio bi ipak toponim Krēmnia, ako ga smatramo derivatom od idioglotskog grčkog krēmnos »strmen«. Ali ovaj grčki terenski termin oko čije etimologije muku muče stručnjaci (v. etimološke priručnike) treba izvoditi od starijeg oblika qṛād-mos pridružiti dobro poznatoj grčkoj leksičkoj grupi kordax kradaō. Semantičku evoluciju u ovom slučaju lepo ilustruju klasične paralele kao grčko thrōskō thrōsmos »strmen« i lat. salio saltus. Promenu konsonantske grupe **dm/mn** vidimo u imenima Memnon, Agamemnon (<starijeg Medmon) i u kompozitu Mesomnē od starijeg Meso-dme. Što je još lepše istu promenu imamo i na samom Kritu gde se javlja oblik mnōā nasuprot grč. dmōs, čije poreklo Hofmann smatra aloglotskim dok se Chantraine na kraju krajeva zadovoljava sa dva upitnika. To znači da možemo sasvim mirno izvoditi od starijeg Kradmia. Ovakva odstupanja i na dorskom Kritu postaju shvatljiva samo u slučaju aloglotskog porekla, pri čemu se treba setiti aloglotskih imena kao Lēda, Kybēbā itd. o kojima je bilo ranije govora.

Pre nego nastavimo moramo povodom našeg tumačenja idioglotskog grčkog terenskog termina krēmnos, koji pokazuje istu intonaciju kao sinonim thrōsmos, i postavljene veze sa kordax, kradaō, ukazati na potpunu istovetnost apofonskih baza kord/krad- koja je savršeno iste prirode kao kod voldh/vladh- odnosno vlada lada ili lat. procella clādēs Mislim da nije suvišan makar i naknadan primer više za napred izneseno tumačenje anadolskog društveno-političkog termina lada »gospođa, žena«, koji se bukvalno i sadržajno potpuno poklapa sa dubrovačkim terminom lada i vladika.

Varijanta Krēmnia, koju je Stefan Vizantinac verovatno uzeo iz nekog pesničkog dela, jer je poznato u kolikoj je meri učena aleksandrijska poezija izvlačila na svetlost arhaična i legendarna imena, odnosi se prema Hesihijevoj glosi, doduše nešto koruptnoj ali ipak dovoljno jasnoj, Kartemnidai (mesto -es) »Gortynii« isto onako kao što se tehnički termin u dolatinskoj redakciji javlja kao carpisclum (od starijeg carp-ist(r)-) nasuprot dogrč. krēpida. I bez obzira na sufiksarno -st u lat. tuđici koja svakako ukazuje na ilirski izvor ili ilirskog posrednika, likvidska metateza zapaža se i u doklasičnom paru kirkos krikos circus. Vrlo je verovatno da će Vetter imati prava kad ovu metatezu smatra osobinom ilirske fonetike. Na to ukazuju u prvom redu varijante Asklepijeva imena, kod kojih se javlja čak polnoglasje ali i likvida + dugi vokal, a zatim i pojava istog takvog fonetskog procesa kod slovenskih Indoevropljana, najbližih suseda ilirskih Indoevropljana. Ovo svakako može da baci novu svetlost na poreklo metateze u slovenskoj fonetici.

Iz Hesihijeve glose Kartemnidai i varijante Krēmnia, koja nam je sačuvana kod Stefana Vizantina; izlazi sasvim jasno da pored oblika Gortyn na minojskom Kritu moramo računati sa manje poznatom dubletom kard/t-. Njeno značenje može biti, razume se, samo ono koje beleži Hesihije s. kerta »grad« i koje nalazimo u feničkom Kart-hadušat »Urbs Nova«. Kako su kidonski Indoevropljani povezani sa tračkim i frigijanskim Indoevropljanima treba ovamo pridrižiti i toponim Kardia na tračkom Hersonesu. Očigledno je da ovaj toponim ne može imati nikakve veze sa homofonim grčkim apelativom, koji se javlja i u homerskoj dubleti kradia »srce«. Na isti zaključak nas navodi i Hesihijeva glosa, Kardiānoi kojom su balkanski Skiti zvali grčke gradske stanovnike. Adaptacija guturalnog inicijala može se staviti samo na konto grčkog posrednika, pa bi tako originalan oblik glasio Gardiānoi. To se od glasa do glasa i sadržinski poklapa sa našim pluralom građani odnosno graždani od starijeg gardiānoi. Time je kritska varijanta Krēmnia (od starijeg Kard-mia) dobila svoju istočno-balkansku verifikaciju. Sufiksarni elemenat u varijanti Kard-m-ia treba tumačiti na isti način kao u varijantama derivatskog tipa kod fitonima daukhna i daukhmos nasuprot kritskom daukos »Daucus carota« (od starijeg dhousos »mirisan«).

Svi dosadašnji stručnjaci, među kojima Fick i Kretschmer, pri tumačenju minojskog toponima Gortyns, etrurskog Curtun i njihovih balkansko-anadolskih srodnika, nisu se koristili, a možda nisu ni zapazili, značajne Hesihijeve glose Kartemnidai »Gortinjani«. Stoga su njihova tumačenja i ostala fragmentarna i nedovršena. Zbog likvidske metateze kart/kred- ne preostaje nam ništa drugo nego da i ime samog ostrva, Kreta identifikujemo sa tim osnovnim elementom toponima kart-/gort-. Ostrvo je već u najstarije doba dobilo svoje ime prema najvažnijem gradu, isto onako kao što su docnije Mlečići zamenili tradicionalno ime prema gradu Kandiji i ostrvo prozvali Kandion.

Hesihijeva glosa Kartemnid(ai) pruža nam ne samo varijantu toponima Gort-yn, nego svojim sufikslnim elementom **-mn**, koji smo već utvrdili u etrurskim imenima Veltumna, Vortumnus (koji se javlja i kod hetskih Indoevropljana kao i kod ilirskih (isp. Bersumno pored Birziminium) otkriva svoje indoevropsko poreklo. Ovaj sufiks za određivanje konkretne geografske i logičke pripadnosti ne može biti mediteranski jer ga nalazimo u grčkom prynmos i u staroind. nimnah i diymna. Za visoku starost i ugled lokaliteta Gort/Kart- govori i kulturna legenda sa samog Krita po kojoj je Zevs svoju hierogamiju sa Evropom proveo pod gortinskim platanom (v. THEOPHR. hist. plant., I, 9, 5 i CH. PICARD, "Les religions prehelleniques", II 9). Našem tumačenju imena ostrva na osnovu najuglednijeg toponima ne protivi se ni Hesihijeva glosa kartēn (tēn boun) kako su Krētes zvali kravu i roba (oiketēs). budući da se obe ove semantičke varijante odnose s jedne strane na glavno teriomorfno božanstvo koje je dominiralo celokupnom kritskom oblasti, a sa druge strane na podjarmljene Eteokrete. To znači da su Krićani izrazom kartas obeležavali ne samo Krićanku kao kravu nego i Krićanina kao roba. Razume se da ovakva semantička evolucija pretpostavlja duži vremenski period, jer su se eteokretski dogrčki govori kako je poznato, održali sve do u istorisko doba. U svakom slučaju Hesihijeva glosa kartēn i pored svog osobitog završetka potvrđuje važnost glose Kartemnidai i pokazuje da je konsonantska osnova Krēs »Krićanin« doista postala od starijega Kart- i to takvom metatezom koja u tom obliku nije svojstvena grčkoj fonetici nego isključivo fonetici dogrčkih Indoevropljana.

Etnikon Krēs i Krēssa pokazuje u svim grčkim dijalektima kao i samo ime ostrva. Krētē isti onaj vokal posle **r** kao i aloglotsko krēpis nasuprot dolakonskom arpis sačuvanom kod Hesihija. To je već istakao i Herwerden (Lex Gr. Suppl. et Dial. s. v. Krētē): Krētē et cognata vocabula in omni dialecto servat priorem vocalem. Svi ovi primeri kao Lēda, Kybēbā, krēpis, Krētā pokazuju prvo, da Kretschmerov postupak pri objašnjenju apelativa lāda nije bio pravilan već stoga što nije obuhvatio sve očigledne dogrčke slučajeve; i drugo, da je promena **ā/e** starija od atičko-jonske zajednice i da potiče iz govora dogrčkih Pelasta ili Pelazga, kako se oni obično i manje tačno nazivaju. Konsonantska osnova krās (od starijeg kraet-s) potseća na heteroklitske slučajeve kao Dax pored poznatijeg Dakos, gde se

radi o razumljivom skraćivanju antroponima kod kojih se po pravilu radi o čestoj upotrebi. Na samom Kritu, kako pokazuju natpisi ime Krēs ima nacionalni smisao a Kretaieus geografski. Ta se razlika javlja docnije i kod historičara Polibija.

Za iznesenu interpretaciju imena Gortyns, Kardia i Kardianoi govori dovoljno rečito i manje poznati oblik tog istog toponima koji glasi Kardiopolis (isp. PAPE-BENSELER³ s. Kardia gde se već pomišlja na skitsko poreklo samog toponima). Kako se ova miletska kolonija, po svoj prilici s kraja VIII v. st. e., nalazila na važnom saobraćajnom čvoru tračkog Hersonesa (današnji Galipolj), gde su stanovali Bisalti, sasvim je osnovana kombinacija sa starijim imenom Helesponta koje glasi Borysthenēs. Ovo je ime daljim prodiranjem grčkih kolonista u pontsku oblast preneseno na istoimenu njihovu koloniju na ušću Dnjepra koji je, prema tome, i sam dobio to isto ime. To znači da oba ova geografska termina Kardia i Borysthenes, koja se nalaze u neposrednoj blizini, moramo tretirati u smislu Hesihijeve interpretacije koju prihvataju Pape-Benseler. Stoga u složenom toponimu Kardiopolis treba gledati isti slučaj tautološkog kompozita kao u savremenim italijanskim geografskim imenima Lingua-Glossa i Mon(te)-Gibello. Istovetni su primeri koje pruža naš savremeni jezik: papir-ćage, dževiz-orah i lejluk (Löhnung+ajluk). Da se u ovakvim slučajevima po pravilu radi o interpretaciji jednog i to obično starijeg dela složenice, pokazuju nemački tautološki kompoziti: Sauerampfer i Windhund t.j. canis leporarius venetus koji se zove i Pommer »Pomeranac«, odnosno ruski hrt.

Tobož složeno ime Borysthenēs koje su, Grci preudesili prema svojim imenima Eurysthenēs, Demosthenēs itd. doveo sam već ranije u vezu sa našim terminom brz(d)ica, i litavskim pridevom burždùs i bruzdùs »hitar«, budući da je u oba slučaja, u Helespontu i na Dnjepru onomasiološki momenat lako uočljiv: radi se o brznoj struji, naročito u Dardanelima koja prodire sa hladnog Ponta prema toplijem Mediteranu.

Oba ova negrčka imena, Borysthenēs i Kardia odnosno Kardiopolis I bez obzira na koje I na kakve Skite misli Hesihijeva interpretacija, potvrđuju onu činjenicu, za koju znamo iz jednog fragmenta pesnika Alkaja, koji je delovao u drugoj polovini VII v. st. e. Ovaj liričar zna za, naročitu vrstu skitske obuće koju zove skythikai (sc. krēpides), a nepun vek docnije pesnik Anakreont ima već frazu skythisti pinein. Iz ovih filoloških sitnica možemo prilično pouzdano zaključiti da su grčki kolonisti na Pontu već od početka VII v. dobro poznavali etničku situaciju na zapadnom pontskom primorju. Dok su za Hesioda i pesnika Ilijade ovi varvari bili idealizovani galaktophagoi i galaktopotai »molokani«, dotle se već u VI veku opaža uticaj trgovine vinom iz oblasti južno od Dunava. Zbog osetskog sanaptin i »tračkog« sanapai »pijanice« vrlo je verovatno da je u donjem Podunavlju stariji od

vinopije onaj koji se opijao dimom konopljinih semenki. Idealizovanu sliku stanovnika te oblasti sačuvala je legenda o Ripajskim planinama koju najpre beleži pesnik Alkman iz lidijanskog Sardisa, važan za istoriju grčke lirike i muzike.

I u geografskom terminu Rhipaia orē treba tražiti isti pokušaj interpretacije kao u Kardiopolis, lingua-Glossa, Mon(te)-Gibello itd., budući da se aloglotsko Rhipai ili Argippai, kako to ime glasi kod Herodota, ne može lako odvojiti od slov. termina chribū »planina«. Kolebanja u pogledu artikulacije labijala sasvim su razumljiva u miksoglotskoj fonetici (isp. kanap/bis »konoplja«). Najzad ne smemo zaboraviti da u jonskoj kolonizaciji Ponta, naročito u miletskim ekspedicijama učestvuju i varvari, Karci i Tirseni koji bolje poznaju teren od samih Grka, i koji su, kako je to pokazalo lidijansko ime boga Hermesa, imali već ranije, pre miletskih kolonista, intenzivne trgovačke veze sa zapadnim i severnim crnomorskim zaleđem. U tom smislu treba shvatiti i interpretatio romana za etrursko flexe/untēs koja glasi celerēs. Ako prihvatimo kao tačnu latinsku interpretaciju ovog društveno-političkog termina, koji beleži i Hesihije, onda nam se ne samo zbog sazvučnosti nego i zbog onomasiološkog momenta nameće kao najbliža veza sa tuđicom ploxē/inum »coffre de voiture«. Meringer (KZ XL 229) je sa dovoljno razloga ovu vrstu kola izdvojio iz poznate grupe keltsko-latinskih naziva za prevozna sredstva i kao idioglotski derivat doveo u vezu sa plecto objasnivši ga kao »geflochtener Wagenkorb« prema koradikalnom ruskom pletenica koje označava i vrstu kola. Ernout-Meillet (Rečnik s. ploxenum) pomišljaju na vezu sa aloglotskim sinonimom plōstrum odnosno plaustrum, pri čemu nije lako objasniti sredstvima italske fonetike razliku između **ks** i **st** iako se pojava likvide posle **st** može lako objasniti kao sekundarna. To pokazuju dublete genist(r)a, mediast(r)inus, catast(r)a i dr.

Ali u grčkoj miksoglotiji ima primera za smenu grupa **ks** i **st** jer tu nalazimo varijante ixalē pored isthlē, isklai, isthelā. Držeći se semantičke paralele koju nam pruža latinska leksička grupa curro-currus i aloglotski termin flexuntēs »celeres« ima sve uslove za vezu sa terminom ploxē/inum ali u daleko manjoj meri sa plōstrum. Suprotno Kvintilijanu obaveštava nas Verije Flak, koji je bez sumnje stariji i pouzdaniji svedok, sledećim rečima (P. F. 260 L): ploxinum appellari ait Catullus capsamve. Ova interpretacija ubeđuje nas očigledno još više da je postavljena veza sa grupom pelq- »motati, viti« dovoljno ubeđljiva i kada ne bi bilo semantičke paralele koju nam pruža keltsko-latinska grupa benna combenno i hom. tuđica peirinthā »panier d'osier qu'on adaptait a un char«. Iako Chantraine zbog sufiksalnog elementa **-nth-** ovoj homerskoj tuđici pripisuje mediteransko poreklo za koje bi govorila i lat. tuđica pīlentum »char suspendu, voiture pour les dames romaines« pouzdana je kao semantička paralela kako se to vidi iz Ebelingova opisa: arca e viminibus confecta quae imponitur

curru recipiendis iis quae vehuntur s. hominibus s. rebus. Zbog ove podudarnosti koja je i realna i formalna, lat. tudica pilentum ne može se lako odvojiti od hom. peirintha, pa je prema tome keltsko ili ibersko poreklo latinske tuđice prilično neubedljivo.

U pogledu morfološke strane aloglotske grupe ploxenum flexuntes (njegov singular prema Hesihiju možda je glasio u tirsenskom phlexentieus sa očiglednom sufiksalsnom hipertrofijom svojstvenom tirsenskom rečniku) jasan je nazalni karakter sufiksalnog elementa, kojim je obrazovana derivatska osnova. Isti takav nazalni formativ kod derivata imamo i u hidronimu Borysthenēs, koji nije zabeležen samo za donji tok Dnjepra nego i za legendarni Helespont, kako nas obaveštava Hesihije. Budući da se kod oba ova hidronima radi o brzacima, odnosno brzdicama, izazvanim ne samo geomorfološkim uslovima nego i jakim strujama između hladnog Ponta i toplijeg Mediterana, taj se geografski naziv može sa dovoljno razloga identifikovati sa našim terminom brzica (v. Trautmannov Rečnik 40 i baltske dublete burzdu bruzdu). Sa slovenskog gledišta može se prema tome postaviti sledeća proporcija »mlad : mladica : Mladen — brz : brzica : Borysthenes«. Na osnovu ove proporcije čija je dokazna moć verovatno ubedljivija no Vasmerova konstrukcija nekog staroiranskog kompozita kulturno-istoriske i etnolingvističke veze između padske doline i pontsko-podunavske oblasti postaju još uočljivije, pogotovo kada se setimo Herodotove informacije o kretanju siginskih trgovaca oružjem u prostoru između zapadnog Ponta i ligurskih naselja u oblasti gornjeg Pada.

Na te istočno-balkanske i severno-apeninske veze upućuje nas i stari podatak o osnivanju naselja Pisae u pograničnoj ligursko-etrurskoj oblasti (v. NORDEN, Alt-Germanien, 287). To se naselje ranije zvalo Teuta koje da su osnovali Teutani »graeca gens« i u kojem su, kako kaže Dionisije iz Halikarnasa (I, 20, 5) stanovali u simbiozi Aborigines pored Pelazgoi. Već je rečeno da se ti Pelazgi zovu zapravo Pelasti, pa u tom smislu treba razumeti vest da su Teutani »graeca gens« (isp. hom. patronimik Pelazga Teutamidas i centralno-balkanska dogrčka mitska imena Oteudanos i Eteudaniskos). Kako smo već videli društveno-ekonomski termin ghordho »grad« dokumentovan je ne samo u balkansko-anadolskom prostoru nego i kod apeninskih Tirsena odnosno Etruraca. Stoga nije čudo što se ligursko ime Pada javlja kod Hesihija u obliku Be-denkos (mesto pogrešnog Beleekos) nasuprot Plinijevu Bodincus. Obe ove klasične dublete ilustruju prelaz **e/i** u padskom terminu ploxenum ploxinum mada je ta promena poznata i u italjskim dijalektima. Stoga mi se čini da ćemo najlakše zadovoljiti oba termina i u pogledu fonetike kao u pogledu značenja, ako računamo sa prvobitnim prostim bezvučnim inicijalom koji je potvrđen terminom ploxē/inum. To bi značilo da za etrurski oblik moramo uzeti u obzir prelaz **p/ph**, kao što je to utvrđeno u grupama pala palātum, fala

faladum, persona fersu itd. Samo pak značenje društveno-vojničkog termina flexuntes utvrđuje, kako smo već videli, interpretatio romana koja glasi celeres.

Na osnovu svega toga zaključujem da je ploxē/inum kao i flexuntes u pogledu radikalnog elementa u apofonskom odnosu prema staroslov. plachŭ (od starijega polqso-, a ne od polso-, kako misle Walde-Pokorny, II, 52) »brz, nagao, lakomislen, vagus, vacillans, timidus« i plahovit »praeceps«. Leksemski minimum pelq-/pleq- »motati, gibati« javlja se u grč. plecō, lat. plecto i bez dentala duplex itd. kao i u staroind. práśnah »koš, pleter« sa palatalnim guturalom nasuprot velarnom u slov. plachŭ. Ovamo spada i grčka grupa amplakiskō »grešiti«, amplakōn, a(m)plakēma »greška« itd. u kojoj se javljaju i oblici sa sekundarnim **b** mesto **p**, očigledno pod uticajem sinonimne grupe amblys, blax, blakeuō. U tom smislu bi trebalo ispraviti neubedljiva domišljanja u etimoloskim priručnicima, gde se poteže ambiskō »pobaciti«. Semantička evolucija ove leksičke grupe, ili, bolje rečeno, prelaz iz konkretne u moralnu oblast u dovoljnoj meri ilustruju latinsko-slovenski koradikali vyna nevyv vitium čija je pripadnost grupi viti savijati očigledna (isp. i naš izraz smotan). Najzad ako se i u koradikalu ploxē/inum traži prvobitna, konkretna semantička jezgra »motati, plesti« i odbaci se paralela sa lat. curro currus, ipak ostaje sasvim nepovređena povezanost ovih koradikalnih derivata, budući da keltski termin benna (od bhendh-na) »zweirädiger Wagen mit geflochtenem Korb« pripada grupi koju čine nem. binden, lat. offendimentum, grč. pentheros »tast« i litav. bendras »zajedno«. Jasna je u svakom slučaju fonetska činjenica da padski (ligurski ili venetski?) tehnički termin ploxē/inum zbog svog labijalnog inicijala ne može pripadati ni kakvom keltskom dijalektu.

U pogledu sufiksalnog elementa koji se nalazi kod termina flexuntes, phleksentiēs treba najpre ukazati na toponim Vei i njegove stanovnike Veientes, kao i na dogrčke toponime Abai, Kyrba i stanovnike Abantes, Kyrbantēs. U poslednje vreme Kretschmer (Anz. Akk. Wien 1951 "Hethitische Relikte im kleinasiatischen Griechisch") sa razlogom poredi ne samo hetska obrazovanja kao elant »darovi« nego i slovenska kao rusko teljata (od starijeg telentā) pored našeg; novijeg telad. Znači da se ovaj tirsensko-etrurski formativ javlja u istoj funkciji već u protoslovenskom.

Pre nego završimo kritske dublete Gort-/Kart/d-, potrebno je reći još reč dve o leksičkoj grupi ghordh-/ghrondh- »greda, grad«. Mislím na sazvučnu grupu dokumentovanu u lat. crātes, nem. Hürde, staroprus. corto »ograda« i grč. kyrtia »plot«, koja se već i stoga mora uzeti u obzir što se i kod nje javlja nazalizovan oblik leksemskog minimuma. To pokazuje naše krut (od starijeg kronto-). Onim stručnjacima koji zastupaju gledište o nekoj starijoj jezičkoj zajednici semitskih i indoevropskih plemena, znatna podudarnost, fonetska i sadržinska, između grupe qert-/qrent- i gherdh/ghrendh- pružala bi prilično jak dokaz. Drugi se u ovom slučaju ispomažu varijacijom determinativa **t/dh** kao što

je to n. pr. slučaj u lat. *lateo*, grč. *lanthanō*, pa stoga pretpostavljaju dva razna leksemska minimuma *qer-* i *gher-* sa semantičkom jezgrom »motam«. U svakom slučaju mi moramo, kao što je to istakao Trubeckoj računati za najstariju indoevropsku epohu i sa konsonantskim a ne samo sa vokalskim alternacijama. Ipak u ovom konkretnom slučaju imamo pred sobom nesumnjiv nazalni infiks koji po pravilu povlači sonorizaciju. Tako je od starijeg *qert-* moglo postati ne samo *krent/d-nego* i *ghrendh-*, gde je aspiraciju inicijala izazvao kontakt sa *r*. Takvo dejstvo glasa koji obeležava littera *canina* poznato je i iz grčke fonetike i ortografije. Prema tome ako prihvatimo zajednički arhetip za oba leksemska minimuma *qer(en)t-* i *gher(en)dh-* ne smemo pustiti iz vida semantičku stranu, koja nas primorava da slov. *grad žrd* i *greda shvatimo*, kako smo već istakli, kao »debela motka, kruta greda i sve konstrukcije od nje«. Latinski koradikal *crātes* sa svojim dugim vokalom koji pokazuje i u ovom slučaju smenu »lake« i »teške« baze (isp. grč. *kartallos*) govori za relativnu starinu neaspiratskog leksemskog minimuma a to znači da je oblik *gherdh-/ghrendh-* histerogen. Ali i bez obzira na tu eventualnu istovetnost leksemskog arhetipa čije su varijante neizvesnog porekla jer moramo računati i sa emfazom i sa promenom intonacije, lat. *crātēs* nasuprot grč. *kartallos* pruža još jedan dokaz za naše izvođenje doklasičnog društveno-političkog termina *lada* od starijeg *vlādhā*.

Pošto smo pretresli kritske tragove kidonskih Indoevropljana, moramo zbog njihove veze sa *Frigima* i *Tračanima* pogledati da li na severnom Balkanu postoji još neki izraz za društveno-ekonomski pojam »grad«. Pritom nas naročito interesuje onomasiologija jer nam jedino ona pruža mogućnost za objašnjenje da li je termin nastao pod mediteranskim uslovima ili se radi o takvom izrazu koji više odgovara Podunavlju. Ne smemo pritom zaboraviti da je i termin *ghordho-* iako mu je onomasiološki momenat sasvim obezbeđen koradikalnim *žrd*, ipak tokom evolucije u novoj oblasti mogao sasvim lepo da obeležava i *grad* sa kamenim zidovima. Na to nas upućuje grčka grupa *haimos* »čestar« i *haimasia* »živica > ograda > kameni zid«, a naročito *muris gallicus* koji obeležava kameni suvozd učvršćen *gredama*. Kao tračke termine za trajno naselje beleže već antički leksikografi izraze *bria* i *d/leba*. Za prvi termin, koji je dokumentovan i u složenicama *Selymbria*, *Polthymbria*, *Menebria* i *Bolbebria*, kaže Hesihijev izvor da je seosko naselje. Kod istog leksikografa drugi termin beleži se sa kratkim osnovnim vokalom. Međutim, iz složenog toponima *Pulpudeva* »*Philippopolis*«, kome odgovara današnji *Plovdiv*, vidimo sasvim pouzdano da se radi o dugom vokalu.

Na takav dugi vokal upućuju nas oni složeni dački toponimi kod kojih drugi deo glasi *dē/ava* (v. SCHRADER-NEHRING, *Reallex. I*, 183 i JOKL u Ebertovu *Reallex. d. Vorgeschichte s. Thraker*). U ovome dačko-tračkom terminu za trajnije naselje očigledno se radi o istom derivatu kao što je slov. -*dēvu*, sačuvano bilo kao derivat, bilo kao drugi deo složenice: *nadev*, *pridev*, *devenica*, *zadevica*

nasuprot slovenačkom zadēva itd. Sve to spada leksemskom minimumu **dhē/dhō** »staviti« od kojeg imamo i atematsku reduplikovanu osnovu dedmi. Tako su postali sinonimi nad, nada, nadežda (isp. o-dežda pored o-deća). Morfološka proporcija za ovaj podunavsko-slovenski derivat dēva (od starijega dhevo-odnosno dhēva) mogla bi se postaviti na sledeći način: stav, stava odnosi se prema lat. stamen i grč. stēmōn kao -dēv, dēva prema grč. thēmōn »hrpa, gomila«. Ovo isto formativsko v ne nalazimo samo u baltsko-slovenskom, i u dačko-tračkom nego i u grčkom, kako se to sasvim lepo vidi iz Hesihijeve glose thabakon »sedište« (v. Walde-Pokorny, I. 827). Suprotno ovim etimolozima Reihelt ima pravo kada pojavu formativa v u ovoj leksičkoj grupi smatra prajezičkom (isp. Zeus Daj i SPECHT, o. c. 159). Na njegovu pojavu svakako je uticala i bliska leksička grupa stā- kod koje imamo stav i stava. Kako slov. stav ima i značenje »hrpa, naslaga« vrlo je verovatno da i tračko-slovensko -dēva obeležava takvo naselje koje je podignuto na veštačkom bregu. Po mišljenju rumunskog arheologa Pârvana takav tip utvrđenih naselja karakterističan je za podunavske oblasti. Ako ne uzmemo u obzir taj arheološki momenat ostaje da dheva znači naprosto »mesto, stanište«.

Neizvesno je da li ovamo spada i toponim Djevin, koji se nalazi poviše Bratislave na visokom dunavskom bregu. Isto je tako neizvesna pripadnost toponomastičke grupe t(h)ēbā/ta koja je raširena po balkansko-anadolskom prostoru i za koju je Trombetti našao veza ne samo u Evraziji i na crnom kontinentu u bantu-govorima nego i u centralnoj Americi kod acteckih plemena. I pripadnost toponima Lebedos Lebadeia je neizvesna dok kritski toponim Leben svojim prelazom d/l potseća na istovetnu pojavu u tračkim dubletama d/leba. Od naročite je važnosti u ovom slučaju toponim Desudava u oblasti vardarskih Maida, budući da predstavlja najjužniji primerak te toponomastičke grupe (v. Kretschmer, Einleit. 214) Isto je tako interesantan par Assudava i Assuparis nasuprot prostom imenu Paris i složenom ilirskom Voltuparis.

Zbog Pelazga važan je podatak koji nam pruža rimski antikvar Varon: nam lingua prisca et in Graecia Aeolis Boeoti sine afflatu vocant collis t(h)ebas et in Sabinis, quo e Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt, cuius vestigium in agro Sabino via Salaria non longe Re(a)te miliarius clivus cum appellatur t(h)ebae.

Fick (o. c. 78) odbacuje svaku vezu između ove tobož sabinske reči i poznatog bojotskog toponima, koji u svim grčkim dijalektima čuva vokalizam e dok se na samom terenu javlja grafija Theiba. Za Ficka je grupa ovih toponima (u Anadolu su tri Tebe) naprosto dogrčkog porekla. Zbog tračkog prelaza v/b mora se i u ovom slučaju oprezno postupati u pogledu filološke tradicije i analize, makar da nas Trombetti obiljem svojih veza anadolskih i vanevropskih gotovo sasvim zbunjuje.

Za nas je u ovom slučaju potpuno dovoljno da ukažemo na karakterističnu podudarnost u ovom detalju tračkog i slovenskog rečnika, a po svoj prilici i etrurskog. Trombetti (o. c. 229) mišljenja je da poznati tehnički termin *tēbenna*, *tēbennos*, *tēbennis*, koji su nam sačuvali Poluks i Atenaj i koji Bücheler (Rh. Mus. XXXIX, 421) smatra latinskom tuđicom u vezi sa tobožnjim sabinskim *tēba* »breg«, pripada etrurskom rečniku, iako se tome protivi pojava zvučnog labijala. Za njega je svakako bio presudan sufiksalni elemenat *-enna*, koji je dobro poznat u etrurskom rečniku (isp. na pr. *levenna*). Budući da on pritom identifikuje etrursko + *tegb/wen* sa lat. *tegmen*, koje je koradikalno sa *toga*, izlazi da se radi u stvari o latinskoj idioglotiji. Iako su grčki leksikografi ovaj termin smatrali specifično rimskim ipak o njemu na Apeninskom Poluostrvu nema ni traga ni glasa. Razume se da se tu može raditi samo o praznini u našoj tradiciji. Ali varijante sa **m** mesto **b** i sa prostim nazalom mesto *geminata* tj. *temenos*, *temenis* pokazuju u drugom pravcu. Ove varijante su starije od Atenaja jer ih beleže Artemidor i Strabon. Njihove fonetske promene poznate su nam iz tračkog. Stoga je mnogo prostije nasuprot Büchelleru i Trombetti pretpostaviti da su ajgajski Tirseni ovaj tekstilni termin preuzeli od Tračana i preneli ga preko Etruraca na zapad. Za takvu pretpostavku govore slovenske leksičke činjenice: *oderen*, *odevati se*, i litavsko *deviù* »odeven sam«. Da su klasičnim narodima dolazili i tekstilni termini sa severoistočnog Balkana i to već u V. v. st. e. dokazuju tuđice *kanap/bis*, *kaunax* i *kimberikos*. O ovom poslednjem biće posebno govora. Slučaj sa italiskim *teb/meno-* karakterističan je u prvom redu što bukvalno odgovara baltsko-slovenskim derivatima sa istovetnim značenjem. Jasno je da se ovom semantičkom nijansom, čija je veza sa *teba* »breg« prirodno Waldeu morala biti sasvim nerazumljiva, itekako utvrđuje iznesena identifikacija dačkog i tračkog društveno-ekonomskog termina *deva* sa istovetnim slovenskim koradikalima.

6. SAMBAS, SALPINX, SUBULO, SOPILKA

Aleksandriski filolog i komentator Ilijade, Aristonik, primećuje uz 18,219 gde se pominje truba da se Homerovi junaci ne služe trubom, a iz sholija uz Likofronovu Aleksandru (250) saznajemo da su se junaci u najstarije doba služili jednom vrstom školjke zvanom *strombos*, koju pominje jambograf Arhiloh (v. Herwerdenov Rečnik s. *strombos*). Trubu su pronašli, prema antičkoj tradiciji, Tirseni ili Pelazgi sa ostrva Lemna, koji se zovu naprosto »gusari« (v. Ebeling, Lex. Homericum. II, 268) odnosno *Sinties*. Ova nas obaveštenja vode u onu balkansko-anadolsku oblast odakle dolazi Dionisov kult. Stoga je sasvim razumljivo što nas čestiti enciklopedista Plutarh (Mor. 671 E) obaveštava da su se stanovnici Argosa služili u kultu malim trubama kada su prizivali boga Dionisa. Znamo i inače koliki je

bio uticaj tračkih i frigijanskih Indoevropljana na muziku i pesmu kod starih Grka. Stoga je dopuštena pretpostavka ili bar radna kombinacija da se, kao i u drugim slučajevima, ime ovog muzičkog instrumenta, koji je prvobitno imao prav oblik, pokuša objasniti pomoću rečnika nekentumskih Indoevropljana, u koje su spadala tračka i frigijanska plemena.

Već se davno pošlo u tom pravcu, i termin *salpinx* povezan je za litavsku onomatopejsku reč *švilpiù* »zviždim«. Ipak Hofmann (Et. Wb. d. Griech. 304), koji bez razloga konstruiše stariji oblik *svalpinx* sasvim obazrivo primećuje da je ta etimološka kombinacija prilično nepouzdana, budući da su litavski koradikali možda »jüngere Schallwörter v. Glavni nedostatak ove tradicionalne etimologije leži u tome što ne uzima nikako u obzir antičku tradiciju koja je dovoljno jasna i precizna, pa je bez naročitih razloga ne možemo odbaciti. I sa fonetske strane stvar nije postavljena kako treba jer Ebeling izrično primećuje da nema nikakva traga inicijalskoj grupi *sv-alping*: Međutim i Boisacq polazeći od te pogrešne pretpostavke, kao leksemski minimum određuje *ksuelp-*(Dict.⁴ 851), pozivajući se pritom na *Zupitzu* i njegov morski ornitonim anglosaks. *hwilpe*.

Razume se da ni ovo domišljanje ne rešava stvari čak ni onda kada ne bismo imali posla sa onomatopejama gde su recentne tvorevine češće nego igde. Dužni smo stoga da strogo vodimo računa ne samo o morfološkom nego i o onomasiološkom momentu. Ovo važi pogotovo za tehničke termine kakav je svakako dogrčka tuđica *salpinx*. Moramo pomenuti još jednu fonetsku nezgodu. Likvida u prvom slogu ove dogrčke tuđice može biti rezultat disimilacije nazalnog reda: *salpinx* je moglo proizaći od starijeg *sampinx*. Za takve disimilacije imamo dovoljno primera i antičkih i modernih, pa ih ne treba ni pominjati (isp. na pr. *larnax* od starijeg *narnax*). Ova fonetska mogućnost postaje gotovo sasvim verovatna kad se setimo jednog drugog tehničkog termina iz oblasti muzike. To je antroponim *Sambas* kako *Alkman* (frg. 104) zove nekog poznatog frulaša. Iz tog antroponima može se zaključiti sa dovoljno razloga da se njegov nosilac zove prema svojoj profesiji i svom instrumentu (isp. antroponime *Gajdaš*, *Bubanj*). Neizvesna je pripadnost antroponima *Sambaulas* koji svojim drugim delom potseća na *Hermesa* zvanog *Kandaules*. Isto tako ne bih se usudio da ovoj leksičkoj grupi pridružim i drugi tehnički termin *sambykē* jer se ovde ne radi o duvačkom instrumentu kao što je truba i frula, nego o nekoj vrsti harfe sa četiri žice. Ova rezerva je potrebna i pored toga što je dosadašnja etimološka kombinacija pomoću semitskih sredstava sasvim proizvoljna i bez ikakve realne podrške, jer jevr. *šebākā* »rešetka«, koliko mogu da ocenim, ne sadrži nikakav *tertium comparationis* u odnosu na trouglastu harfu.

Svakako da likvida u tuđici *salpinx* ne mora biti heterogena. Sufiksadni element *-ing-* koji se obično smatra dogrčkim (isp. *Chantraine, Formation*, 398 i *Blumenthal, Hesych-Studien* 37)

karakterističan je za celu grupu termina koji obeležavaju muzičke instrumente: syrinx, phōtinx, phorminx, ali se javlja ne samo kod ostalih tehničkih termina nego i kod nekih ornitonima. Stoga se mora Chantraine potsetiti na litavske tematske derivatke tipa rāingas i na tračko kosingas koji jasno dokazuju da indoevropskoj morfologiji nije sasvim stran ovaj sufiksalni elemenat.

Ako je doista likvida u tuđici salpinx prvobitna onda je najbliža veza sa aloglotskim ihtionimom sal/rpa »Box salpa« kako čitamo u Liddel-Scott-Jonesovu Rečniku gde se davaju još varijante salpēs, salpos i, što je naročito važno salpinx. Isti leksikografi s. boāx, koje je putem kontrakcije dalo bōx, saopštavaju da je ta riba izjednačena sa bovidom zbog jakog zvuka koji pušta. To bi značilo da u tom pravcu treba tražiti i onomasiološki momenat za sinonim salpinx, ali ne mora postojati etimološka veza između grupe salp-/sarp- s jedne, i muzičkog instrumenta salpinx s druge strane, pogotovo kad ime instrumenta ne pokazuje nikakve varijacije likvida kao što je to slučaj kod ihtionima.

Interpretatio graeca ovog dogrčkog ihtionima koja glasi bous ili boāx, box otkriva nam istovremeno pravo značenje ihtionima salp-/sarp-. Ovaj ihtionim znači zapravo vo odnosno rogonja (Horntier) i pripada istoj aloglotskoj leksičkoj grupi kao i Hesihijeva glosa sergos »jelen«. Walde-Hofmann govore u svom Rečniku s. cervos i cornu dovoljno opširno o ovoj leksičkoj grupi čiji je guturalni inicijal dvojak, velarne i palatalne prirode. To bi značilo da se radi o istom slučaju kao što su već pomenute dublete rusko gorod i zoród, frigijansko g/zordum, slov. trgam i trzam te najzad slov. kloniti sloniti, žut i zlato itd. (v. Vaillant, Gramm. comp. d. langues slaves, 38, čiji se primer laskrūdi može i drukčije tumačiti).

Dogrčke tuđice sergos »jelen« i sarp-/salp- »bous« pripadaju očigledno nekom nekentumskom dijalektu odnosno indoevropskim Pelastima. Moguća je sa formalne strane pripadnost ovoj leksičkoj grupi antroponima Sarpēdōn i homofonog imena nekog rta u Trakiji. Za tu mogućnost govori tradicija po kojoj Sarpedon dolazi u Likiju sa Minosova Krita. gde vlada Tauros. Kad se porede tuđice sergo- i sarp-/salp- nameće se sam sobom kao zajednički arhetip kureo/koruo- a to znači da je spirant **u** reflektovao i labijalom i guturalom.

Medutim Hesihijev izdavač M. Schmidt pročitao je, na prvi pogled sasvim pravilno, servoi a ne sergoi budući da u Hesihijevu tekstu imamo često digamu zamenjenu gamom. Ipak u ovom konkretnom slučaju možda se Schmidt i prevario. Ne toliko zbog dubleta Brynkhos -Grynkhos i g/bephyra koje očigledno ukazuju na istu miksoglotsku fonetiku kao i varijante sergoi, sarpe, salpe, nego zbog terionima zorx, dorx, dorkos, dorkas »srna«, dakle otprilike ista zverka kao i sergoi. Prema tradicionalnoj etimologiji ova poslednja leksička grupa pripada grčkom aloglotskom rečniku i treba da potiče iz nekog keltskog izvora, gde se doista javlja u kornvalskom terionimu yorch »srna«. Kako se

ova tuđica javlja najpre kod »oca istorije« i kod Euripida, dakle sredinom V v. st. e., a docnije kod učenog Kalimaha, mora se s punim pravom postaviti pitanje kojim je putem keltsko ime ove sasvim obične zverke stiglo do Jonije iz oblasti severozapadno od Alpi i istočno od gornje Rajne, gde su tada živela keltska plemena koja su prema Pokornyevim istraživanjima, nekako u ta doba tek krenula na svoje seobe prema jugozapadu u potonju Galiju. To znači da su i grčki kolonisti u Masaliji i njihovi putujući trgovci po oblastima između Alpi i Atlantika, u kojima su tada verovatno živela ligurska i ilirska plemena, izmešana sa starincima, teško mogli da dođu do ove keltske reči s one strane Rajne.

Blumenthal, kome je identifikacija Hesihijeve glose sergoi sa lat. cervus van svake sumnje (Hesych-Studien, 45), pita se iz kojeg je satemskog dijalekta ova tuđica doprla do Grka. Pošto na to prvo pitanje ne može da nađe nikakva odgovora postavlja Blumenthal drugo pitanje koje glasi: »liegt eine sekundäre Palatalisation vor?«. Nažalost ovaj oštromni istraživač ne navodi nikakva grčkog primera takve palatalizacije bezvučnog guturala ispred e. Druge je prirode slučaj sa Kirbaion i Sirbaion koje povezuje bez ubedljiva razloga Pape-Benseler³ s. v. Stoga nam ne preostaje ništa drugo nego da tuđice d/zorko- i sergo- »cervus capreolus« i bez obzira na tobožnju paretimološku adaptaciju prema dedorka, identifikujemo kao tuđice iz nekog nekentumskog izvora budući da između Herodota i Euripida s jedne strane, i Apijana, kod kojeg se javlja oblik iorkos, s druge strane leži vremenski razmak od najmanje sedam stoleća. Prema tome nije teško odgovoriti Blumenthalu na njegovo prvo pitanje: aloglotski terionim sergo- kao i varijante d/zorko-potiču iz dogrčkog nekentumskog izvora odnosno iz govora indoevropskih Pelasta. Njihov gutural **k/g** ne može, prema tome, kao u analognim slučajevima biti pogrešna grafija mesto digame nego očigledno prvobitan suglasnik na što nas upućuju i varijante dorkas itd. Fonetski arhetip ove dogrčke leksičke grupe iz rečnika indoevropskih Pelasta može stoga da glasi kergo-/korgo- sa palatalnim inicijalom. Sa njim se i fonetski i semantički potpuno podudaraju nem. Harke i Schurke kao i naše srg, dok antroponim Hrga i oronim Hrgud ukazuju na inicijalsku grupu **sk**, o kojoj sam pisao u Šišićevu Zborniku. Ono što se čita u Klugeovu Rečniku¹² s. Harke mora se stoga odbaciti i to tim pre što tu nije uočena očigledna veza sa apofonskim Schurke, kao i sa našim tehničkim terminom srg, koji pokazuje istovetnu semantičku nijansu kao i nem. Harke. Razlika u njihovim apofonskim bazama samo je razlog više za njihovo zajedničko indoevropsko poreklo. U prilog takvog porekla govori istovetno proširenje sa zvučnim guturalom kao u srg, Harke, Schurke kod staroind. koradikala śrhgam »rog« i grč. krangōn »morski rak«: znači da Hesihijev izdavač Schmidt a sa njime i Blumenthal nemaju pravo: tuđica sergoi ima prvobitan gutural. Za razliku od Vuka (pertica sustentata furculis) srg u Bosni znači šiljatu kuku kojom se čupa seno iz plasta.

Iz istog su izvora, razume se, i varijante ihtionima sarpo-/salpa- »box salpa« čiji derivat glasi i salpinx, kao i Hesihijev ihtionim sarapioi »mendule«. Zbog smene likvida l/r ne treba se ni najmanje zadržavati (isp. dogrč. kr/libanos i Hesihijevu glosu akiros nasuprot dolat. aquilo), budući da smo već ranije naučili od Meilleta da je ova konsonantska alternacija vrlo verovatno nasledena iz opšteindoevropske epohe a da i ne govorimo o potonjima promenama likvida iz klasičnog vremena (isp. na pr. grčke varijante adelphos aderphos pored kritskog adeupos). Varijante salp-/sarp- pokazuju isti vokalizam kao ime Sarpedon, čija se majka prema Likofronu zove Saraptia »krava«, i kao koradikalni galatski termin kod Hesihija karnon »truba« (isp. karnyx). U pogledu heteroklizije n/u treba porediti ne samo ono što se nalazi u Walde-Hofmannovu Rečniku s. cervus i cornu nego i ono što kaže Specht (Ursprung d. idg. Deklination, 127) dok Ernout-Meillet (Rečnik³ 257) pomišljaju na ukrštanje derivata ker-n- i ker-u-. Nije isključeno da je i staroind. śrhgam rezultat ukrštanja nazalne osnove kern- sa već pretresenim kerg srg itd.

Šta bi sada bilo prostije nego da se cela aloglotska grupa sur/lpo-»salpa« veže za salpinx »truba« i to tim pre što se derivat salpinx, kako smo već videli, javlja kao varijanta za ihtionim sar/lpo-. Protiv takvog vezivanja govore dve okolnosti: prvo, salpinx kao truba nije nimalo naličio na rog i njegove krivine nego je bila potpuno prava pravcata i drugo, ihtionim salpinx postao je derivatom aloglotskog sarpo- sa prostog razloga što je ta riba puštala neki naročiti zvuk sličan trubi. Sve to znači da muzički termin salpinx ne možemo sa stvarnih razloga vezati za ihtionim salpo-/sarpo- iako je ta veza sa formalne strane neobično primamljiva. Prema tome ne ostaje nam ništa drugo nego veza sa Alkmanovim frulašem zvanim Sambas, iako je ovo ime, kako kažu Pape-Benseler⁸, u Frigiji običan naziv za roba. Alkman međutim nije iz Frigije nego iz glavnog grada upravo one oblasti odakle su se, prema antičkoj tradiciji sačuvanoj kod Herodota, oselili Tirsenci odnosno Etrurci preko Jadrana i Umbrije u istorisku Etruriju. Alkman je iz Sardisa, lidijanskog glavnog grada, odakle u drugoj polovini VII v. st. e. kreće u Spartu gde za ženske horove peva i komponuje partenije među kojima i pesmu posvećenu Artemidi zvanoj Orthia o kojoj je bilo već ranije reči.

Vrlo je verovatno da je on sa sobom doveo i svog Sambu, frulaša. Ali zbog tirsensko-lidijanskih veza dužni smo potražiti na samom Apeninskom poluostrvu podrške za naše vezivanje apelativa i antroponima Sambas sa drugim muzičkim terminom salpinx (od starijega sampinx). Ono što Alkman zove Sambas (isp. i Athen. XIV, 624 b) to se kod starih Rimljana, kako nas obaveštavaju Enije, Varon i Fest zvalo sūbulo (gen. subulonis) »frulaš«. Ernout-Meillet (Rečnik³ 1169) zauzimaju kod ove reči meni potpuno nerazumljiv stav, budući da kažu sledeće: »Mot etrusque d'apres Varr., L. L. 7, 35 et F. 402, 2. Deja dans Enn. cf. sibilusa. Kada se pažljivo pročita ova druga reč od početka do kraja dobije se

vrlo poučan pregled raznih indoevropskih onomatopeja koje počinju uglavnom sibilantom i imaju u prvom slogu samoglasnik **i**, ali o stručnom terminu *subulo* ni traga ni glasa. Znači da su pisci propustili da se konačno odluče o vezi između tuđice *subulo* i idioglotskog onomatopejskog derivata *sibilus*. Nasuprot tome Trombetti (o. c. 228) bez detaljnijih objašnjenja kaže: *šuplu* == lat. *subulo* »tibicen«. To bi značilo ipak, na kraju krajeva, da sva tri stručnjaka muzički termin *subulo* smatraju tuđicom etruskog porekla.

Drugo je pitanje, ukoliko je tačna Trombettijeva rekonstrukcija etruskog apelativa *šuplu* »frulaš«. Kada ovaj tehnički termin poredimo sa imenom Alkmanova frulaša, *Sambas*, zapažamo troje: prvo, da etrurski oblik nema nazalnog infiksa; drugo, da je njegov korenski vokal sekundaran i da pretpostavlja **o**, i treće, da je završno **lo**- karakterističan formativ za indoevropska nomina *agentis* u doklasičnoj balkansko-anadolskoj oblasti. Najvažniji je ovaj poslednji detalj budući da se taj formativ javlja već u morfologiji hetskih Indoevropljana i da je od njega ostalo traga upravo u onoj Hesihijevoj glosi, čiji je radikalni elemenat dokumentovan u etrurskom. Hesihijeva glosa glasi *opyiolai* »oni koji su se oženili«, a njen radikalni elemenat glasi u etrurskom *puia* »žena«. Trombetti (l. c. 225) navodi kao derivate od te osnove *puia-m* i adjektiv *puil* »ženski«. Chantraine (Formation 291) pominje sa kretskih natpisa nomen *actionis opystys* »ženidba« kao i Hesihijevu glosu *opyiolai* (str. 238), ne upuštajući se u dalje ispitivanje formativa **-lo**, koji je dokumentovan, doduše, i u grčkome ali ne u ovoj i ovakvoj funkciji. Hesihijeva glosa *opyiolai* »*gegamēkotes*« pokazuje sasvim nedvosmisleno preteritsku funkciju formativa **-lo** koja je sasvim nepoznata kod grčkih derivata istog tipa, dok je sasvim obična u slovenskom načinu obrazovanja perfekta i izvesne grupe nomina *agentis*. Preteritsku funkciju pokazuje ovaj sufix ne samo u hetskom nego i u onom italjskom dijalektu kroz čiju su oblast prema Herodotovim rečima, prošli Tirseni pri svom doseljavanju u Italiju. To je Umbrija, u kojoj je, kako se zna, bilo i naseljenih Japiga ilirskog porekla. U etrurskom se ovaj formativ obično javlja u funkciji određivanja geografske i logičke pripadnosti, pa prema tome i kao prisvojni pridev odnosno *genetivus possessivus* (isp. *Unial clan* = *Hēraklēs* ~ *agalētor* »*puer*« Hes.).

U pogledu geografske pripadnosti interesantna su indoevropska obrazovanja kao grč. *khthamalos*, lat. *humilis* i slov. *podilu*, koja nas potsećaju na naše derivate *gradeune* a la turca kao *biogradlija*, *fakultetlija* itd. Znači da je *likvida* kao formativ prilično slabačak kriterij, bar ukoliko se tiče funkcije za određivanje geografske pripadnosti. Etrurski toponim *Trossulum*, po kome je postala lat. tuđica *Trossuli*: *equites dicti quod oppidum Tuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint*, potseća na lat. *Tusculum* koji je postao od prisvojnog prideva *tuscus* (dokumentovan stariji oblik *turscus* od iste osnove kao *Turs-ēnos*). Za te iste konjanike kaže Varon (Serv. Aen. 9, 603): *equitum nomen*

saepe variatum est... Celeres sub Romulo regibusque appellati sunt, deinde flexuntes, postea trossuli. I Hesihije spominje phlexentiēs dok se latinski rukopisi kolebaju između flexuntae i flexuntes. Dobiva se utisak da je termin celeres interpretatio romana za etrurski termin flexuntes (isp. Accheruns, Arruns, ERNOUT-MEILLET, Rečnik³ 428), dok je toponim i antroponim Trossulo u očiglednoj vezi sa poznatom dubletom etruskog imena Etrusci — Etruria. Zbog te dublete, kako smo videli ranije, uzet je u obzir trački etnikon T(h)rausi, iako je etnikon Odrusae (tako Tacit) odnosno Odrusae ništa manje relevantan u tom pogledu. Ali imena su upotrebljiva samo onda kada nam je semantem poznat. Ako lat. celeres doista odgovara etruskom flexuntes gde formativ **nt-** ima kolektivsku funkciju kao u hetskom, toharskom i slovenskom, onda se radikalni elemenat flex- sa smenom ili promenom r/l može identifikovati sa našim plachu.

Veza između etruskog puia »žena« i grčke serije opy(i)o »ženim se«, opy(i)omai »udajem se«, opyiētēs »muž«, opystys »ženidba«, i pored singularne preteritske funkcije termina opyiolai nije sasvim pouzdana jer derivat opystys ukazuje na završni sibilant u grčkom leksemskom minimumu, kome nema traga u etruskom. Zbog ove razlike treba se potsetiti na Kretschmerovu tezu, postavljenu na osnovu toponimskih dubleta kao (S)Etaia, da su Grci dogrčki leksički materijal preuzimali još u ono doba kada se još neko vreme držala antevokalska sigma. U svakom slučaju pojava formativa **-lo** upravo u onim oblastima odakle dolaze i kuda prolaze Etrurci, čini poseban tyrrheno-slavicum tako da identifikacija dolat. subulo odnosno etruskog šuplu sa slovenskim imenima i nomina agentis kao koval pored kovač, Pevalica, Puhalo, Vorosilo, Viskočil itd., teško da je slučajna. Ona počiva ako ne na genealoškoj a ono svakako na kulturno-geografskoj podlozi, koja je, prema pravilnom shvatanju prvaka neolingvistike M. Bartolia prirodno morala prethoditi lingvističkoj simbiozi. Stoga je od naročite važnosti identifikacija etruskog termina šuplu (od starijeg sōpelo) sa našim terminom, zabeleženim kod Vuka, sopilka (u C. g.) velika svirala. Art grosser Flöte, fistulae majoris genus. Način obrazovanja ovog našeg termina kao i njegovi brojni koradikali, naši i slovenski pa staroindiski, jasno pokazuju da se radi o reči vrlo starog datuma.

Evo tih koradikala koje uzimam iz Trautmannova Rečnika (str. 299): sopu »sviram u frulu«, sopochoomu »eulesamen«, sopici »frulaš«, sopēli »frula«, sōpem »duboko dišem, duvam, sviram u frulu«, sopot »para od ključale vode, slap«, sopu »teško disati, hrkati; ciknuti, dreknuti, bučati, plakati«. Ne navodimo sve koradikale i derivate koje beleži Trautmann nego samo one sa interesantnim semantičkim nijansama. Ipak ne smemo propustiti staroindiske koradikale šāpati »grdi, proklinje« i, šābda- »glas, šum, zvuk, reč«. Kako ni Trautmann ni Walde-Pokorny (I, 457) ne beleže ni jednog koradikala sa nazalnim infiksom, moramo zbog apofonskih varijanti sačuvanih u nem. Schimpf,

schumpfe, koje Kluge (Rečnik¹² s. v.) pravilno veže sa grčkom radikalnom imenicom skōps i njenim denominativom skōptō, postaviti ove minimumske varijante skep/skomp-. Nije bez značaja detalj da se pejorativne semantičke nijanse ne javljaju samo u grčkom, nemačkom i holandskom nego i u staroindiskom (v. Boisacquov Rečnik⁴ 1116). Zbog ornitonima kos, čiji je inicijal depalativovan pod uticajem narednog sibilanta kao u gonsu, Meillet pretpostavlja da se mora poći od starije onomatopeje sa bezvučnim palatalnim guturalom.

Iako Hofmann poreklo grčke grupe skōps, skōptō itd. smatra nejasnim, ipak staroindiski, slovenski i nemački koradikali u dovoljnoj meri obezbeđuju postojanje onomatopejskog minimuma skep-/skomp-. Međutim, Hofmannu i ostalim grčkim etimolozima treba primetiti da je ova onomatopejska leksička grupa odlično zastupljena u grčkom rečniku, naročito njena nazalizovana varijanta koja pokazuje ne samo prvobitni bezvučni nego i sekundarni završni labijal, uslovljen kontaktom sa prethodnim nazalom. Tako ovamo spadaju kompos »strepitus, sonitus, iactacio, superbia, i sa oksitonom »iactator, iactabundus« onda komp/beō »strepitum, crepitum edo«, kombakeuō, kompazō »strepitum edo, sesquipedalia verba proicio, magnifice loquor«. Ne navodim sve koradikalne derivate nego ističem sinonime kombala i kompaleos, koji pokazuju istu semantičku varijantu sa istim formativom. Osim toga moram pomenuti i derivat kombizō »inflo« koji pokazuje isto prvobitno značenje kao naš koradikal sopiti. Vrlo je širokogrud Chantraine kad uz imenicu kompos iznosi svoj etimološki stav: *expressif, obscur, cf. koptō ? ?*. Ove četiri mogućnosti tumačenja sasvim su dovoljne da zbune i iskusnijeg etimologa. Navedeni koradikalni derivati potvrđuju u dovoljnoj meri neosnovanost Hofmannova stava. pa prema tome i našu formulaciju leksemskog minimuma i njegova onomatopejskog karaktera (s)kep-/komb-.

Ali samo u slovenskom imamo ista ona dva detalja koja nalazimo u etrusko-latinskom terminu subulo: prvo, formativ **-lo** i drugo, tehnički termin frula. Ova dva karakteristična detalja ukazuju na specifične tirsensko-slovenske veze za koje smo i ranije našli značajnih primera. U lidijanskom imenu frulaša Sambas mamō istu tu onomatopeju nazalizovanu, kao u grčkom kombizō i u nem. Schimpf, schumpfe. Isti nazalizovani minimum javlja se, prema tome, i u dogrč. muzičkom terminu salpinx (od starijeg sam-pinx), za koji antička tradicija izrično kaže da je etruskog porekla. Oba ova dogrčka muzička termina, Sambas i salpinx, pokazuju u radikalnom elementu vokalizam **a** koji je bez sumnje sekundaran, kako se to vidi iz grčkih koradikala kompos i kombeō. Možda je pod uticajem tog vokalizma postala Hesihijeva glosa kambōlia »ruganje«, čiji je osnovni vokalizam, prema tome, hibridne prirode. Na kraju da dodamo još jedan interesantan detalj. Dogrčko Sambas javlja se i kao

hidronim (kod Choeroboska 33, 12. Gaisford). Stoga se ovoj leksičkoj grupi mogu bez ikakva rizika pridružiti i naši geografski termini

kao Sopot, Sopoćani. itd. koje beleži Vuk i koje Daničić pogrešno tumači. Da je Daničićovo tumačenje čisto knjiško vidi se sasvim lepo iz Vukovih objašnjenja: 1) izvor i selo u nahiji biogradskoj na putu iz Biograda u Kragujevac. 2) izvor u ravnome kotaru u Benkovcu (cf. Sopot). — 3) izvor kod manastira pod Ostrogom. - 4) prema Risnu više mora pećina, iz koje kašto, osobito u proljeće, u jedan put udari silna voda da bi čovek rekao sav će svijet potopiti (a ljeti idu u nju s lučem za. vodu), - 5) više Požarevca brdo (ispod kojega takodje ima izvora), -6) (sopot) u zagoneci/ cf. vazlitrave.)

Na stranu činjenica što Daničić pri ovoj svojoj etimologiji ne uzima u obzir istorisku fonetiku jer je njegova veza sa glagolom sipati nemoguća sa prostog razloga što je stariji oblik ovog glagola glasio supo- (v. Trautmannov Rečnik 293 i ERNOUT-MEILLET³ 1180), ali je jasna veza sa derivatima sipnja i sipiti (baza kao dirljiv, gr. derō, dora). Onomatopejsku prirodu toponima Sopot nedvosmisleno pokazuju onomatopejski derivati kao topot, klokot, grohot, kikut, hohot, hropot itd. Vuk navodi, doduše, i dubletu Šopot za Sopot kod Benkovca. Ako je ova dubleta primarna onda oblik Šopot pretpostavlja leksemski minimum koji ima inicijalsko s-mobile kao i nemački koradikalni Schimpf schumpfe. Za primarnost oblika Sopot govorio bi onomatopejski Kraftausdruck šopiti »percutere«. Na taj način bismo kod ove leksičke grupe imali inicijalsko s-mobile ne samo u nemačkim i srpskim koradikalima nego i u grčkom, jer homersko ime Sabaktēs, izvedeno od glagola sabazō nastalo je disimilatorskim gubitkom prvog guturala od starijeg nedokumentovanog skabaktēs. Iako je za Chantrainea ova grupa obscur, ipak je sasvim jasno da je grčko skab- postalo od starijeg nazalizovanog skmb-, čija je normalna baza dokumentovana u Hesihijevoj glosi kemberoi »kreketuše«. Ovom tumačenju ne smeta činjenica što grčki leksikografi nisu zapazili ove Hesihijeve glose jer je zabeležena pod lemom lalages.

Ovim našim geografskim nazivima koje smo ispisali iz Vukova Rečnika i čije je onomatopejsko poreklo van svake sumnje, možemp sa dovoljno, razloga pridružiti i anadolske oronime Sipylos, dokumentovane za Frigiju i za Lidiju, dakle upravo za onu oblast u kojoj se javlja Alkmanov frulaš Sambas i homofoni hidronim i iz koje su krenuli na Apeninsko Poluostrovo Tirseni, u čijem smo rečniku utvrdili postojanje muzičkog termina sūbulo odnosno šuplu »frulaš« kako misli Trombetti. Posle svega što je već rečeno o vezama između zapadno-anadolskog primorja i Etrurije nema nikakva razloga čuđenju zbog postojanja takvih leksičkih i onomatoloških podudarnosti. Oronim Sipylos, čijom su se etimologijom zanimali već naše antičke kolege, nije, doduše, ograničen samo na tu oblast, ali se njegov najstariji pomen odnosi upravo na Frigiju i Lidiju (isp. Il. 24, 615). Ime se javlja i van

geografske nomenklature i to ne samo kod Diodora Sicilijanca nego je preko Ovidija i humanista ušlo u savremeni kulturni rečnik sa vokalskom inversijom i aspiracijom bezvučnog labijala: siphylis (v. DAUZAT, Dict. Et, d, Z. langue francaise, 695). Tim se imenom ne zove samo Niobin sin nego docnije i neki pastir koji je bolovao od te bolesti. Iz Strabona (Geogr, 58) sa-znajemo da se kod anadolskog Sipila, koji je ustvari ogranak planinskog venca zvanog Tmolos, radi o naročito jakim izvorima, po kojima je dobila svoje ime ne samo planina nego i samo naselje ispod te planine.

Međutim znatno je teže odrediti vrednost podatka koji nam daje Diodor Sicilijanc (Bibl. Hist. III, 55) iako je upravo taj podatak od osobite važnosti kada je reč o tirsensko-slovenskim vezama. Ovaj kompilator i ekscerptor velikoga stila zna za nekog Skita imenom Sipilos, koji je kao begunac iz pogranične tračko-skitske oblasti, došao u pomoć Tračaninu Mopsu kada je ovaj zaratio na Amazonke. Ako ova legenda sadrži neko zrnce stvarnosti ili bar ostatak neke starostavne tradicije, dozvoljen je zaključak da se ime Sīpylos ne ograničava samo na zapadno-anadolsku oblast, budući da grčka tradicija zna i za nekog Sipila iz pontsko-podunavske oblasti. Na osnovu leksičkih činjenica da se derivati onomatopejske grupe (s)kep-/komb- sa formativom **-lo-** javljaju samo u slovenskom i u tirsenskom rečniku, u najmanju ruku smo dužni, da tu slučajnu koincidenciju objasnimo. Srećom, kako smo napred videli. ta koincidencija teško da je slučajna sa prostog razloga što smo utvrdili nekoliko takvih slučajnih koincidencija koje se odnose na rečnik i na terminologiju u Lidiji, Etruriji, i severozapadnom pontskom zaleđu, Stoga lidijansko ime izvora i planine, povezane za nesrećnu sudbinu Niobe koja večno plače i roni suze, pridružujemo koradikalnom slovenskom i etrurskom terminu. Oblik Sipylos i pored kratkoće prvog sloga, koja nam je poznata iz slovenskog koradikala sopilka, može se izvoditi od starijeg kopolo- (palatalni inicijal) ili od njegove redukovane baze.

U prvom slučaju imali bismo posla sa disimilacijom sekundarnih velarnih vokala. Za takvu disimilaciju imamo grčkih primera: pored običnije grafije Mitylēnē postoji i grafija Mytilēnē, čiji sufiksalni flemenat, kako je pravilno primetio već Fick (Vorgriech. Ortsnamen 63) ukazuje na grupu Kardia/ēnos, Tyrsēnos, Sipylenos itd., koja je dobro dokumentovana na istočnom Balkanu i u zapadnom Anadolu. Oba oblika mitilenskog imena, postala kao rezultat različne disimilacije velarnog reda ukazuju na osnovno mutulo- isto kao što Sipylenos pretpostavlja starije supulo-. Za ime Kardianoī mesto očekivanog Gardianoī već je napred rečeno da se od slova do slova i morfološki i etimološki, poklapa sa protoslov. graždani. I pored očigledne veze između koradikalnih imena izvora Sopot s jedne strane i zapadno-anadolskog Sipylos (izvor i planina) s druge strane, sa muzičkim terminima subulo »frulaš« i sopilka, sasvim je nezavisna veza sa grčkim terminom aloglotskog porekla sybēnē »loculus tibiarum«, pogotovo kad se setimo Hesihijeve glose syrbeneus »frulaš« koju uzima iz nekog fragmenta

komediografa Kratina. Na tom mestu naime Hesihije dopunjava svoje tumačenje na taj način što kaže da syrba znači isto što i sybēnē. Ako to njegovo tumačenje odgovara činjenicama onda je pojava glasa **r** u syrbēnos »bučan«, syrbēneus »frulaš« nasuprot sybēnē, po svoj prilici rezultat disimilacije nazalnog reda t.j. syrbēneus je postalo od starijeg symbēneus, a ne paretimološkom kombinacijom sa klasičnom grupom t/syrba,turba, »gužva, buka«.

Ovu poslednju grupu nastoje etimolozi, a naročito Hofmann, da objasne idioglotskim sredstvima istoriske fonetike ispustajući pritom iz vida lat. tuđicu caterva koja se bez naročitih razloga ne može odvojiti od Hesihijeve glose katorouba »agora«. Prefiks **ka-** u ovom slučaju je istog porekla kao u parovima skandyx - kaskandyks, bartakhos - kaartias, o kojima će biti govora. Diferencijacija nazalnog reda u aloglotskoj grupi syrbēnos, syrbēneus iste je prirode kao u lat. carmen i germen od starijeg canmen i genmen. Na taj način mogli bismo ipak da termin sybēnē »loculus tibiarius« povežemo sa terminom syrbēneus »tibicen«. Ovaj poslednji termin sa prvobitnim nazalnim infiksom ne odvaja se stoga od ove onomatopejske grupe, budući da isti infiks nalazimo u koradikalnim izrazima kompos »crepitus, sonitus, iactantia«, kombē, kombakeuō »magnifice loquor«. Antroponim Kombe, međutim, ne može se ni u kom slučaju identifikovati sa homofonim ornitonimom koji pripada kritskim govorima (Polyrrhenioi. Hes.), budući da se očigledno radi o skraćenom ličnom imenu Majke Bogova, Rhea Kybēlē, čiji se paredros i sveštenik zove Kombabos. Nazalni infiks u ovom smislu je sekundaran i iracionalan, kako se to vidi iz najstarijih oblika Kupapa, Kybēbe, kobālos (disimilovano od kobabos), kalebos (disimilovano od kabebos) nasuprot prostom babax »gallus« (kod Hesihija) i skitskom Zeus Papaios.

7. BISALTAI, ZLATO, SANTERNA, SKANDYX

Govoreći o onomaističkoj grupi Kardia Kardiopolis, Kardiano i o hidronimu Borysthenes spomenuli smo i ime tračkog plemena Bisaltai. Ne zna se šta ovo ime znači ali nas ono svojim prvim slogom potseća na tračko ime Bithyni i na njegovu ništa manje poznatu dubletu Thyni, koju beleže antički leksikografi pa i sam Isidor i to ne samo za istočni Balkan nego i za severo-zapadni Anadol i bitinsko primorje na Pontu. Analogno ovoj dubletu bitinskog imena i imajući na umu tračku promenu **v/b**, dopušteno je i za ime Bisaltai pretpostaviti oblik salt- bez prefiksalnog **bi-** kao u Thynii nasuprot Bithyni. Osnovno salt- »zlato« možda se doista nalazi kao poslednja reč u tračkom natpisu na ezerovskom prstenu. Ali postojanje prefiksalnog elementa **vi-**, i to upravo kod prideva za oznaku boje, sasvim je pouzdano dokumentovano u staroindiskim pridevima te vrste kao vi-citra-h »šaren«, vy-ēnī

»crvenkast«, vy-ā-ghrā-h »tigar« (zbog boje dlake) itd. Ova morfološka činjenica pojačava verovatnoću da oba složena tračka imena Bisaltai Bithynoi isto kao i prosto Thynoi ukazuju na boju kao onomasiološki momenat tj. proste osnove salta- i thyno- označuju neku boju. Za imena Thynoi i Bithynoi imamo dovoljno jaku podršku u ihtionimu thynnos, koji etimološki stručnjaci, sa već poznatih razloga, smatraju mediteranskim. Nazalna geminata ukazuje na ajolsku oblast u koju ova riba dolazi ne samo s juga, nego i sa severa, sa Ponta (Strabon) kako to izrično kaže Hesihije za njenu najbližu rođaku, palamidu. Kako je sirova tunjevina izrazito crvene boje, dozvoljeno je iskoristiti ovaj onomasiološki momenat i dogrčki ihtionim thynnos identifikovati sa staroind. śona- »rot, hochrot« i ruskim sunica (od starijeg kouno-, v. WALDE:-POKORNY, I, 368) »jagoda«. Da se indoevropski palatalni gutural reflektuje i bezvučnim interdentalnim spirantom znamo i iz šiptarskog jezika, koji ne spada ni u kentumske ni u satemske indoevropske dijalekte budući da razlikuje sva tri reda guturala (v. Južnoslov. Filolog, VI, 166).

Idući dalje u pravcu na koji nas je uputio staroindiski prefiks vy- kod prideva za oznaku boje, dolazimo do pretpostavke da ime tračkih Bisalta sa Strimona i sa Hersonesa po svoj prilici sadrži poznati pridev zalta- »zlatan, svetle boje« sa palatalnim inicijalom, dok se u našim derivatima kao žut i žuna mora računati sa velarnim guturalom. Isto takav velarni inicijal pokazuje i bitinski hidronim. Geudos za koji nam je Plinije (5, 148) sačuvao interpretatio graeca: Geudos qui et khryssorroas, dakle Zlatica Zlatuša, ili kako bi kazao Barski Rodoslov, Soloduxia. Ovo poslednje, prirodno, odnosi se na jednu drugu reku i oblast oko nje. Bitinski Geudos zbog tračkog zalta i frigijanskog gluros »zlato« i zelkia »zelje«, moramo izvoditi od starijeg geldo-. To znači da trački dijalekti u balkansko-anadolskoj oblasti sačuvali su oba lika ovog dobro poznatog leksemskog minimuma, velarni i palatalni. Isto to važi i za slovenske Indoevropljane, kako smo maločas videli (isp. žlt nasuprot zlak i zlatan). Stoga je dopuštena pretpostavka da se i u klasičnim ostacima iz rečnika doklasičnih Indoevropljana sa Balkana i sa zapadnog Anadola, koje mi zovemo Pelastima, mogu tražiti i očekivati koradikalni derivati sa velarnim i sa palatalnim guturalom.

Velarni gutural, koji pokazuje bitinski hidronim Geudos (od starijeg ghelto-) sačuvan je u frigijanskom hidronimu Gallos i u homofonom galatskom hidronimu. Regresivna asimilacija grupe I + dental poznata nam je iz latinske fonetike, ali frigij. hidronim. Beltēs, koji je po svoj prilici istovetan sa ilirskim i baltsko-slovenski geomorfološkim terminom blato, Baltia, mare Balticum, na prvi pogled se protivi identifikaciji bitinskog hidronima Geudos sa frigijanskim Gallos, mesto kojeg bismo očekivali Galdus. Ali kako se u frigijanskom rečniku Kibelini sveštenici zovu galloi, pa se obično i njihovo ime identifikuje sa homofonim hidronimom, jer ih je tobož voda te reke stavljala u religijsku ekstazu, biće

najbolje da se njihovo ime sasvim odvoji od homofonog hidronima. Iz Hesihija naime doznajemo da se ti isti sveštenici zovu i babakoi, pa se taj naziv može smatrati prostim oblikom za normalno ko(m)babos i sa disimilacijom kobālos kao što imamo Kybēlē i Kybēkē (isp. kobaktra = kobaleumata) pored starijeg Kybēbē. Stoga će biti najbolje da ime njenih sveštenika identifikujemo sa nem. gelt koje se, i u pogledu baze i u pogledu značenja, potpuno poklapa sa slov. holstu (od starijeg skholdh-to-) »uškopljenik«.

Ova identifikacija, prirodno, čini tradicionalnu Saiceovu vezu sa tračkim terminom skalmē »mač« (v. WALDE-HOFMANN s. gallus) potpuno bespredmetnom jer zadovoljava fonetsku, morfološku i leksičku stranu. Mogli bismo da se bunimo zbog velarnog inicijala u frigijanskom imenu Kibelinih sveštenika, budući da skovensko inicijalsko **h**, kako sam to pokazao u Šišićevu Zborniku (str. 601), proističe iz inicijalske grupe s + palatalni gutural, koji je u ovom slučaju media aspirata. Ali bez obzira na frigijanska odstupanja u tom pogledu, koja se ogledaju na pr. u terminu gallaroi »zaove«, mi možemo računati sasvim pouzdano da se ovaj dvojaki karakter guturala, velarni i palatalni, javlja i u slovenskim paralelama kao trgati - trzati, brzo - brgo itd. koje su, kako se zna, prilično brojne. Ova najstarija palatalizacija guturala u nekentumskim indoevropskim dijalektima imaće po svoj prilici svoj povod u kontaktu sa ugrofinskom zajednicom govora, koja je ranije, kako se zna, dopirala do u srednju Evropu, naročito na svom zapadnom krilu.

Hidronim Gallos (isp. koradikalni hidronim Geudos i Vukove Zlatice) potvrđuje progresivnu asimilaciju ld > ll. Za takvu asimilaciju govori i grčka tuđica kallaia »uhor«, koju su već ranije Walde i Etmeyer zajedno sa latinskom tuđicom gallus »petao« tretirali kao pozajmicu iz nekog zapadno-anadolskog govora. Iako bi nas latinski termin cāpō (cappo) »pevac kao uškopljenik, ektomias alektryōn« doveo vrlo lako do identifikacije latinskog ornitonima sa imenom Kibelinih sveštenika, ipak je verovatnije da tuđica kallaia ide zajedno sa hidronimom Gallos i to na taj način što njihov arhetip *g/kaldo-* stoji u apofonskom odnosu prema našem pridevu žut (od starijeg ghl-to). To znači da arhetip treba izvoditi od starijeg oblika gholto- »svetao«, jer nas na to upućuje prozirna onomasiologija našeg izraza za isti pojam. Taj izraz uhor (od starijeg ausaro-) koradikalna je u prvom redu sa našim jutro (od starijeg ausro-), poljskim jutrzienka »stella matutina«, grčkim aurion »sutra«, latinskim aurum (od starijeg ausom »zlato«) i starolitavskim ausas »id.« (v. WALDE-HOFMANN ss. aurum, aurora, auster). Na osnovu tih etimoloških veza petlova kresta ili uhor, za koji se u Sloveniji kaže greben (isp. nem. Hahnenkamm), nazvana je po svojoj svetlo-crvenoj boji. Istu

onomasiologiju kao za kallaia smemo dakle pretpostaviti i za hidronime Gallos, čiji vokalizam pokazuje negrčki prelaz **o/a**.

Iz tirsensko-etruskog rečnika u vezi sa slovenskom leksičkom grupom uhor, jutro, jutrozenka dolaze u obzir dva izraza: Usil »sunce, bog. sunca« (v. TROMBETTI, o. c. 230) i Hesihijeva glosa aukēlōs »zora« »Tirseni«. Kretschmer (Glotta XIV, 310) ukazuje na sabinsko nomen~gentile Auselii - Aurelii, ali krštanje grupe *ausōs sa grupom *sāuel »sunce« ne objašnjava ni dužinu srednjeg vokala u aukelos ni prelaz $s > k$. Stoga je bolje ostaviti po strani indoevropsko sāuel »sunce« a za prelaz sibilanta u bezvučni gutural potsetiti na minojski fitonim daukos »daucus carota« (od starijeg *dhousos* od kojeg je i dolat. laurus) i sicilijansko saukos (od starijeg sauso- od kojeg je i naše suh). Pojava indoevropskog naziva za dan, sunce i mesec u etruskom rečniku otkriva dovoljno jasno kulturno-geografsku simbiozu zapadno-anadolskih Tirsena sa doklasičnim Pelastima u balkansko-anadolskom prostoru. Božanska imena kao Tinš, Turms, Voltumna, Lada dokazuju da su i protoslovenska plemena bila u izvesnoj meri bliska toj oblasti. Između ostalog to pokazuje za metalurgiju karakterističan termin santerna »pozlata«, iako se upravo u tom detalju litavski odvaja ne samo od slovenskog nego i od letskog i pruskog, pa ide zajedno sa latinskim: au(k)sas - aurum,

Zbog ovog podvajanja može se pretpostaviti da su baltsko-slovenska plemena imala svoja naselja više prema jugu, ili tačnije jugoistoku, no što je to bio slučaj sa litavcima čiji se naziv zlata javlja u finskom vas-ki »bakar« i u toharskom (A) wās »zlato«. Sumersko guškin »zlato« ne mogu oceniti, a za inicijalsko **a** u latinskom i litavskom može se nagađati da ne pripada samom leksemskom minimumu. Za finsko-ugarska plemena zna se prilično pouzdano da su dopirala do na Baltik i gotovo do današnje centralne Nemačke.

Nasuprot idioglotskim grčkim terminima kalkhē i khalkos čiji je guturalni formativ pravilno uporedio Kretschmer (Glotta XXXII, 3) sa pomenutom frigijanskom glosom zelkia, stoji Hesihijeva glosa dauta i dassa »zelje«. Dok se prva bez teškoća može izvesti od starijeg dalta i identifikovati sa našim terminom zlato, tračkim zelta i Bisaltai, dotle se druga glosa dassa (od starijeg dalkia) može porediti ne samo sa frigijanskim zelkia nego i sa našim zlak (od starijeg zlōku-), iako se kod ove dve poslednje reči radi o smeni lakih i teških baza. Na taj način i slovenski zlak podupire Kretschmerovo tumačenje dosada neobjašnjenih grčkih termina khalkos i kalkhē. Hesihijeva glosa dauta, međutim, ukazuje na nekentumski inicijal, reflektovan zvučnim dentalom, koji se i inače javlja pored zvučnog sibilanta (isp. već navedene dublete dorkas pored zorx nasuprot Hesihijevoj glosi sergoi).

Da su indoevropski palatalni guturali reflektovani neujednačeno i u samoj idioglotskoj fonetici, pokazuje stanje u šiptarskom koji svakako pripada nekentumskoj grupi i, što je još daleko važnije, koji, za razliku od ostalih satemskih dijalekata, razlikuje velare od labiovelara. Istu tu neujednačenost refleksa kod palatalnih guturala moramo pretpostaviti i za fonetiku doklasičnih Indoevropljana, kako to pokazuju sledeće varijante uzete iz Herwerdenova Rečnika (707): ixalē, isthlē, isklai, isthelā, ittela, issela. Kad ovo iskustvo primenimo na leksičku grupu ghelto-/ gholto- »žutozelen« onda ćemo morati ovoj grupi pridružiti ne samo navedene Hesihijeve glose dauta i dassa nego i poznate grčke prideve xanthos i xouthos, koji svakako potiču iz rečnika doklasičnih Indoevropljana, budući da se bez ikakvih teškoća svode na zajednički arhetip ksolto-. Ova etimologija mnogo je prostija i ubedljivija nego ona natezanja što se čitaju u etimološkim priručnicima. I Chantraine koji ni u ovom slučaju ne štedi upitnika ni karakteristike »obscur« povezuje oba ova prideva zbog njihova istovetna značenja. Upravo to istovetno značenje moramo smatrati presudnim, jer ga ne nalazimo samo u našem terminu zlato nego i u Hesihijevoj glosi dauta, i verovatno i u imenu tračkih Bisalta.

Pored oblika xanthos i makedonske svetkovine Xandika, koja teško da je posuđena od kulturnijih Grka, moramo zbog duhleta ixala,- iskla, xiphos — skiphos, koje se obično pripisuju ajolskim Grcima, pretpostaviti i varijantu skald- odnosno skand-. Ovu pretpostavku potvrđuje složenica skandikopōlēs, kako je Aristofan podrugljivo nazvao pesnika Euripida zbog njegove majke koja da je prodavala zelje, bila dakle lahanopōlētria. Kako se fitonim skandix »khaerophylon, divlje zelje« javlja već u najstarijoj Aristofanovoj komediji (Acharn. 478), pa prema tome pripada bar sredini V v. st. e. teško je računati sa nekom pozajmicom iz kulturnijeg Orijenta, pogotovo kad se radi o sasvim običnom bilju. U vezi sa aloglotskim pridevima xanthos, xouthos moraju se pomenuti i imena Ahilovih konja koji se zovu Xanthos i Balios. Dok se etimolozi kod ovog drugog prideva za oznaku boje odlučuju zbog promene **bh/b** za frigijsko poreklo, dotle se bezuspešno natežu oko etimologije prvog imena, iako su oba očigledno pridevskog porekla. Kako se ime Xanthos javlja i kao hidronim u Troadi i Likiji, moramo zaključiti da je prelaz **lt/nd** stariji nego što su poznati slučajevi u dorskim govorima.

Kretschmer (Glotta XXXII, 189) identifikuje oba trojanska hidronima, Xanthos i Skamandros i to na osnovu etruskog zamthik »zlatan« i dolatinskog termina santerna »sredstvo za pozlatu«. Razliku u inicijalima **ks/z** objašnjava varijantama Odisejeva imena: Ulixes, Odysseus, Olytteus, i etruskim oblikom utuze. Situacija, međutim, postaje mnogo jednostavnija kada se setimo navedenih varijanata kod aloglotske grupe ixala kao i našeg tumačenja dogrčkih prideva xanthos, xouthos i fitonima skandyx »zelje«, pa i dolatinskog santerna, koje već svojim sufikslnim elementom ukazuje na aloglotsko poreklo. Stoga navodim svoje reči iz god. 1936 (Rev. Int. d. Et. Balk. I, 212): »Nun heisst der

gelbgrüne Borax (gr. khrysokolla) vorlat. santerna, welches vom thr. zelto und baltoslo. žalta nur mit Gewalt getrennt werden kann. In santerna und xanthos haben wir denselben Lautwandel wie z. B. in südsl. buruntija aus türk. bujurultu oder dor. ēnthon, phintatos usw. Deshalb ist das gr. khrysokolla als eine Lehnwortübersetzung von einem pelasgischen žalterna anzusehen, dessen Existenz durch vorlat. santerna (vgl. oben kyb/merna) genügend gesichert erscheint. Dieses pelasgische *žalta goldfarben, gelbgrün«, zolta (in xouthos wie z. B. gr. dial. auka aus alkā) bestätigt die schon ausgesprochene Ansicht, dass die vorgr. Indogermanen auf der Balkanhalbinsel die ursprachlichen Palatale bewahrt haben (vgl. auch die Hesychglossen artheos (~orkhis) und sergoi, Blumenthal, Hesychstudien 45) «.

Onomasiološki momenat koji je bio presudan za etrurske termine zamthik i santerna, čiji je osnovni elemenat sadržan ne samo u derivatu zlato i u pridevu zelen, koji je već identifikovan sa avest. zaranya-»zlato«, dolazi do punog izraza tek u našem kolektivu zelje (v. Trautmannov Rečnik, 365). Time je ujedno sasvim dovoljno opravdana semantička evolucija ove razgranate leksičke grupe, kojoj pripadaju i dogrčki fitonimi dauta, dassa, skandyx sa istim značenjem »zelje« sadržanim u frigijanskom zelkia i u slov. zlak. Zbog trojanskog hidronima Xanthos moramo oba Ahilova konja, bar po imenima, kao i samog njihova gospodara smatrati preuzetim iz dogrčke epske poezije, u kojoj je i glavni trojanski junak nosio dogrčko ime Dareios. Pesnik i pisac atičke Ilijade preuzeo je i verno preveo to ime, jer Hektor tačno reprodukuje frigijansko Dareios koradikalno sa staroind. dhārāyati »drži, nosi, štiti«.

Ako su se frigijanska plemena rastala od svojih centralno-balkanskih saplemenika doista već krajem III milenija i zaputili u Anadol, kako se to obično misli, onda se imena Xanthos i staromakedonska svetkovina Xandika u vezi sa metalurškim terminima santerna i zamthik moraju uzeti u obzir za rasuđivanje odnosa protoslovenskih Indoevropljana sa doklasičnim kulturama balkansko-anadolskog prostora. Ipak je u pogledu onomatoloških kombinacija uvek potrebna opreznost. Ostajemo stoga pri aloglotskoj grupi xanthos, xouthos, skandyx, dauta, dassa, santerna. Starinu fitonima skandyx koji obično ima bele ili ružičaste cvetove i čiji se jedan varijetet stručno zove chaerophyllon aureum, potvrđuje i Hesihijev fitonim kaskandix »allium cepa«. Ova poslednja semantička nijansa uslovljena je jakim mirisom same biljke zvane skandix.

Pojavu i smisao prefiksalnog elementa **ka-** u fitonimu kaskandix nasuprot prostom skandix (od starijeg ksandix), moramo posebno objasniti. Već je Meillet (Roczn. Slaw. 9,74) primetio da slovenske reči kost, koza i lat. caper, costa sadrže bezvučni velarni inicijal kojeg nema u grčkom osteon, lat. aper i litvanskom ožys »jarac«. Arnobije (5,6) beleži da u frigijanskom attagus znači hircus dok iz jonskih natpisa znamo za oblik attēgos. Prema tome nasuprot litavskom ožys i njegovim srodnicima, koji nisu

samo derivati kao frigij. attagus nego i radikalne osnove kao irsko ag »jarac« imamo u slov. koza pouzdanog srodnika sa velarnim guturalom kao prefiksom. Usput ističemo da se i u frigijanskom attagus, koje se mora identifikovati sa pehlevskim azag »id.« indoevropski palatalni zvučni gutural reflektuje bezvučnom dentalnom geminatom kao što smo to videli kod ixalā, ittela i Ulixes, Olytteus. Ime ovog Homerova heroja, za kojeg iz same Ilijade pouzdano saznajemo da je bio pravi sitni mediteranac visok najviše 140 cm., zbog čega ga učeni pesnik Likofron i zove nannos »patuljak«, dogrčkog je porekla i u vezi sa dogrčkim glosama toussylos i katouzos »pumilio«. Jasno je da obe ove tuđice idu zajedno sa tom razlikom što katouzos ima isti prefiksalni elemenat kao kaskandix nasuprot skandix odnosno kobālos (od starijeg kobabos) nasuprot babax. Isto prefiksavno **ka-** može se sasvim pouzdano utvrditi u Hesihijevoj glosi kaartias (od starijeg kavartias) »žaba«, koja se ni pod kojim uslovom ne može odvojiti od poznate aloglotske grupe bartakhos, batrakhos, byrthax, brotakhos itd.

Nije isključeno da su neke varijante ove aloglotske grupe u grčkim ustima prošle kroz paretimološku adaptaciju po svoj prilici onomatopejskog karaktera (isp. Aristofanovo brekekekex i varijante blikhan). Ipak pored sveg tog šarenila sasvim je uočljivo pravo poreklo ove grčke tuđice, za koju Chantraine kaže *etymologie incertaine*. Reč potiče iz rečnika dogrčkih nekontumskih Indoevropljana kao što se to sasvim lepo vidi iz jermenskog gort (osnova na **-i** i na **-o**) »žaba« i letskog varde »id«. Fonetski arhetip glasi prema tome vordo-. Time je u dovoljnoj meri utvrđeno i za doklasičnu epohu postojanje ovog prefiksalnog elementa. Stoga otpada tumačenje koje čitamo kod Liddell-Scott-Jonesa da se u fitonimu kaskandix radi o nekoj osobenoj reduplikaciji.

Za prosti fitonim skandix mesto očekivanog ksandix zbog dogrčkog xanthos i makedonskog Xandika već su navedeni paralelni primeri kao xiphos skiphos ili savremeni jesker i sesker za poznatije jekser i Sechser. Kretschmer međutim, kako smo napred videli, računa sa istom promenom u trojanskom hidronimu Xanthos koji se zove i Skamandros, nalazeći da etrursko zamthik i etrursko-latinsko santerna dovoljno pravdaju takvu pretpostavku. Ali kako i manje reke imaju i danas poviše imena, mnogo je i prostije i verovatnije da se odvoje ta dva trojanska hidronima: Xanthos ide očigledno sa fitonimom skandix i našim **o** (isp. flavus Tiber i hidronim »Žuta reka« u Kitaju i naše Zlatice), dok se Skamandros sa svojim iracionalnim **r** posle grupe **nd**, na što nas upućuje dublete tipa Alakšanduš i Alexandros i komendrijaš, mora pridružiti imenu Kamandōlos i to tim pre što se pored oblika Skamandros javlja kod pesnika Ilijade nekoliko puta i oblik Kamandros, koji Kretschmer uopšte ne uzima u obzir. Prema pesnikovim rečima hidronim Xanthos treba da pripada božanskom rečniku a S(K)amandros ljudima. Ova pesnikova diglosija može se tumačiti na više načina ali o tome nije sada ovde reč. Reč je o ovim hidronimima, čija su značenja po svoj prilici vrlo bliska, ako ne i istovetna.

Stoga se u nebožanskom hidronimu može tražiti isti prefiksalni elemenat kao u dogrčkim terminima kaartias, kaskandix itd., pogotovo kada znamo da se s-mobile javlja i u idioglotiji.

Složeni pridev za oznaku boje ka-mando- preveo je pesnik i pisac atičke Ilijade starijom i poznatijom grčkom tuđicom xanthos, koja prema Chantraineu označuje sledeće nijanse boja: jaune, jaunâtre (lion, miel), d'un rouge dore, d'un blond roux, rouge, blanchâtre. Koradikalna dubleta ove tuđice xouthos, koju izvodim od starijeg xolthos, dok je xanthos od xalthos, označava uglavnom istu boju jaune d'or, pa smo sa tog razloga ove dogrčke prideve za oznaku boje identifikovali sa našim terminom zlato, Sufiksalni elemenat -ōlos u složenom hidronimu Ka-mandolos ukazuje u pravcu boja. To bi značilo da osnovni elemenat mando- može samo u pogledu značenja imati veze sa etrurskim santerna (od starijeg salterna) i zamthik, ali nikako u smislu zajedničkog porekla kako bi to hteo Kretschmer. Srećom za ornitonim kymindis, koji pesnik Ilijade označava kao vulgarni, imamo interpretatio divina koja glasi khalkis, pa tako saznajemo da se hidronimi Xanthos odnosno Skamandros i ornitonim kymindis mogu u pogledu svog značenja svesti doista na crvenkasti ton boje, koji kazuje idioglotski grčki termin khalkos »bakar« odnosno kalkhe »purpurni pužić« (v. Kretschmer, Glotta, XXXI, 5).

Ranije sam (Živa Antika I, 2, 239) ornitonim kymindis zbog Aristotelove dublete kybindis smatrao takvim obrazovanjem koje je radikalni elemenat kyb/m- i tako sam dobio vezu sa miksoglotskom grupom kobac, gyps itd. Ali sada vidim da nas homerska interpretacija khalkis upućuje jasno u kategoriju boja, pa mi je i stoga i sa morfoloških razloga veza sa (S)Kamandros i Kamandolos čija je interpretatio divina Xanthos mnogo verovatnija. Na taj način iz ornitonima kyb/mindis izvlačim prefiksalni elemenat ky- dokumentovan n.pr. kod Hesihija u tarentinskoj glosi ky-mindala »prevrat, propast« čija je veza sa litavskim meñtalas »metež« i staronord. mundul »Dreheholz« očigledna, i radikalni elemenat mind- pored mand-, dokumentovan u hidronimu Kamandros. Ovaj radikalni elemenat mando- (od starijeg mondo-) i mindo- (za koji ne znam da li treba poći od normalnog mendo ili od mndo-), identifikujem sa našim mutan (od starijeg mont-) i litavskim mestas (od starijeg mentos) »id.« U pogledu onomasiologije upućujem na naše nazive Mutni Potok (u Sarajevu) i na izraz mutna Marica. Aristotelov oblik kybindis, ukoliko je pouzdan, bio bi prema tome sekundaran i po svojoj prilici iste prirode kao u aloglotskim dubletama bystaga pored mystaka i Adrabytēnos pored Adramytēnos. Ova poslednja dubleta iz iste je oblasti iz koje je i hidronim Kamandros. Na osnovu tih fonetskih osobina može se reći da i sa tog gledišta otpada ranije postavljena veza između ornitonima gyps, kapys, kobac, kymindis.

Za određivanje tirsensko-slovenskih veza, koje idu preko istočnog Balkana i zapadnog Anadola, a naročito preko Lidije, ne sme se zaboraviti da je i za Lidiju dokumentovan hidronim Xanthos, koji je daleko važniji i poznatiji od onog Homerova pod Trojom. Sam Homer zove svoj Xanthos odnosno Skamandros epitetima kao *dynēis* i *polydinēs* »virovit« ali i *porphyreos* »tamno crven« odnosno *argyrodinēs* »srebrnih virova«. Ako nemamo posla sa takvim atributima koji su često *epithēta otiosa*, onda bi se mogla tražiti neka potvrda za iznesenu interpretaciju. Daleko bi bila jača potvrda za nju ako se prihvati Hercherovo gledište da se hidronimi Xanthos odnosno Skamandros odnose na onu istu reku koja se zove i Simoeis. Za to gledište govorila bi činjenica da se obe reke sastaju u trojanskoj ravnici i tako utiču u more blizu ahajskih koliba. Očigledno je, naime, da hidronim Simoeis sa fonetskih i etimoloških razloga treba izvoditi od starijeg timovent- čiji je korenski vokal normalan refleks redukovano *e*, pa ga je prema tome smatrati koradikalnim sa poznatom leksičkom grupom za oznaku tamne boje koju čine lat. *tenebrae*, vedsko *timirāh* »taman« i baltske apofonske varijante *timsa tumsa tamsa* »tama«. Ovakvo proširenje pridevske osnove kao u hidronimu Simoeis sa sufikslnim *vent-* imamo n.pr. u derivatu *glykoeis* pored *glykys*. U pogledu redukovane baze idu zajedno sa ovim hidronimom venetski hidronim *Timavus* i hidronim *Timachus* u Meziji., dok dački hidronim; *Tim/bisis* (današnji Tamiš) pokazuje sigmatsko proširenje kao baltski koradikali *timsa tamsa tumsa*. Uzgred napominjemo da je Herodot preselio Tamiš na desnu stranu Dunava, po svoj prilici sa tog razloga što ga je on ili njegov informator zamenio sa hidronimom *Timacus*. Ova zamena olakšana je dubletom hidronima *Tib/misis* koja glasi *Tim/biskos* "Tamnava". Ova srpska interpretacija važi, razume se, i za koradikalni hidronim *Simoeis*.

Na taj način idioglotski grčki hidronim *Simoeis* bio bi prava *interpretatio graeca* za tuđe sinonimne hidronime *Xanthos* i *Skamandros*, Ali bez obzira na te kombinacije ostaje prilično pouzdano utvrđena činjenica da pored tarentinske glose *kymindala* (isp. Frinihov izraz *monthyleuō* »mutim«) imamo i u zapadno-anadolskim imenima *Skamandros* i *Kamandōlos* koradikalne derivate odnosno složenice sa našim pridevom *mutan* (od starijeg *montino-*). Za postojanje te leksičke grupe u zapadno-anadolskom primorju govore u prvom redu, dosada neobjašnjeni tehnički termini *mandra* »tor, struga« i *mandalos* »zavor« kao i njegov denominativski derivat *amandaloō* »uništavam« koje Hofmann veže sa tračkim *mandakēs* »snop«, ne obzirući se pritom na to da je Kretschmer (*Einleit.* 236) ovaj trački derivat doveo u vezu sa imenom. *Artemide B/Mendis* i sa nem. *bund*. To bi značilo da je inicijal u tračkoj glosi sekundaran. Za *Chantrainea* su stoga ove reči *obscures*. Zbog značenja u složenom *amandaloō* treba se setiti ne samo tarentinskog *kymindala* »prevrat, propast« nego i naše semantičke evolucije u grupi *gibak*, *gibati*, *gubiti* i *ginuti*. Sa svih tih razloga možemo, čak i u slučaju da

Skamandrovu, homersku karakteristiku (dyneeis, polydines i argyrodinēs), koja ukazuje na njegove virove i vrtloge, sasvim odbacimo, prihvatiti etimološku povezanost aloglotske grupe mandra, mandalos sa pomenutim litavskim mēntalas »metež«, našim mutan i tarentinskim. kymindala. Ovu Hesihijevu glosu nedvosmisleno objašnjava složeni derivat amandaloō zbog svoje istovetne semantičke nijanse. Aloglotska grupa mandra itd. sa svojim negrčkim fonetskim osobinama kao što su prelaz **o/a** i **th/d** (isp. idioglotsko grčko monthyleuō »mutim«) može se prema tome bez ikakva rizika pridružiti imenima Skamandros i Kamandolos, a po svoj prilici i tračka glosa mandakēs. Naši koradikali bez nazalnog infiksa motati, motka, omot, motoruga kao i nem. termin Mandelholz u dovoljnoj meri objašnjavaju sve semantičke evolucije a naročito onu u terminu mandra.

Da je tehnički termin mandra kome smo pronašli vezu u baltsko-slovenskom rečniku otišao iz zapadnog Anadola na Apeninsko Poluostrvo i to u korenskom obliku bez formativa **r** pokazuje etrusko-latinski termin mundus, za koji Ernout-Meillet (Rečnik 746) misle da je najpre označavao pleteni koš u kome je nevesta donosila svoj nakit i toaletu. Ali kako se ovaj nazalizovani koradikal u slovenskom ne javlja u tom konkretnom značenju, ne dolazi u ovaj mah u obzir kao izraziti tyrrhenoslavicum. Isto to važi za etruska božanstva Manta i Manturna, čija je funkcija bila, kako kaže Varon (kod Aug. de Civ. Dei 6, 9) ut maneat nova nupta cum viro. Ova Varonova paretimologija baš nikako ne uzima u obzir onaj bezvučni dental koji ime ove boginje približuje grupi Juturna, Saturna.

8. BRILETTOS, PROELIUM, PRYLIS, BRYLLIKHIS, BRILŌN, BRILEC

Pre nego pređemo na leksičku grupu ispisanu u naslovu moramo, makar i površno, dodirnuti latinsku glosu p(a)lasea koju nam je sačuvao Arnobije (7, 24): quid palasea sive, ut quidam cognominant, plasea? ex quibus est omentum pars quaedam - bovis cauda est plasea siligine et sanguine delibata ... Ovaj tehnički termin očigledno spada u onu tehniku koju rimski pisci stručno zovu disciplina etrusca, i to po svoj prilici u onaj deo koji je obrađen u libri haruspicini i koji nam je relativno dobro poznat sa bronzane jetre iz Piacenze (v. GRENIER o. c. 17). Iako glavni etruski termin za materijal koji proučavaju haruspices glasi netšvis ipak je prilično verovatno da tamo spada i termin p(a)lasea, budući da se radi o govedu što se prinosi na žrtvu. Onaj glavni termin smatra se da potiče iz grčkog nedys odnosno da je zajedničkog porekla. Stoga bi se i p(a)lasea moglo objasniti u istom smislu. Imajući na umu iznesena tumačenja za subulo i santerna opravdana je u dovoljnoj meri pretpostavka da i termin p(a)lasea potiče iz nekog nekontumskog izvora, odnosno iz govora indoevropskih Pelasta. Iako nam je Arnobijevo tumačenje prilično neodređeno, relativno je

najverovatnije da izraz omenti pars znači isto što i sebum intestinum bestiarum vel potius hostiae (v. Vukov Rečnik s. mahramica). Polazeći od toga, identifikacija ovog stručnog termina kod Arnobija, koji nam je sačuvao i tuđicu attagus iz rečnika anadolskih nekentumskih Indoevropljana, postaje sasvim prosta, kako to pokazuju koradikali: avest. *spəṛəzan-*, staroind. *plīhán-*, litavsko *blužnis*, slov. *slezena* i grč. *splēn* i *splankhna* »iznutrica, drob«. Zna se da je rekonstrukcija ovog leksičkog arhetipa prilično beznadežna, verovatno stoga što se radi o ritualnom terminu gdje je leksički tabu gotovo normalan. Ipak se može kao relativan arhetip rekonstruirati s(p)eleg- odnosno sligh- zbog latinskog *lien*, Bez obzira na te teškoće važno je za nas da se na Apeninskom Poluostrvu nalazi nekentumski pretstavnik ove leksičke grupe, pogotovo kada se zna da disciplina *etrusca* operiše brojevima 8 i 16 odnosno 40 (=5x8 ili 2x16+8), koji su tipični ne samo za japodske i jadranske Ilire nego i za minojski -Krit, pošto su dogrčke olimpijade bile ustvari oktaetije. Tragovi tog verovanja, koji počinju od najstarije indoevropske epohe (osmica je dve četvorke, jer je *oktō* nom. duala) održali su se do dana današnjega u verovanjima južnih Slovena, kako to pokazuju priče Matavulja i Veselinovića.

I ovaj, samo ovlaš dodirnuti leksički detalj, ukazuje na istočni Balkan i zapadni Anadol, gde su se sačuvali tirsenski ostaci još u arhajska doba grčke istorije. Stoga je Breal (Mem. Soc. Ling. XV, 346) dolatinsku tuđicu *proelium*, čiji bezvučni inicijal, kako će se docnije videti, ukazuje na tirsenskog odnosno etrurskog posrednika, identifikovao sa homerskim terminom *prylees* »teška pešadija«. Sa ovim homerskim terminom povezuju dalje etimolozi (v. Boisacqov Rečnik, 818) kiparsko *prylis* »ratnička igra« zatim Hesihijevu glosu *proulesi* »hoplitima«. Walde (Rečnik² s. *proelium*) a za njim i sa njim kao i inače Boisacq odbija Brealovu vezu sa homerskim terminom sa razloga što se taj termin ne javlja više posle Homera. Ovaj je razlog, međutim, prividan, kako se to već vidi iz navedenih glosa. J. Schmidt kao da je docnije povukao svoje ranije vezivanje usamljenog latinskog termina *proelium* sa slov. *voj*, *vojna* itd. Boisacq je najzad odbacio i kombinacije sa češkim *válka* i njegovom leksičkom grupom. Juret (Dict. Etym. gr, lat. 198) podržava u svom smislu i Brealovu vezu homerskog *prylees* sa lat. *proelium*, kome daje grafiju i *praelium*, kao i kombinacije sa staroind. *prt*, po kojoj bi za latinski koradikal morali poći od starijeg *pret-sliom*, Ovu poslednju kombinaciju nudi stari Walde samo uslovno, budući da bi se pri njenom prihvatanju moralo činiti nekoliko odstupanja od latinske istoriske fonetike. Za Ernout-Meilleta (Rečnik³ 952) je *etymologie inconnue*, dok Chantraine izjavljuje *obscur, mediterraneen?* Interesantno je da Walde-Pokorny tako važan izraz kao što je lat. *proelium* nisu uneli u svoj rečnik, ukoliko se to može konstatovati iz latinskog registra. Najzad Muller {Altit. Wörterbuch, 364) koji kao da bez razloga sumnja u egzistenciju derivata *proeliaris* (*dies* kod *Festa* i *dea* kod

Apuleja), rekonstruiše dublete *prō-vēl-iom.* odnosno *prai-veliom*, koje veže za *volvo* i homerskim *avollēs* »zbijen« (u borbi), da to sve proglasi *ganz unsicher*. O. Hoffmann veli prosto ungedeutet.

Stoga je najbolje vratiti se na Brealovu vezu *lat. proelium* sa homerskim *prylees* »borci« i to pod pretpostavkom da se radi o terminu iz rečnika doklasičnih Indoevropljana odnosno Pelasta, budući da je to svakako pouzdaniji izvor no što je slučaj sa mediteranskim konglomeratom, koji uostalom nije ni iz daleka u onoj meri pristupačan našoj kontroli kao što je to slučaj kada se radi o nekom indoevropskom dijalektu. Breal je u pogledu osnovnog vokalizma odnosno prelaza *y/oe* poredio klasične tuđice *lagynos* i *lagoena*, kako čitamo u Plautovim rukopisima, ali na natpisima imamo samo *lagōna* odnosno *lagūna*. Stoga je to poređenje sasvim bez vrednosti jer se očigledno radi o helenističkoj grafiji znakova **oi** za *y*-pilon (v. WALDE-HOFMANN s. *lagōna*).

Videli smo da je glavni argumenat protiv veze između *dolat. proelium* i homerskog *prylees* vremenski hijat, iako imamo Hesihijevu glosu *proulesi*, koja svakako pripada ili lakonskom ili bojotskom dijalektu kao i kiparsku glosu *prylis* »*pyrrikhā*« koju nam je kao i termin *sigyn(n)os* »koplje« sačuvao Aristotel a docnije i učeni Kalimah. Nepotrebna je Herwerdenova rekonstrukcija kiparske glose na neko provilis, da bi tim putem podupro Brealovu vezu sa *dolat. proelium*. Kada se setimo da Hekataj još u arhejskoj eposi pruža hidronim *Loidias* mesto potonjeg *Lydias* odnosno kod Plinija *Rhoedias* (v. KRETSCHMER, *Einleit.* 226) i da Herwerden (*Lex.* 1492) daje nekoliko primera gde *ypsilon* zamenjuje *jotu*, onda se odnos između diftonga **oi** i monoftonga *y* ne može onako jednostavno posmatrati kako to čini Kretschmer i kako bi to izgledalo prema analognim latinskim slučajevima (*Loidos Ludus*, *Phoinix Poenus Poenulus Punicus*). U grčkoj miksoglotskoj fonetici (*Mysoi Moiso*) moramo razlikovati najmanje dve ako ne i tri grupe tih primera: prelaz **oi/u**, helenistička grafija **oi** za *y* i zamena *i/y*. Pritom ostavljamo po strani grafije *vykia*, *lypos*, *avydos*, mesto *voikia*, *loipos*, *avoidos*. Očigledno je da svi ovi primeri moraju biti dispartni, pa čak i desperatni, jer su uslovljeni hronološkim i geografskim razmakom, a svakako i razlikom supstrata u Anadolu i Egiptu i na Balkanu.

Držeći se najstarijeg svedoka, jer Hekataj pripada drugoj polovini VI v. st. e., grafija hidronima *Loidias* svakako je starija od *Lydias* dok je Plinijeva grafija *Rhoedias* po svoj prilici pod uticajem helenističkog **oi** koje zamjenjuje *y*. To znači da je *dolat. proelium*, koje se prvi put javlja kod Enija, a to je poeta Messapus iz sredine III v. st. e., postalo od starijeg *proilion* koje se odnosi prema kiparskom *prylis* kao hidronim *Loidias* prema *Lydias*. Zbog semantičke nijanse »Ratnička igra« koja nam je zabeležena za kiparsku glosu moramo ovoj aloglotskoj grupi pridružiti i Hesihijeve glose *bryaliktai* »igrači ratnici (*menedoupoi*)« (kod *Ibika* i *Stesihora*), i *bryalizōn* »*concutiens*, *frians*«. Ova poslednja

interpretatio latina sadrži ujedno i etimologiju navedenih Hesihijevih tuđica kojima se zbog značenja pridružuju i glose bryllikha »igračica« (kod Sicilijanaca Rintona) i njeni derivati. Ovi derivati pokazuju jasno proširenje značenja jer su prvobitno to bile spartanske igračice u slavu ratničkog para Artemide i Apolona. Likvidska geminata u tim dorskim glosama nasuprot prostom kiparskom prylyis može biti čisto ekspresivna, ali može i označavati dužinu prethodnog osnovnog vokala. Razlika u inicijalu između kiparskog prylyis i dorskog bryllikha česta je pojava u miksoglotskoj fonetici (isp. p/brytanis i Herwerdenov Lex. 1082). Ona se ne mora, kao što se to obično čini, tumačiti drukčijom prirodom mediteranskog konsonantizma (fortis/lenis nasuprot tenuis/media), niti nekim pomeranjem artikulacione baze, nego prostom nepreciznošću u reprodukciji aloglotskog doklasičnog fonema.

Tako je Homer. termin prylyees »teško naoružani pešaci« o kome se naširoko govori u Ebelingovu Lex. Homericum (II, 240) i daje se kombinacija sa dolat. proelium mnogo pre Breala, istrgnut iz svoje usamljenosti u krugu grčkih dijalekata. Sve navedene dijalekatske i semantičke varijante ukazuju na oružje i na borbu kao presudan onomasiološki momenat. Stoga ih sve zajedno sa dolat. proelium možemo smatrati koradikalnim sa već navedenim lat. frio, frians = bryalizon i sa tračkim brilōn »brijač« (v. Trautmannov Rečnik, 38). Dentalno proširenje koje pokazuju slovenski koradikali brid i bridak kao da se javlja i u dogrčkoj glosi bridalikha »ženska maska« nasuprot Rintonovu izrazu bryalikhā »igračica«. Ako je u ovim tuđicama ypsilon prvobitno, onda je ono zamena za starije **oi** kao što smo videli kod hidronima Loidias

Lydias, a ako je kratko ono je zamena za **i**, kao u dubleti Artamis Artamyn i dr. Slovenski derivati sa dentalnim determinativom potsećaju na sinonimne koradikale: lat. findo i grč. pheidomai. Stoga sumnjam da je lat. frio i slov. brijem korensko proširenje leksičke grupe koju čine ferire, boriti se itd. Radi se o ukrštanju leksemskog minimuma bhei-»bijem« sa sinonimnim bher- »bijem« (o čijim bazama v. ERNOUT-MEILLET s. ferio). Takva su ukrštanja daleko verovatnija nego Perssonove i Meilletove kombinacije sa korenskim determinativima i proširenjima. Prosto -bhei- nasuprot bhrei- imamo u mesapskoj glosi bizbe »srp« (od starijeg bhi-tu-) koju je Pedersen ubedljivo identifikovao sa slov. bitva, dok naše britva već pokazuje rezultat kontaminacije.

Prema tome i naši koradikalni derivati brid, bridak, bridim, predstavljaju još dalje ukrštanje dentalnog proširenja bheid- (pheidomai findo) sa prostim bhrei/bhri- (broj, brijem, frio itd.). Stoga se mogu i oba termina kojima se označava ratnička igra, pyrrikhā i brydallikha, koju Liddell-Scott-Jones s pravom vezuju sa bryllikhistai, svesti na stariji oblik: pyrrikhē od pyrtikhā nasuprot brydalikhā pokazuje istu metatezu osnovnog elementa kao etrursko purthne prema dogrčkom prytanis. Takvih metateza u kontaktu sa likvidom bilo je i inače u klasičnoj miksoglotiji: kirkos krikos, byrthax i

brytikhos za obično batrakhos. Zbog ovakvih slučajeva i fonetskih mogućnosti otpadaju antičke kombinacije da su te igre nazvane po svom pronalazaču zvanom Pyrrikhos odnosno Bryallikhos. Geminata **rr**, kako je poznato, svojstvena je ne samo atičkom nego i makedonskom.

Trački nomen *agentis brilōn*, obrazovan već poznatim sufiksom **-lo**, ima punopravnog srodnika u slovenačkom *brilec* pored *brivec* koje je obrazovano na isti način, pomoću formativa **v** kao lat. *frivulus*. Razume se da i homerski termin za borce *prylees* sadrži isti sufiksalni elemenat za nomen *agentis -lo*, samo što je tu osnovno **y** pre zamena za prvobitno **i** nego skraćeni refleks za starije **oi**. Sličnu zamenu imamo u Ciceronovu imenu *Brittii* mesto običnog *Bruttii*. Tako je dolat *proelium* (isp. *familia* prema *famul*) postalo od starijeg *bhroi-lo-* »oružan borac«. I u ovom leksičkom detalju slov. *brilec* i tračko *brilōn* ostavili su tirsenske tragove u rečniku doklasičnih Pelasta. Da je trački apelativ *brilōn* još pre ahajske kolonizacije prodro daleko na jug Balkanskog Poluostrva, vidi se iz atičkog oronima *Briles(s)os*, sa kojim poredimo radi onomasiologije naše oronime Goleš, Golija i Šiša. Upravo u toj najstarijoj Atici, prema kazivanju antičkih logografa i istoričara, živeli su pre jonskih doseljenika, Tirseno-Pelazgi koje mi zovemo Pelastima, iako Ed. Meyer bez razloga sumnja u atičke Pelazge (isp. pored *Pelazgikon* i društveno-ekonomski termin *palaistai* kome odgovara u Tesaliji *Penestai*), Fick (*Vorgriech. Ortsnamen* 82) možda ima pravo kada za oronim *Briless/ttos* pomišlja na vezu sa imenima *Brioula* u Lidiji i *Priola* u Bitiniji, jer smo u obe te zapadno-anadolske oblasti već ranije utvrdili tirsenske tragove.

9. D(A)MIA, CAMILLUS, KADMOS, ZEMELO, FAMILIA, ZMIJA

Ranije smo već videli koliko je očigledna identifikacija onog etrurskog Merkurija, koji se zove *Turms*, sa zapadno-anadolskim *Hermesom* zvanim *Adramōn* čiji je osnovni elemenat *adram-* sačuvan u toponimu *Adramyttion*. Kako se radi o glasniku i tumaču bogova bila je opravdana veza sa slovenskim odgovarajućim izrazima *tulku* i *tulmaču*. Radikalni elemenat ovih slovenskih termina *tel-* konstatovan je u lat. *stella* i ostalim koradikalima leksičke grupe *stel/r* »blistati, biti jasan«, koja je dovoljno dokumentovana u svim indoevropskim dijalektima.

Međutim, Etrurci zovu Merkurija još jednim imenom kako nas obaveštava *Servije* (*ad Verg. Aen. II, 588*): *ministros enim et ministras impuberes camillos et camillas in sacris vocabant, unde et Mercurius Etrusca lingua Camillus dicitur quasi minister deorum* (isp. i *Macr. Sat. 3, 8, 6*). Već je *Varon* (*Lingu. Lat, 7, 34*) povezo ovo ime sa tirsenskim *kad/zmīlos* kako se zove četvrti kabir u samotračkim misterijama. *Ernout-Meillet*, međutim, pomišljaju na vezu sa dolat. imenom nimfa zvanih

Ca(s)mēne. Za arhajske rimske pesnike ovo ime služi kao interpretatio latina grčkog imena Mousai. Još je precizniji Makrobije (Somn. Scip. 2, 3, 4) koji kaže: Etrusci Musas ... Camenas quasi canenas a canendo dixerunt. Rimski Merkurije ima, kako je poznato, svoj naročiti štap koji se zove caduceum/s. Veza ovog termina sa dorskim karykeion van svake je sumnje, ali je nerazumljiv prelaz **r/d**, dok je obratan proces dobro poznat (isp. meridies od starijeg medidies, arvorsum nasuprot adversus, ali ne i orbiter od grč. artyter). I za caduceus pomišljaju Ernout-Meillet. a za njima i Walde-Hofmann, na etruskog posrednika, ali se ta pretpostavka može braniti samo pod uslovom da je etrusko-latinsko camillus glasilo catmilos sa jasno razumljivim dentalom ispred labijala. Kratkoća prvog sloga u klasičnom camillus i Camēnae na koju ukazuju Ernout-Meillet kao smetnju ovim kombinacijama, ne treba ni najmanje da nas buni, budući da je očigledno sekundarna i izazvana naglašenom penultimom (isp. acērbus nasuprot ācer itd.). Razume se da je kod stranih reči gubitak prvobitne dužine kada je nenaglašena daleko prirodniji nego u idioglotskim slučajevima.

Ako se držimo Servijevih reči termin camillus treba da znači administer ili praeminister ili, kako se danas kaže, ministrant pri verskim obredima, dakle, na kraju krajeva, opet neko lice koje služi bogove i poslužuje sveštenika, u svakom slučaju »mlađe«. Odatle potiče, po svojoj prilici, i semantička varijanta koju pruža sa camillus koradikalno ime Ca(s)mēnae čiji je stariji oblik morao biti Cadmenae kako to pokazuju dublete kaz/milos. Sicilijanski oblik Kasmenai nisam mogao proveriti. Vergilijeva junakinja Camilla dobila je svoje ime od majke zvane Casmilla. Već je Likofronov sholijast (uz Alex. 162) rekao Kadmīlos ho Hermēs en Tyrreñia. Sve ovo znači da je i ova hipostasa etrusko-latinskog Merkurija prešla na Apeninsko Poluostrvo iz iste oblasti u kojoj je utvrđen kult lidijanskog Hermesa zvanog Adramo- odnosno Turms, kako glasi njegov etruski oblik. Protetični vokal **a** u lidijanskom originalu iste je prirode kao u grčkim dubletama Phordisia nasuprot Aphrodisia ili u etr. eprthne nasuprot purthne. To bi značilo da je pre uslovljen inicijalskom grupom konsonanata nego da je naročiti prefiks kao u dubletama Penestai Apenestai. Pēloros, Apēlauros, Teutanus E/Oteudano-. Ime Kadmilos, najzad, javlja se i u doklasičnom kultu minojskih kureta na Kreti (v. PICARD, o. c., 183), »koji su docnije pomešani sa frigijanskim koribantima boginje Kibebe. Ime ovih poslednjih ima i dubletu Kyrbantēs kod učenog Likofrona, na što je ukazao Wackernagel, izvodeći oba oblika ovog imena od toponima Kyrba. Ali tome se protive Herodotovi orthokorybantioi, na koje se nije setio Wackernagel. Stoga se ime Koribanta i Kirbanta već na osnovu njihove frigijanske šiljate kape ili šubare sasvim lepo veže sa terminom kyrbasia (od starijeg kyrbantia) t. j. kirbantska kapa.

Kretschmerov {Kuhns Ztschr. 55, 84) prevod tirseuskog termina kadmilos samo je donekle tačan. Naš prevod »mlađe« bolji je stoga što uzima u obzir i koradikalno ime Casmēnae. Našoj se

interpretaciji ne protivi ni podatak iz Et. Gudianum koji glasi: Kadmos Hermēs para tois Tyrreniois, jer on pruža očekivanu osnovu za oba imena Camillus i Camena. Ta osnova glasi Kadmo-. Ako postoji neka veza između ove osnove i »feničkog« Quadmil = grč. Hermes, onda se moramo setiti imena Palaistine i istočno-balkanskog hidronima Palaistinos kao i same Kartagine čije originalno ime glasi Kart-hadušat a to smo već ranije poredili sa leksičkom grupom ghordho-/kart- »grad«. Ipak je čini nam se, bolje navesti i Herwerdenovo oprezno mišljenje {Lex. 725}: Kadmon qui Phoenicem fuisse putant, comparant quedem, i.e. oriens, odnosno: Eurōpe sunt qui comparent cum semitico vocabulo ereb, occidentens. Prošla su vremena Moversa i Berarda, jer hetski državni arhiv daje pouzdanija obaveštenja u tom pogledu.

Znači za imena Camillus i Camena moramo poći od prostijeg Kadmos, kako se još zvao tirsenski Hermes, tumač i glasnik odnosno administer ili praeminister bogova. Naša interpretacija »mlađe« odgovara klasičnim terminima pais i puer »mladi rob«. Iz navedenih podataka vidi se dovoljno jasno da je Kadmos odnosno Kadmilos poznat ne samo na minojskom ostrvu nego i na ostrvima uz tračko primorje naročito na tračkom Samosu. Ali oblik Kadmilos odnosno Camillus ima očigledno deminutivski formativ, kako to pokazuju grčki deminutivi optiloi pored optilloi (isp. CHANTRAINE, Formation 249 i dublete Akhileus Akhilleus). Čim kažemo deminutivski oblik jasno je da se radi o afektivnoj fonetici, koja i inače a pogotovo kod antroponima nema nikakve istoriske važnosti. Ovaj zaključak, razume se, dovodi u sumnju obe iznesene interpretacije: Kretschmerovu sa »Knabe« i našu sa »mlađe«, jer su one proizašle iz formalno pravilnog shvatanja deminutivske funkcije. Stoga se one ne mogu naprosto prihvatiti i za osnovni oblik Kadmos a za njega kaže Chantraine (Baillyev Rečnik s. v.) ovo: Nom propre qui est probabl. mediterraneen. cf, Kadmiloi. p. ê. lat. camillus. Imajući na umu Varonovu interpretaciju »administer« i Makrobijevu »praeminister«, osnovni oblik Kadmos može se naprosto prevesti izrazom »pomoćnik, sluga, čirak«.

Ova epikleza mladog i hitrog Hermesa nije na prvi pogled naročito počasna. Međutim ovakvo shvatanje se mora sasvim odbaciti kad se setimo grčke fraze theoi epikourioi i hrišćanskih izraza za Bogorodicu Pomoćnicu kao i Vukove fraze sveta Trojica da bude pomotnjica (Rečnik s. pomoćnica), Nije potrebno, stoga, da se ovakva onomasiologija posebno pravda i dokazuje kad je reč o Hermesu, glasniku bogova i posredniku između ovog i onog sveta, koji je očigledno najpodesniji da vrši takvu pomoćnu ulogu. U tom smislu treba shvatiti i njegovo dogrčko a ne feničko ime Kadmos, koje je Varon bukvalno preveo složenim terminom administer. To znači da je i ime Kadmos shvatio učeni rimski polihistor kao složeni sinonim: ka + dmos. Prefiksalni elemenat **ka-** već smo ranije upoznali iz dogrčkog rečnika: kaartias (od kavartias) — bartakhos, ka-skandix, ka-kabos, ko-bālos, kabēlos (od

starijeg ka-babos), ka-lēbos nasuprot prostom babax, i katorouban - tyrba. Složenica kobālos pokazuje da je prvobitni oblik ovog prefiksa glasio ko- i da je prema tome oblik ka- sekundaran. Oblici Casmilos i Casmenae sa svojim zvučnim sibilantom mesto dentala nisu usamljeni. Poznat je klasični par rodon — rosa i ranije pretresano dorkas i zorx (cf. dauta ~ zlato). Ove promene drukčije su prirode nego što je to slučaj kod grčkih dijalekatskih oblika kao zeka, zikaios i obratno Teus. Osnovni element složenice Kadmos vežemo sa dogrčkim terminom dmōs »rob«, dmōē, hypodmōs, kritski mnōā »porobljeno stanovništvo«. Hofmann u svom grčkom rečniku, ali još ne u svojoj obradi Waldeova Rečnika, sumnja u idioglotsko poreklo ove leksičke grupe kad kaže vielleicht Fremdwort, odbacujući pritom ranije prihvaćenu kombinaciju sa domos. Isto takvo kolebanje vidimo kod Chantrainea koji kaže: *dmo-cf. damaō, etc. ? on a aussi rappr. domos ?? Za vezu sa domos koju podržava Boisacq govore bi klasične semantičke paralele kao oiketēs i domesticus.

Ali kako ni Hofmann ni Chantraine ne iznose nikakav razlog zašto sumnjaju u idioglotsko poreklo ovog važnog društveno-političkog termina, dužni smo da obrazložimo našu sumnju. Leksička grupa dmōs i mnōā (od starijeg dmōā) ne može se rastaviti od epskog termina atmēn »rob« i Hesihijevih glosa atmēnia i latmeneia »robovanje« Zbog prefiksa **la-** isp. složenice la-byrinthos »aedificia permagna«, Lama-khos itd. Da se kod ove grupe radi o nulskoj bazi leksemskog minimuma dm/tm/zm vidi se sasvim lepo iz Hesihijeve glose zemelen »seruos barbarus. Phryges« u kojoj je sačuvana normalna baza odlično poznate leksičke grupe ḡhem- »čovjek« (kao zemaljsko biće). Zbog promene značenja čovek > rob dovoljno je setiti se da u ruskom čelovek označava i slugu i da staronord. man znači »mancipium« (ostale primere v. Schrader-Nehring, Reallex. II, 465). Stoga se ovoj aloglotskoj grupi može pridružiti ne samo dogrčko doulos nego i italsko famel familia, za koju već Ernout-Meillet računaju sa etruskim odnosno tirsenskim poreklom iako se termin famel javlja i kod centralno-apevinskih Peligna, koji su, kako kaže Fest, ex illyrico orti. Na taj način oba grčka oblika doulos i dōlos (od starijeg dovelos, isp. lōtron: loutron lovetrom) idu zajedno sa doitalskim *thamel ka frigijskom zemelen. U tom izvoru koji pripada grupi indoevropskih Pelasta imamo na natpisima potvrdu za Hesihijevu glosu zemelō-, dok je Kretschmer (Aus der Anomia 19) tom tračko-frigijskom derivatu pridružio i ime boginje Semele, majke boga Dionisa. Fonetske razlike između frig. zemelo, dogrč. dovelō- i doital. thamelō- ne mogu se objasniti sredstvima istoriske fonetike klasičnih jezika. One su, po svojoj prilici, uslovljene dijalekatskim razlikama u samom izvoru. Na tu mogućnost promene **m/v** ukazivalo bi galsko enw nasuprot irskom ainmn dok bi za miksoglotiju svedočilo-mađ. név od staropers. nāma. Pored svih tih nejasnoća i nepodudarnosti fonetske prirode, morfološka i semantička podudarnost preteže u tolikoj meri da moramo prihvatiti iznesenu identifikaciju navedenih klasičnih

termina i onomatološke grupe Kadmos Kad/zmilos, Casmeneae Casmillus. Za tu identifikaciju govori rečito i Hesihijeva glosa atmēnia koja se u pogledu formativa potpuno poklapa sa doitalskim Casmeneae.

Na severoistočnom Peloponesu u Troizenu i Epidauru, kao i na ostrvu Ajgini, poznat je kult dogrčkih htonskih božanstava zvanih Damia (dubleta Mnia pretpostavlja nulsku bazu Dmia) i A(u)z(s)xēsia. Fonetske varijante ove poslednje boginje jasno dokazuju dogrčko poreklo ovog kultskog para (isp. Picard, o. c. 105). Vokalizam **a** koji se javlja u italskoj tuđici thamel familia izgleda da je sačuvan u imenu tračkog božanstva Zamolxis (ostavljam na stranu isto toliko vredne paretimološke varijante Z/Samol-xis i Zalm-olxis »medvjeđa koža«) i to na osnovu dvojake interpretacije njegova imena koje je Herodot (IV, 94) zabeležio kod grčkih kolonista na Helespontu, jer obe te interpretacije vide u njegovu imenu čoveka koji je rob Pitagorin i koji ima stan u zemlji (katagaion oikēma). Ovakvim tumačenjem imena ovog poznatog božanstva dolazimo do obe semantičke varijante koje su konstatovane u frigijanskom rečniku: apelativ »rob« (od starijeg čovek) i adjektiv »zemaljski«. Kada smo već ušli u oblast etimoloških mitova treba pomenuti da i tebanski Kadmos (koji prema tradiciji dolazi iz Fenikije da nađe sestru Europu) ima najpre posla sa zmajem, dok se docnije među Ilirima, ne pretvori u zmiju.

Iz toga bi se moglo zaključiti da je boginja D(a)mia u Epidauru (ovaj nas toponim upućuje u pravcu Ilira) kao htonsko božanstvo plodnosti u morfološkom pogledu istovetna sa našim koradikalima zmaj i zmija (Walde-Pokorny I, 663). Sve ove leksičke sitnice navedene su u prvom redu stoga da pokažu koliki je udeo nekentumskog rečnika u klasičnoj kulturi kentumskih Grka i Italika.

Iako je Hermes ili Kadmos, kako ga zovu Tirseni, rodom iz Arkadije odakle je i Euandar, sin boginje proricanja zvane Carmenta, iako se Kadmove žena zove Harmonia, ipak se ne usuđujemo da Festovu varijantu Carmena pored Casmene zajedno sa napred navedenim imenima svedemo na zajednički arhetip K/Haz/rm-on-, budući da je grčki rotacizam (isp. kormos od kozmos) zvučnog sibilanta na Kritu, na južnoj Euboji i na Peloponesu relativno poznog datuma. Jedino bi se Festova dubleta Carmena mogla bez ikakva rizika izvoditi iz nedokumentovanog oblika Ka-zamena sa kojim bi se podudaralo ne samo doitalsko tham-el nego i epidaursko Damia i tračko Zamolxis, dok bi se poznatiji oblik Kazmena potpuno poklapao sa epskim atmēn i kritskim atmēnia. Kako je poznato, različni refleksi palatalnog inicijala u ghem- održali su se sve do danas, kako to pokazuje šiptarska fonetika u kojoj se kao refleksi palatalnih guturala javljaju ne samo sibilanti nego i interdentalni spiranti.

Medutim boginja Damia javlja se i na Apeninskom Poluostrvu i to ne samo u rimskom kultu. O tome nas obaveštava Fest (60, I): *sacrificium quod fiebat in aperto in honorem Deae Bonae, dictum a contrarietate, quod minime esset damosion, i.e. publicum. Dea quoque ipsa Damia et sacerdos eius damiatrix appellabatur.* Na drugom mestu (68,8) saznajemo od istog epitomatora da je Damia epikleza boginje Kibebe. Već se iz tog detalja može zaključiti da se radi o dogrčkom božanstvu i da je oblik Dāmīa odnosno jonsko-atički Demia = dēmīa kako čitamo kod Walde-Hofmanna (Rečnik 321) samo rezultat paretimologije na osnovu dorske fonetike.

Pisani (Idg. Forsch. 53, 30, 38) bio je na pravom putu kada je tražio ilirski izvor ovoj epiklezi boginje Demetre odnosno Kibebe. Drugo je pritom pitanje da li je i oblik Dō koradikalan i doista ilirskog porekla. O Demetrinoj epiklezi Dōis bilo je ranije govora. Nasuprot frigijanskim derivatima zemelō i zemelen i tračkom imenu boginje Semele sa prostim inicijalom (**z/s** < **ĝh**) stoji isto tako frig. ime Velike Majke - Gdān Ma »Terra Mater« koje Kretschmer (Glotta XX, 65) smatra pozajmicom iz grčkog khtōn iako vrlo dobro zna da frigijanska fonetika grčko **ō** reflektuje zatvorenim **ou** a ne otvorenim **ā**. To sasvim lepo pokazuju primeri kao khlōros — glouros i gnōma — knouma. Pritom moramo istaknuti da se ni Benveniste (Mél. Ginneken 193, BSL 38, 143, v. Walde-Hofmann I, 869) ne slaže sa Kretschmerom koji, kako smo videli, frig. Gdān smatra pozajmljenim grčkim khthōn.

Medutim veliko je pitanje da li se i pored onomatološke serije koju čine frig. Mygdōn kod Homera i Mygdonia na antičkom Vardaru, u Propontidi i u Lidiji, ime frigijanske Kibebe odnosno Majke bogova Gdān može identifikovati sa grč. khthōn. Toj se identifikaciji ne protivi samo frigijanska fonetika nego i činjenica što se prema Hesihijevoj glosi Agdistis »*eadem quae mater deūm*« ova epikleza ne može odvojiti od oronima Agdos kod Arnobija (5, 5) »*rocher de Phrygie*«, kako kaže Gaffiot, koji daje i derivate Agde/istios. Iz ilirske onomastike znamo sasvim pouzdano da se sufiksom **-st** određuje geografska pripadnost, a to znači da su anadolski Frigijanci kao istočni susedi ilirskih plemena, doneli sa sobom iz centralnog Balkana ovaj sufiksalni elemenat. Istu funkciju kao sufiks **-st** ima i sufiks **-ān**, dobro dokumentovan u balkansko-anadolskom prostoru. Derivati, većinom imena, obrazovani pomoću ovog sufiksa pokazuju vokalske osnove pored konsonantskih, kako se to lepo vidi iz dubleta Tintēnoi pored Atintānes. Stoga mislim da i kultsko ime frigijanske Kibebe Gdān ide zajedno sa poznatijim Agde/istis i sa kritskom glosom kod Hesihija agdys »*kamenica*« (tj. posuda od kamena, v. Vukov Rečnik s. v.). To bi značilo da Gdān Mā kao Kibelino kultsko ime znači isto što i njena druga epikleza Dindymēnē obrazovana prema oronimu Dindymon oros ili akron (v. Kretschmer, Einleit. 194). Interpretatio graeca te dogrčke i frigijanske epikleze glasi Mēter Ore(i)a. Njen je kult dobro poznat i na minojskom Kritu (v. Picard, o. c. 80). Teško je odlučiti da li se i u imenu Kibeline hipostase

zvane Rhea radi o sličnoj aferezi inicijalskog vokala kao u frig. Gdān mesto očekivanog Agdān prema Agde/istis. Pozni oblik sa nazalnim infiksom Angdistis kazuje samo toliko da se strani fonetski kompleks što više izrazi, pa se prema tome radi o iracionalnom elementu. Vulgarno-latinski oblici doklasičnog fitonima amygdalon pokazuju sličnu tendenciju kako se to vidi iz varijanata amyndala, amandula. U svakom slučaju jedna je stvar dovoljno pouzdana: ove epikleze obeležavaju glavno božanstvo u matrilinearnom društvenom poretku, i njeno se sedište nalazi većinom na strmom bregu ili na samom hridu. To se već donekle videlo u mitu o Niobi i Sipilu.

Ali u samom grčkom, kao i u hetskom i staroindiskom, nasuprot iranskom, latinskom i baltsko-slovenskom, inicijal leksičke grupe khthōn humus sad je prost, sad složen, ghem- pored dhghem- (isp. n. pr. grč. khthōn nasuprot khamai = lat. humi). Čini mi se da imamo posla sa kontaminacijom dvaju sinonima raznog porekla: ghem- pored dhem-koje je dokumentovano u staroind. dhāman- »Stätte, Sitz, Schar« i u Hesihijevoj glosi thaimos (od starijeg thamios) »oikia, sporos, phyteia«. Ovakva ukrštanja sinonima nisu ni danas neobična. Da se u ovom slučaju doista radi o ukrštanju vidi se jasno i po tom što indoevropski derivati kao lat. homo, litvansko žmō itd. ne znaju za složeni inicijal dhghem- a na tu okolnost dosadašnji istraživači nisu obratili pažnje.

Međutim iz etimoloških priručnika jasno se vidi podvojenost stručnjaka pri određivanju leksemskog arhetipa ove radikalne imenice. Dok Hofmann (Et. Wb. Gr. s. v. khthōn) polazi od dheghōm- dotle Ernout-Meillet postupaju obratno i polaze od g(h)edhōm- budući da hetsko tēkan (gen. taknās) ili dagan smatraju inversijom, dok se toharsko (t)kam manje više poklapa sa grčkom situacijom, gde se pored khtōn i khthamalos nalazi prosta vokalska osnova khamai khamasde Khamyne itd. Gledištu Ernout-Meilletovu približuje se donekle i Juret (Dict. 29) Sa tom razlikom što smatra **dh-**korenskim determinativom. Izvesne teškoće kod ove celokupne leksičke grupe čini latinski derivat hūmānus nasuprot homo sa kratkim korenskim vokalom pa se za taj latinski pridev rekonstruiše poseban korenski elemenat ghdhoi-m-, ili se potpuno izdvaja od ove leksičke grupe. Naše tumačenje ide zatim da oblike sa složenim inicijalom smatra sekundarnim, a one sa prostim inicijalskim **gh** primarnim. Stoga se i računa sa ukrštanjem takvog sinonima koji počinje dentalom bilo od leksemске grupe dhē- »staviti«, bilo od dem/dōm- »dom«. Ukrštanje sa ovom drugom leksemskom grupom možda je verovatnije sa tog razloga što se i tu javlja radikalna baza dōm kao i kod ghōm. Postoji još jedna mogućnost da se objasni komplikovani inicijal koji je svakako d(h)gh a ne ghdh (isp. grč. tikto od titko), a ta leži u tome što mnoge leksemске grupe i to ne samo u grčkom rečniku pokazuju inicijalske dublete sa dentalom i bez njega kao n.pr. d-akrū »suza«, d-enghū»jezik«, d-iugóm »igo« grč. kteinō — kainō, p(t)olis. I latinski derivat hūmānus, koji se ne može bez naročita razloga izdvojiti iz leksičke

grupe homo-humus potvrđuje da je naše tumačenje pomoću ukrštanja u osnovi pravilno bez obzira da li se radi o nekom sinonimu ili o dentalnom prefiksu. Irsko doini »ljudi«, koje Petersen i Vendryes zajedno sa lat. *humanus* izvode od nedokumentovanog *gdhoim-* (verovatnije bi bilo *d(h)ghoi-m-*) besumnje je pretrpelo uticaj nekog sinonimnog izraza koji u svom leksemskom minimumu ima diftong **ei/oi**. To je, po svoj prilici, sinonim *voi-os* (naše *voj-ak*) lat. *vīr* i grč. *voimos*.

Pisani je ilirsko *Damia* izveo od starijeg *Domia*. Zbog tračkog koradikala *Semele* sa bezvučnim inicijalom nasuprot zvučnom inicijalu u frig. koradikalu *zemelen*, i zbog utvrđenog prelaza *m > v* (isp. *doulos* od starijeg *dovelos*), ovoj aloglotskoj leksičkoj grupi treba pridružiti i dosada neobjašnjene grčke sinonime *aia*, *gavia* i *dā* (kontrahovano od starijeg *davia*) »zemlja« o kojima se u etimološkim priručnicima mogu naći razne ali malo ubedljive kombinacije. Prva varijanta isto kao i treća mogu se bez teškoća izvoditi od starijeg oblika *d/sam/via* dok se za drugu varijantu *gavia* u vezi sa Hesihijevom glosom *epixenos* »epikhthonios« mora računati sa složenim inicijalom već u samom dogrčkom izvoru, kako se to vidi u staroind. *ksah*. Hesihijevu složenicu *epixenos* ne možemo ni u kom slučaju smatrati idioglotskom zbog njenog singularnog refleksa konsonantske grupe *dhgh*, koji je sasvim drukčiji nego u originalnim *khthōn*, *khthamalos* i koji bi se jedino mogao na neki način objasniti pomoću dorse fonetike, ali za to u ovom slučaju nemamo nikakve podrške. Najzad, nije isključeno da i u imenu *Sāeturnus* (u Festovu rukopisu *Sateurnus*) treba tražiti u prvom delu traga doklasičnom kultskom terminu *sam/v-* »zemlja« kako to misli akademik Oštir.

Latinski koradikal *ghemōn-* homo pokazuje nazalnu osnovu dok dolat. *famel* isto kao i tračko-frigijanski koradikali *Semela*, *zemelen*, *zemelō* jesu osnove na **-1**. Benveniste je već pokazao na primeru lat. *sol* i engl. *sun* da se ova dva tipa osnova isto tako često smenjuju kao i heteroklitske osnove tipa **n/r** (isp. slov. *Svarog* i Hesihijevu glosu *bōroi* »oči« od starijeg *suoroi*). Zbog tih raznih osnova a naročito zbog tipa **n/r** sa kolektivskom funkcijom, moglo bi se pored dogrčkog *doulos* pridružiti ovoj aloglotskoj grupi i dolat. *seruos*. O ovom izuzetno važnom društveno-političkom terminu, koji je za razliku od grupe *famel* ograničen isključivo na oblast latinskog jezika, čitamo kod Ernout-Meilleta (Rečnik,³ 1095) u vezi sa grč. *voraō* i lat. *vereor*, ove interesantne kombinacije na osnovu trojakog leksemskog minimuma, *swer-*;

ser- i *wer* »paziti«: Ces rapprochements expliquent toutes les valeurs de lat. *seruus*, *seruāre*, *obseruāre*. Mais le fait précis qui éclaircirait le passage de *seruus* du sens de »gardien« a celui d'»esclave«, seul atteste en fait, est inconnu. Aussi l'etymologie est-elle conteste par E. Benveniste, R: Et. Lat., 1932, p. 429 et s., qui considere *seruus* comme un mot emprunte a l'etrusque, de meme que *famulus* et *verna*: l'etrusque a des noms propres *Serui*, *Serue*, et l'esclave parait avoir ete une institution des peuples

mediterraneens, mais non indo-europeens. M. Vendryes, BSL 107 (1935), p. 124 et s., rapproche seruus de irl. serbh »pillage«, gall. herw »etat d'un individu hors la loi«. Faute de connaitre l'origine precise et l'evolution de l'esclavage, tout ceci demeure incertain. L'anciennete de la forme seruītūs (v. Ernout, Philologica, p. 225) semble indiquer que seruus est du vieux fonds de la langue.

Ovaj rezervisani stav prema pojavi ropstva u najstarijem indoevropskom društvu prilično odudara od ranijeg Meilletova mišljenja o indoevropskoj aristokratiji i o opšteindoevropskom jeziku kao glavnom obeležju te aristokratije. Dok je za Walde-Hofmanna poreklo italske grupe famelo - »dunkel«, a etrursko poreklo otpada jer je sufiks **-elo** gut italisch, dotle je za Zimmermanna, Johanssona, Brugmanna i Mullera verovatna kombinacija sa nedokumentovanim dha-mo- »kuća« (~facio), pa bi prema tome famelo- značilo »der zum Hause gehörige« kao i grčko voiketās. O tome dhamo- bilo je ranije govora kao o sinonimu koji bi došao u obzir za ukrštanje sa grupom ghōm-, humus itd. Ako italsko famelo- smatramo tuđicom u latinskom rečniku, a na to bi ukazivala Festova primedba (77): famuletium dicebatur quod nunc servitium, onda bi se nelatinsko famelo- dalo izvoditi od starijeg ghemelo-sa redukovanom bazom korenskog vokala (isp. fircus nasuprot hircus itd.). Nažalost nemamo nikakve podrške u tome pravcu, pa smo primorani da ostanemo kod iznesenog tumačenja po kome su centralno-apeiniski Peligni »ex illyrico orti« preneli tu reč sa Balkana, gde u jadranskom južnom zaleđu imamo Bruge — Frige i njlhov pouzdano dokumentovani termin zemelō »rob«. Manje je verovatno da je i dolatinsko seruus stara pozajmica iz nekog ilirskog govora i to stoga što bi u tom slučaju nedokumentovano sevros pokazivalo istu metatezu kao nervus i parvus nasuprot neuron i pauros, dok te metateze nema u pouzdano ilirskom tauros od starijega touro- (zbog apofonskog odnosa sa germanskim steuro-). Vokalizam prvoga sloga u tuđici famelo- nasuprot grčkom dovelo u sekundarnom doullos dōlos najprostije se može objasniti poznatim ilirskim prelazom **o/a**. Na taj se način dolazi do jasnog i prirodnog apofonskog odnosa između doilirskog d(h)om/velo-prema tračko-frigijanskom d(z)emelo- (od starijeg palatalnog inicijala ghe/om-). Tako bi u priličnoj meri bila zadovoljena i fonetska i kulturno-istoriska činjenica.

Ako je dolat. servos postalo od starijega soveros ili severos sa sinkopom nenaglašenog kratkog srednjeg vokala i prelazom **l/r** (isp. akiros prema aquilo nasuprot silua od starijeg dirua, drvo, dakle korenska dubleta **der/l-** »cepam«) imamo pred sobom dijalekatsku varijantu doklasičnog ghemelo-. Bezvučni sibilant u tome slučaju iste je prirode kao u rosa i Semelē nasuprot roda i frig. zemelo-.

I zagonetno tesalsko Dematr- »Terra Mater« bez geminate **m/n** uprkos Kretschmeru (Glotta XXVII, 30), koji podržava postojanje apelativa dā »zemlja«, može se objasniti ukrštanjem dogrčkih dubleta d'zem- dokumentovanih pored ostaloga i u kultskim imenima Semelē i Damia.

10. SAPA(I)OI, IMBROS, KIMBEROS, PROSAPIA, SEBAR

Osim već navedenih imena dogričkog Hermesa, mislim na tirsensko Kadmos i lidij. Adramōn, znamo i za treće ime ovog glasnika i tumača, ili, da se poslužimo savremenim izrazom, ovog veziste, t.j. onog, koji povezuje i posreduje između ljudi i bogova, između ovog i onog sveta, pa razume se i između pojedinih naroda i samih pojedinaca. To je karsko ime koje glasi Imbros, ili, da navedemo odmah i njegove derivate Imbramos i Imbrasos. Kako nas obaveštava Herodot, čiji je otac bio karskog porekla, Karci su činili zajedno sa Misima i Lidijancima kultsku zajednicu u slavu Karskog Zeusa (v. DOTIN, o. c. 114). Ovo je božanstvo prema Picardu (o.c. 190, 201) ustvari kritsko-karskog porekla, budući da kao maître de la foudre vitla labrisom, pa se stoga docnije i njegova epikleza prevodi sa bipennifer. Ovo balkansko-anadolsko oružje zvano labrys, koje se javlja kod pesnika Gorskog Vijenca pod uticajem arapsko-islamskog Zulfikara kao dva mača na jednom balčaku, ne mora etimološki biti povezano sa derivatom Labraundeus. Iz raznih varijanata ove epikleze koje nabroja Kretschmer (Einleit. 303) ne može se doći do ubedljive veze između osnovne labry- i naziva Labraundos, Labraendos. Na prvi pogled jasno je da ova epikleza stoji u vezi sa karskim toponimom Labranda gde se, prema Herodotu (V. 119) nalazi glavno svetište karskog Zeusa u gaju belokorih platana (platanus Orientalis). Zbog grčkog fitonima leukē, kojim se obeležava sasvim srodna vrsta stabala, dozvoljen je zaključak da je toponim Labraundos u vezi sa lidijsko-frigijanskim toponimom Blau(n)dos ili Blados (kod Hijerokla) koji pokazuje isti gubitak nazala kao i Plutarhova varijanta (Quaest. Gr. 45) ove Zevsove epikleze Labradeus.

Prema tome odvajam ime ovog Zeusa od amblema labrys (a taj je termin po svoj prilici karskog ili lidijanskog porekla) i njegov osnovni elemenat blau(n)dos identifikujem sa dogerm. bhlēndo i staroind. bradhná- »crvenkast, svetao« (v. Klugeov Rečnik¹² s. blond). Zevs kao božanstvo munje i svetlosti ima puno pravo na epiklezu Presvetli (isp. Zeus Agamemnōn) budući da je oblik Labraundeus očigledno nastao disimilacijom starijeg Lablaundeus. Prefiksalni elemenat **la-** već smo konstatovali u složenicama kao Labyrinthos, lātmēneia., Lamakhos, lakatapygōn. Iako su Karci po ostrvima Ajgajskog Mora bili podložni minojskoj talasokratiji, iako karski Zevs stvarno drži labrys to još ne mora da znači da je do svoje epikleze došao zbog tog oružja koje, uostalom, nije nikako isključivo njegov privilegij. Iako pesnik i pisac atičke Ilijade Karce zove barbarophōnoi ipak njihova kultska veza sa Misima i Lidijancima može u dovoljnoj meri da služi kao dokaz za njihovu prvobitnu pripadnost ka grupi indoevropskih Pelasta. Mise sam već ranije, na osnovu njihova imena pridružio nekentumskim

Indoevropljanima i ovo moje tumačenje je pored ostalih prihvatilo i sam Hofmann (v. WALDE-HOFMANNOV Rečnik s. fagus). Najzad i ime karskog Hermesa kao da pripada indoevropskom rečniku. To je moguće već stoga što su i ranije u karskim fragmentima traženi i nađeni indoevropski relikti.

Kretschmer (Glotta XXXII, 200) dao je u najnovije vreme ovaj hronološki raspored anadolske imigracije: In der Antike bedeutet sie (die Zerstreung der Abchasen und Ubychen) den Abschluss der Bevölkerungsumwälzungen, die durch die Invasionen zuerst der Hethiter oder richtiger der Nasier (Nesier) und Luvier, dann der Phryger und Armenier, der Myser, Lyder, Karer (Kavarer), schliesslich der Griechen hervorgerufen wurden. Nachher kamen im Altertum nur noch die Galater und Römer ... Poznato je da ovaj stručnjak na osnovu imena Alakšanduš, koje on smatra originalnim grčkim, nalazi grčke koloniste u anadolskom primorju već krajem XIV v. st. e., dok se od ranije stoji na gledištu da su se frigijanska plemena doselila sa centralnog Balkana u zapadni Anadol već krajem trećeg milenija. Iz toga bi izlazilo da su Karci (ženski oblik kod Homera glasi Kaveira od starijeg Kuveria) najkasnije oko 1500 god. bili susedi Misa, Lidijanaca i Frigijanaca. Tako bi njihov Hermes zvani Imbros bio gotovo isto toliko star kao lidij. Adramōn i tirsenski Kadmos.

Ali karska talasokratija po antičkim tradicijama i računicama kao da pripada tek VIII v. st. e. (v. DOTTIN, o. c. 241) zapravo od 730 do 670 tj. onoj eposi posle tirsenske kolonizacije Apeninskog Poluostrva, koja je započela najkasnije oko 800 god. Ovo znači da karsko pitanje nije ni istoriski akamoli lingvistički raščišćeno. Kao profesionalni ratnici na glasu lutaju po primorskim oblastima istočnog Sredozemlja i javljaju se ne samo u službi legendarnog Minosa nego i u Misiru pod Psametihom. Zbog svega toga njihov je etno-lingvistički položaj još uvek neodređen, pa prema tome i karske glose kao i njihov onomatološki materijal moraju biti obeleženi miksoglotijom.

Ono što se vidi kod epikleze Labraundeus, koja na prvi pogled ima oblik etnikona, može se očekivati i kod ostalih karskih glosa, iako Karce kao svoje pretke Herodot dovodi u vezu sa Lelezima, koji su, prema Kretschmeru, pripadnici kavkaskih starinaca budući da današnji Laki Treba da budu njihovi potomci (isp. Glotta XXXII, 161). Ali i u tom slučaju ima razloga da u ostacima karskog rečnika tražimo tragove nesumnjive kultske i kulturne simbioze sa balkansko-anadolskim Pelastima, budući da je kavkazolog i fonolog N. Trubeckoj ubedljivo ukazao na leksičke i morfološke veze između dobro poznatih indoevropskih dijalekata s jedne strane i još uvek slabo proučenih kavkaskih govora s druge strane.

Primeru radi da uzmemo samo dve karske glose kojima znamo značenje. Mislim na ala »konj« i soua »grob«. Važan društveno-politički termin gela »kralj« mnogo potseća na lidijanski naziv kralja

koji glasi katois i na etrurski nomen gentilicium Mecenin Cilnius »atavis oditus regibus«, koji svakako pretpostavlja stariji oblik kel-na »kraljević«. Karska glosa ala pravi utisak neke radikalne imenice pa se sa te tačke gledišta ne može odvojiti od grč. harma i lat. armentum, kako se ova imenica obično tretira u etimološkim priručnicima. Kod glose soua stvar nije tako prosta jer se može raditi o iskopanoj jami ili o nasutoj humci. Prva je mogućnost verovatnija i na taj bi način ovaj karski kulturno-istoriski termin bio istovetan sa grč. kovos »jama«, kyar »id.« i lat. cauos, cauerna. Ako je u pitanju nadgrobna humka onda se prosto nameće identifikacija sa grč. khovā »sipanje« i khōma »nadgrobna humka, grob«. Sudeći po Picardovim (o. c. 173) izlaganjima karske su grobnice usečene u stenu pa je stoga verovatnija identifikacija sa kovos i cauos nego sa khōma. Bez obzira za koju se mogućnost odlučimo, a to nije lako jer su i fonetski i morfološki razlozi podjednako prihvatljivi, u svakoni slučaju dolazimo do istog zaključka: u karskom rečniku ima tragova nekentumskih Pelasta i njihova uticaja, jer se kod ove mogućnosti javlja sibilant kao refleks palatalnog guturala.

Sada možemo preći na karsko ime dogrčkog Hermesa koje glasi Imbros i po kome je prozvano poznato ostrvo u tračkom primorju i grad na tom ostrvu. Ostrvo je pripadalo i Tirsenima odnosno Pelastima (Fick, o.c. 121). Kretschmer (Einleit. 358) koji ističe karski karakter ovog imena i pritom spominje prosti oblik bez r tj. likijansko ime Imbiaimis, propustio je, ne znam kako, Hesihijevu glosu imbous, odnosno, kako zahteva azbučni red, immous »boves«, koja je označena kao lidijanska. Ali zbog kultske zajednice i bliskih odnosa između Karaca i Lidijanaca kao i zbog karskog imena Imbros, Imbramos, Imbrasos, ova se glosa mirne duše može smatrati i karskom, pogotovo kada se ima na umu vagilni karakter karskih plaćenika i njihovo specifično naoružanje. Zbog ove poslednje okolnosti i helenističku tuđicu hyssos, kojom Polibije obeležava pilum romanum, smatraju etimolozi karskom iako njen konsonantizam ukazuje na jonski ideo u koini i na mogućnost vezivanja sa poznatijim nazivom istog tog oružja enkhos (možda od starijega suengh-es).

Karsko-lidijansko imbo- može imati istu onomasiologiju kao i originalno grčko zygonēs »boes ergatai« i lat. iumentum (od ieug-s-mentom), kako to nemački stručnjaci kažu goveče je okarakterisano kao Jochtier (isp. lat. armentum »goveče« i grč. harma od starije zajedničke osnove arp-mn- sačuvane u alojskom arpys »coniugium«; isp. savremeno značenje našeg izraza veza »amor«). U tom slučaju kao grčki koradikali bez nazalnog infiksa koji uslovljava sonorizaciju labijalnog elementa dolazi u obzir u prvom redu Hesihijeva glosa ipson »desmōtērion, vincula«. Ova Hesihijeva glosa pokazuje postojanje sigmatske osnove ipes ili nekog derivata koji je zapravo nomen actionis na **-ti** ili **-tu** tj. ipso- pretpostavlja iptio- ili iptvo-. Homersko iptomai »stisnem, pritisnem« ima svoj bezvučni dental od starijeg **pj** pa je stoga pravilan postupak Boisacqa (Rečnik⁴, 380) koji glosu ipson rastavlja od

tradicionalne veze sa lat. vincio, budući da grčki koradikali ipos »poids qui presse«, ipoun »presser, comprimer«, ipōsis »pression« ne pokazuju nikakve inicijalske digame.

Ni Chantraine ni Hofmann ne daju za ove reči nikakve etimologije. Boisacq podržava staru vezu između lat. vix i grč. ipos koju Walde-Hofmann s punim pravom odbija. Sve ovo znači da grčka leksička grupa īpos ipson itd. nije došla do ubedljive etimologije. Nazalni infiks kao u karsko-lidijanskom imbo- nasuprot prostom īpos imamo u isto tako dosada neobjašnjenim Hesihijevim glosama impas »zeuxas« i Impsios »Zygios«, epitet Posejdona koji upreže ili zapreže kola. Ovaj epitet pretpostavlja nomen actionis impsis (od starijega imp-ti-). Posejdonova epikleza Impsios »Zygios« kao i glosa impas »zeuxas« dokazuje da je naša polazna tačka za karsko-lidijanski zoonim imbo- bila sasvim pravilna i da su semantičke paralele kao lakonsko zougōner »boes ergatai« i lat. iumentum bile sasvim umerne u pogledu njihove dokazne moći. Stoga je opravdano da se ovamo zbog svog značenja pridruži i tesalska glosa gimbanai »zeugana« (kod Hesihija), iako etimolozi inicijalski gutural u ovoj glosi smatraju običnom grafijom za digamu. Međutim, to tradicionalno shvatanje obavezno je samo u tom slučaju ako se u samom grčkom rečniku nalaze koradikalni derivati kod kojih je digama nedvosmisleno utvrđena kao inicijalski fonem. Ali, kako smo gore videli, to nije slučaj ni kod impas ni kod Impsios pa ni kod ipson »vincula« zbog čega je Boisacq s punim pravom raskinuo tradicionalnu vezu tih reči sa lat. vincio. Ta je veza uostalom bila neodrživa već i sa tog razloga što tobožnji latinski koradikal ne dokazuje očekivani bezvučni labiovelarni gutural koji bi nam jedino dao prava da grčku leksičku seriju impas ipson itd. vežemo sa lat. vincio.

Nastaje nova teškoća zbog tesalske glose gimbanai »zeugana« koja svojim značenjem pristo traži vezu sa navedenom leksičkom grupom i sa karsko-lidijanskim imbo- »zygōn, iumentum«. Ovo treba naročito istaknuti budući da se u tesalskom govoru, kako je to epigrafski utvrđeno (v. BECHTEL, Griech. Dial. I, 138) inicijalska digama održala sve do kraja V v. st. e. Zbog nesumnjive kulturne i jezičke simbioze grčkih doseljenika sa zatečenim starincima, među kojima je sasvim pouzdano bilo i indoevropskih Pelasta (isp. tesalske poluslobodne starince zvane penestai od starijeg pelestai), mora se računati i sa negrčkim odnosno dogrčkim poreklom tehničkog termina gimbanai »iuga«, čiji zvučni gutural može biti i posledica progresivne asimilacije prema idućem zvučnom labijalu. Na tu nas pomisao navodi vulgarno-atički epigrafski oblik Mekaklēs mesto normalnog Megaklēs. Međutim kada se radi o miksoglotskoj fonetici situacija nije ni iz daleka tako pravilna, budući da se tu javljaju i patološke promene, neizbežne pri ukrštanju raznih, fonetskih sistema.

Idući u tom pravcu moramo naći primere nesumnjivo istovetnih reči sa guturalnim inicijalom i bez njega. Tako se odmah nameće tesalska glosa kapānā »vrsta kola«, koju Atenaj (418 d) citira iz

Ksenarha i kod koje već obazrivi Chantraine uzima u obzir poznatiji termin apēnē (od starijeg apana) istog značenja. Dosadašnji pokušaji koji se čitaju u etimološkim priručnicima i koji polaze od grčkih sredstava ne uzimaju u obzir Hesihijeve glose amānā i gapos »kola«. Za ovu poslednju se izrično kaže da je tirsenska, iako zvučni gutural ne odgovara etrurskoj fonetici. Da je varijanta amana postala od starijeg abana moglo bi se zaključiti i po tome što se u istočno balkanska plemena, koja su hamaxobioi kao i skitska, kod Homera ubrajaju Abioi odnosno Gabioi kako ih zove Ajshil, ako ta imena doista obeležavaju takve nomade. Dovoljno je, međutim, uzeti u obzir tračku promenu **b/m**, a varijante G/Abioi ostaviti po strani. Sa ovim što je napred rečeno sasvim se lepo slaže i objašnjenje leksikografa Poluksa po kome je tobož tesalska kapānā ustvari skitska periphragma tj. koš od pletera kojim su presvodena kola istočno-balkanskih nomada (isp. galsko. lat. benna, dogrč. peirins, nem. Wagenkorb i SCHRADER-NEHRING, Reallex, II, 617). U vezi sa apēnē i kapānā pominje se u etimološkim priručnicima i oblik lampene »velika, svečana kola«. Reč se javlja kod Sofokla i docnije kod Menandra. Očigledno se radi o složenici pomoću dogrčkog augmentativskog prefiksa **la-** o kome je već ranije bilo govora. Varijanta lapēnē pored lampene dokazuje da je nazalni infiks u prvom slogu sekundaran i da se radi o anticipaciji nazalnog završetka. Hesihijeva glosa pēna »apēnē« objašnjava u dovoljnoj meri složenicu lapēnē ali ne pruža nikakva dokaza da su termini kapana i apēnē grčke složenice sa pēnos, pannus »platno, ponjava«. U najboljem slučaju moglo bi se raditi o koradikalnom derivatu sa lat. quālus quālum (od starijeg quas-lo-) i slov. koš i to pod pretpostavkom da je inicijal bio labiovelarne prirode. Smena sufikslnih elemenata **lō/nō-** nije nimalo neobična kako to pokazuje engl. sun i lat. sol. U tom slučaju Hesihijeva glosa pēnā »hamaxa« morala bi se izvoditi od starijeg quas-na, ali samo pod uslovom da se ne radi o aferezi inicijalskoga a (tj. pēnā od apēnē) koja ne bi bila neobična kod termina stranog porekla.

Međutim i grč. hamaxa »kola sa četiri točka« tumače Kretschmer i Meringer, svaki na svoj način, kao originalno grčku složenicu od hama + axōn tj. kola sa točkovima koji se kreću zajedno sa osovinama, pričem se pozivaju na rusko odnokólka. Ali na to Schrader-Nehring sasvim razložno primećuju da takva terminologija prirodno pretpostavlja postojanje kola sa dve osovine. Ovom njihovu protivrazlogu dodajemo još dva: prvo, hamaxa nije Einachser jer ima dve osovine, a drugo, hamaxa kako Boisacq s pravom ističe a designe tout d'abord chassis de l'apene. To ustvari znači da je hamaxa isto što i amānā, kapānā i apēnē odnosno peirins i benna i postala je sufiksom **-ax** od tirsenskog g/hapo-, pa je stoga koradikalna sa navedenim varijantama. Takav sufiks nalazimo u fitonimu at/draphaxi/ys odnosno u dolat. atri-p(1)ex. Povrh svega toga treba istaknuti da pronalazak kola tipa dogrčkih hamaxa,

kako kaže Plinije (n. h. VII, 56, 199), prema antičkoj tradiciji pripada frigijanskim Indoevropljanima: *vehiculum cum quattuor rotis Phryges*. To je za cilj ovih ispitivanja od naročite važnosti.

Ipak sve to nije dovoljno da objasni odnos između karsko-lidijanskog imbo-, i Hesihijevih glosa *impsas* »zeuxas«, *Impsios* »Zygios« s jedne strane i tobož tesalske glose *gimbanai* »iuga« s druge strane. Neizvesno je naime da li grupa (s)kimbazō i okimbazō »claudico« pripada tesalskom *gimbanai* iako bi se kod ovog poslednjeg zvučni gutural mogao objasniti progresivnom asimilacijom. Razlika u značenju ne preporučuje takvu vezu. Stoga je bolje da se držimo značenja *iugum*, *iungo* i da tesalsko *gimbanai* u prvom redu vežemo sa Hesihijevim glosama *impsas* i *Impsios* i to pod pretpostavkom da se kod tih reči radi o inicijalskom sibilantu: starije *simb-* dalo je na jednoj strani u psilotskim govorima prosto *imb-* dok je u *gimbanai* forsirana aspiracija dala zvučni gutural kao što to imamo u šiptarskim govorima. Ali već na samom antičkom Balkanu imamo potvrda za prelaz *s* u *g* na osnovu kojeg imamo ne samo dublete *s/z* nego i *h/g*. Tu ne mislim na dublete tračkog toponima *Salmydēssos* — *Halmydēssos* na koje je ukazao već Kretschmer nego na tehničke termine koji zbog svoje miksoglotske fonetike i jedinstvenog značenja očigledno čine jedinstvenu leksičku grupu. Mislim na Hesihijeve glose *gabena*, *gabathon*, *zabatos*, *zamation* (prema azbučnom redu mesto *zalmation*) *kabatha* i *dolat*. *gabata* i *gavessa* »Schale, Schüssel, hölzernes Gefäß«, kako kaže Walde-Hofmann s. v.; sve odreda termini keramičke industrije, kojima se zbog inicijalskog sibilanta i očiglednog korenskog labijala moraju pridružiti dogrčke dublete *sipyā* odnosno *ipyā*. Ova poslednja varijanta potiče svakako iz nekog psilotskog dijalekta, pa se odnosi prema *sipyā* kao *halmydēssos* prema *Salmydēssos*.

Ova fonetska paralela nužna je i stoga što etimolozi izvor svih ovih, keramičkih termina traže bilo na semitskom istoku bilo na keltskom zapadu upuštajući se, razume se, u razne konstrukcije okićene zvezdicama. Već je ta činjenica dovoljna da posumnjamo u pravilnost takvih postupaka, pogotovo kada se uzme u obzir da predložena rešenja ne objašnjavaju promene inicijala, ili, bolje rečeno, hronološki odnos između sibilantskog inicijala prema guturalnom i prema nulskom inicijalu. Pored tih konsonantskih osobina treba uvažiti i vokalske razlike, mislim na vokalizam prvoga sloga *a/i*. I jedna i druga teškoća rešavaju se najlakše ako pretpostavimo zajednički arhetip *saip-* i njegove apofonske varijante *sap-* i *sip-*. Baza *sap-* može se smatrati rezultatom monoftongizacije karakteristične za govore indoevropskih Pelasta. Tako imamo kod Aristotela {mir. ausc. 830 a 7) pajonski *zoonim monaipos* pored poznatijeg oblika *monapos*, *monops* odnosno *monōtos* kod Antigona iz Karista (Mir. 57). Još je poučnija u tom pogledu tračka i makedonska fonetika gde imamo *adraia* »aithria« prema grč. *aithēr* i nulskom *itharos*. Zbog ove monoftongizacije koja se javlja i kod ilirskih posrednika između grčkih i italjskih masa, bez ikakvih teškoća mogu se objasniti latinske tudice *dtrium* i *crapula* koje su

očigledno postale od grč. aithrion i kraipalā. Stoga ponavljamo grč. aithēr i itharos nasuprot maked. adraia. Ova dva poslednja koradikalna derivata potpuno objašnjavaju varijantu zabatos (od starijeg saipato-) nasuprot sipyā odnosno ipyā, od kojih imamo i dolat. simpuium i simpulum.

Sve te vokalske i konsonantske promene kao monoftongizacija, sonorizacija i prelaz p/b/m/v mogu se objasniti na osnovu miksoglotske fonetike, uslovljene kulturnom i jezičkom simbiozom između doseljenih Grka i zatečenih starinaca indoevropskog porekla. Za takvu patološku fonetiku govori verovatno i Hesihijeva glosa sebis »pyxis« u kojoj se javlja prelaz **a/e**. Istu promenu **s > g** kao u zabatos nasuprot gabata i gabena možemo konstatovati u varijantama getskog odnosno tračkog božanstva Zamolxis, Gebeleizis i Suelsourdos odnosno Zbelthiourdos. Već nam Herodot (IV, 94) kaže da je Zamolxis isto božanstvo kao i Gebeleizis, koji svojim vernim Getima obezbeđuje besmrtnost. Stoga nije lako prihvatiti shvatanje engleskih naučnika (The Oxford Classical Dictionary, 964) koji Zamolxisa smatraju božanstvom smrti. Još su važniji za nas oblici sa bezvučnim inicijalskim sibilantom, Salmoxis odnosno Samolxis. Zbog Porfirijeve interpretatio graeca »dora arktou« moramo pretpostaviti dva razna imena koja teško da imaju makakvu međusobnu vezu. Pored oblika S/Zamolxis moramo računati i sa složenicom zalm-olxis, čiji je prvi deo već identifikovan sa grč. khlaina (od starijeg khlamia), dok je drugi deo -olxis besumnje istovetan sa grč. arktos i lat. ursus, a po svoj prilici i sa imenom Alakšanduš Alexandros »Medvedović«. Ovog trojanskog junaka je prema antičkoj tradiciji othranila medvedica. Drugo je ime Samol-xis, u kojem zbog istovetnosti sa Gebeleizis moramo konstatovati trački prelaz **b/m**. Prema tome prvi deo kod ovih imena, Samol-xis i Gebel-eizis, izvodimo od starijeg sāuol- odnosno sāuel- dokumentovano pored ostalog u grčkom hēlios (od starijeg sāuelios). Po ovoj našoj etimoloskoj kombinaciji imamo posla sa božanstvom sunca, koje je obično istovremeno i božanstvo rata budući da su i stari Indoevropljani išli u ratne pohode i u četovanja u povoljnije godišnje doba. To se još sasvim lepo vidi i iz Tukididove monografije o peloponeskom ratu, a još bolje iz rimskog kulta. Tek tim posrednim putem mogao je Samolxis odnosno Gebeleizis postati i božanstvo smrti.

Drugi deo složenice Samol-xis identifikujem sa staroind. ksáyati »vlada, drži« i sa grč. ktaomai, Sasvim je bliska onomasiologija i u složenici Zbel-thiourdos gde u prvom delu imamo uočljiv apofonski oblik suel- »sunce« (isp. lat. sol i BENVENISTE, Origines, 11). Drugi deo identifikujem sa baltsko-slov. tvirt/da »čvrst, držeći«, o kojima govori Trautmann (334). Oblik -thiourdos po svoj prilici postao je od starijeg turdos sa sekundarnom diftongizacijom korenskog vokala posle dentalnog inicijala. Na taj način složena imena Samolxis i Suelsourdos, mogu se i u pogledu drugog dela smatrati sinonimima* dok im je prvi deo potpuno istovetan sem razlike u apofonskoj bazi. Kod složenog imena

božanstva Gebel-eizis, koje daje svojim vernima besmrtnost, moramo potsetiti na Ajshilove Gabioi i na Homerove Abioi. Ove varijante, naime, jasno pokazuju da je prvobitni inicijal bio bezvučni sibilant, koji se bilo izgubio putem aspiracije bilo održao kao zvučni gutural (isp. šiptar. gumë nasuprot lat. somnus). Ako ne zahtevamo očuvanje kvantiteta i kod imena, a protiv takvog zahteva govore oblici Samol- i Gebel-sa kratkoćama u prvom slogu, onda se i ime istočno-balkanskih G/Abioi može identifikovati sa prostim imenom sunca koje glasi sāu/su-. Neizvesno je, međutim, da li ovamo spadaju i imena tračkih plemena Savioi i Sapaioi, ali je prilično verovatno da ovoj onomatološkoj grupi pripada ime Bakha, Sabos, i Zeus Sabazios na Kritu i u Frigiji. Oblik Sebadius pored Sabathikos pokazuje u prvom slogu isti vokal kao Gebel-eizis nasuprot Samol-xis. Sufiksadni elemenat -ado, dokumentovan u derivatu Sabadios, iste je prirode kao u tračkoj grupi Ismaros, Ismarados.

* Max. Tyr. (VIII, ¹): agalma Heliou Paionikon diskos brakhys hyper makrou xylou.

Nešto je teža situacija sa drugim delom složenice Gebel-eizis. Ali stvar postaje znatno shvatljivija ako pretpostavimo da se i tu radi o nekom kultskom terminu sa značenjem visokog ranca kao »bog, vladar, itd.«. Stoga se sama sobom nameće identifikacija sa tirsenskim aiso-»bog«, koje je ostavilo traga i u grčkom rečniku. Mislim na kultski termin ais-akos, čiji je sufiksadni elemenat očigledno tračkog porekla (isp. Spart-akos). Taj termin obeležava svetu granu od mirte ili lovora. Drugo je pitanje da li ovoj tirsenskoj grupi, kako to hoće Kretschmer i Hofmann, pripada i pridev hieros (od starijeg isaros) »svet« i trački hidronim Istros kao i ilirsko iser na skadarskom natpisu čije nam značenje nije poznato. Ova neizvesnost dolazi odatle što ne znamo da li je tirsensko aisa- primaran oblik ili možda ipak sekundaran od starijeg anso-. Za ovu drugu mogućnost govori u prvom redu utvrđeno indo-evropsko poreklo nekih imena etrurskog Olimpa kao Tin Turms itd., zatim rasprostranjen geografski termin Astypalaia (v. FICK, Vorgr. Ortsnamen, 83) kao i karska imena sa elementom -yso »bog«. Ovaj karski termin može se sa dosta razloga dokučiti iz složenog imena Mayso- »Mater deorum«, pogotovo kada se ima na umu i varijanta Maesolos (v. KRETSCHMER, Einleit. 327).

Za sve te sekundarne oblike kao aiso-, eso-, i yso- najpravičnije je da se pođe od arhetipa anso- koji je utvrđen u indoevropskom rečniku sa značenjem »duh umrlog pretka, božanstvo«. Takvo značenje indo-evropskog anso- dokumentovano je ne samo u germanskom nego i u slovenskom. A to je od naročite važnosti za postavljenu temu. U ruskom, naime, imamo denominativski glagol uhátъ »mirisati« (isp. ruske dublete dúhi »duhovi«, duhí »mirisi« i naše miloduh) koji je svakako rezultat

ukrštanja sa duhatъ ka'ko je pokazao Pedersen. Za balkanske Gote znamo od Jordanesa da su svoje paganske bogove zvali anses (v. Kluge¹² s. Asen gde se kaže da su ovi bili prvobitno Wind- und Seelengottheiten). Stariji oblik sačuvan je u imenu Anshelm. Ali ni Kluge ni njegovi nastavljači nisu uzeli u obzir da se isti leksemski minimum anso- nalazi ne samo u nemačkim složenicama gönnen, Gunst i starovisnem. abanst, abunst »Ungunst« koji su očigledno koradikalni sa grčkom sigmatskom osnovom ansos sačuvanom u složenim pridevima apēnēs i prosēnēs. Promenu značenja u grč. prosēnēs »prijazan« i germanskim složenicama kao Gunst u dovoljnoj meri objašnjava Vergilijeva (Aen. II, 385) fraza adspirat primo fortuna labori.

Na osnovu germanskih derivata i složenica kao Gunst, abanst, abunst i kod Klugea rekonstruisanih osnova ansti-, unsti- »spiritus«, »anima« može se koristiti, kako smo to već učinili, sa karskim toponimom soua-n-gela »sepulcrum regium«, isto tako paretimološka interpretacija složenog geografskog imena Asty-palaia »deorum mensa« iako akademik Oštir (Arhiv I, 129) drukčije sudi o paretimološkom materijalu te vrste. U složenom imenu Asty-palaia imamo u prvom delu očigledno indoevropski nomen actionis odnosno agentis ans-ti/tu-, koji se potpuno poklapa sa navedenom germanskom osnovom i to ne samo morfološki nego i semasiološki. Drugi deo tog složenog imena - pala »mensa«, poređen sa semantičkom paralelom discos - Tisch, poklapa se sa leksičkom grupom pala i njenim slovenskim članovima pol polka polica koje obrađuje Trautmann (Bsl. W-buch, 204). Tirsensko aiso- (od starijeg anso-) s obzirom na geografsku lingvistiku potseća nas na ajolske pojave kao paisa nasuprot kretskom pansa. Stoga je i sa ovog razloga verovatnija veza sa Jordanesovim anses »bogovi« nego sa staroind. Jajnáka »Gottes — verehrung, Opfer« (~ grč. hagios, hagos itd.), iako se inicijalsko j gubi u tirsenskom kao što to pokazuje etr. unial »iunōnius«. Pri ovakvoj etimološkoj kombinaciji gubimo doduše jedan primer više za nekentumski karakter doklasičnih Pelasta, ali osobita i potpuna podudarnost između germ. ansti- »duh umrlog pretka kao božanstvo« i dogrč. asty-mora se smatrati presudnom pa i na osnovu nje dobavljena identifikacija dovoljno ubedljivom. Daleko je manje ubedljiva pripadnost elementa As- u imenima dogrč. božanstva kao As-doulos za Dionisa (isp. njegovo pajonsko ime Dyalos), As-gelatas za Apolona i As-k(a)lap/bios za Asklepija (isp. kalabotēs). Verovatnije je, međutim, da u Dionisovu imenu čije su glavne varijante Dionysos, Diōnousos, Deunysos, Dinyos, Dienysos i Zonnysos, elemenat -yso ne smatramo prostim sufiksom nego drugim delom složenog imena u kome je prvi deo po svoj prilici istovetan sa već pretresenim tirsenskim tin- odnosno frig. Mē-dineus i njihovim apofonskim bazama dei/doi- dokumentovanim u ilir. Dei-patyros i u slov. Daj-bog, Daj-babe (baza dōi- odnosno dōidio u Dažd-bog). Tako dobiven elemenat -yso (od starijeg anso-) javlja se u karskim koradikalima Ma-yso- »mater deorum« o kojem je bilo govora

napred. Promena ans- u ys- potseća na slične pojave u grčkoj fonetici kao yn pored ana i ijary pored hieron i ody = ontōn. Kako je poznato sličan proces pokazuje i slovenska fonetika.

Na kraju treba istaknuti pojavu heteroklizije kod ove važne leksičke grupe. Dok u slovenskom i u tirsenskom moramo računati sa vokalskom osnovom anso- dotle u grčkim složenim pridevima prosēnēs, apēnēs imamo pouzdano sačuvanu sigmatsku osnovu. U složenom tračkom imenu Gebel-eizis izgleda da imamo posla sa istom osnovom kao u Jordanesovu nazivu paganskih germanskih bogova anses. Ni vokalizam tračkog -eizi nije usamljen kako to pokazuju italski koradikali esaristrom »sacrificium« (v. MULIER, Altit. W-buch, 14, koji kao i njegovi prethodnici podvlači tirsensko poreklo cele grupe), pa stoga nismo primorani da računamo sa prelazom a/e niti sa uticajem vokalizma prethodnih slogova. Prema tome vokalska osnova aiso- odnosi se prema sigmatskoj kao grč. domos prema despotēs (od starijeg dems-) ili kao lat. modos prema derivatu modestos. Imena Gebeleizis i Dionysos složena su na isti način kao slov. Daj-bog i nem. Sonnengott.

Sada imamo tračko ime Gebeleizis zajedno sa dubletama G/Abioi nasuprot Samolxis i Suelsourdos pored ranije pomenutih varijanata keramičkog termina z/gabato- nasuprot sipyā pored ipyā, koje se javljaju kao pozajmice u latinskoj sakralnoj terminologiji (simpuium, sumpuuium). U pogledu nepouzdanog čitanja Festova oblika simpulum mesto simpuium: uas paruulum non dissimile cyatho quo uinum in sacrificiis libabatur, unde et mulieres rebus divinis deditae simpultrices (v. ERNOUT-MEILLET, Rečnik³, 1107), moglo bi se reći samo toliko da pretstavlja nomen instrumenti ili deminutivski derivat nekog prostijeg oblika simpo-, ako je uopšte obezbeđeno postojanje takvog deminutiva. Sekundarni oblik sumpuvium dobio je svoj osnovni vokal prema naglašenom vokalu idućeg sloga, pa je i sa te strane obezbeđena egzistencija oblika simpo-, a ne sem-lo- (~ sentina), kako se to i danas čita u etimološkim priručnicima. Ova dva primera za inicijalske varijante s/g/zero potpuno su dovoljna da objasne karski zoonim imbo- »zygōn« nasuprot tesalskoj tuđici gimbanai »iuga«, makar da se i danas karakter karskog idioma sa indoevropskog gledišta ocenjuje kao »recht fremdartig« (tako KRAHE, Sprache und Vorzeit, 152).

Taj čudni karakter i još čudnija mešavina karskih ostataka ili bolje rečeno svega onoga što antički pisci obeležavaju terminom »karski« ne može nas nikako sprečiti da u karskom rečniku tražimo i poneki indoevropski ostatak, pogotovo kada Herodot kao karsko dete pouzdano indoevropske Mise i Lidijance smatra najbližim karskim rođacima. Za te indoevropske elemente u karskoj mešavini najpouzdaniji je svedok već pomenuti toponim Alabanda, koji Stefan Vizantinac s.v. izvodi od nekog antroponima Alabandos »Hipponikos«. Ovaj grčki prevod pokazuje da karski onomastikon sadrži i dobro poznate složene indoevropske antroponime kojih tako reći nema kod starih Latina u čije

indoevropsko poreklo niko ne sumnja. Mi ne moramo primiti analizu i značenje koje daje Stefan Vizantinac kao tačno i sasvim pouzdano; ali njegov podatak da karsko banda znači pobjeda ne može se olako odbaciti.

Stoga i bez obzira da li je prvi deo složenog imena ala- zbog homofone avarske reči, indoevropskog porekla ili ne, samo bando- može se sasvim lepo interpretirati kao indoevropski derivat na **-to** (isp. grč. phortos i lat. porta) od leksemskog minimuma ven- »streben, erstreben« (v. WALDE-POKORNY I, 258), budući da njegovi indoiranski koradikalni derivati pokazuju upravo isto značenje kao i karsko bando-. Ti su derivati: staroind. vānati vanōti »wünscht, liebt, erlangt, gewinnt, siegt«, avest. vanaiti vanaoiti »pobeduje« i vantar »pobedilac«, srednjepers. vanītan »pobediti« (cf. engl. win »pobeduje«). Na osnovu ove etimološke kombinacije može se reći da se inicijalsko **v** u karskom ponaša isto onako kao u tračkom, gde imamo prelaz **v/b**. To isto važi i za prelaz **o/a**. Ali za razliku od složenih karskih toponima Souangela i Astypalaia, čiji kraći oblik Pylaia nedvosmisleno kazuje da je pogrešna Oštirova analiza A-stypalaia, antroponim Alabandos ne moramo na osnovu analize Stefana Vizantinca smatrati složenicom nego prostim derivatom pomoću sufiksalnog elementa **-nd**, koji nije isključivo staroanadolski, pa ga prema tome identifikovati sa slov. ornitonomom i antroponimom Labud (od starijeg albana, v. Trautmannov rečnik, 5) koji se zbog apofonskog oblika lebedi mora bezuslovno smatrati indoevropskim (v. ERNOUT-MEILLET, Rečnik³ 36 koji slovenske oblike smatraju nejasnim).

Ovom tumačenju karskog ili tobož karskog nomen actionis na **-to** bando- (od starijeg vento ili vonto) moglo bi se prigovoriti da je u karskom sasvim iščezao inicijalski spirant **v**, kako bi se to moglo zaključiti iz karskog imena Idyma, ako je ono doista u vezi sa dogrč. īdē »šuma, japija« (v. HOFMANN, Et. Wb. d. Gr., 122). Ovo stoga što je oronim Jda, dokumentovan ne samo na Kritu nego i u Frigiji kao i u centralnom Balkanu, pa po svoj prilici i u ilirskom imenu šumskog božanstva Vidasus (v. MAYER, Glotta XXXI, 238), besumnje imao takav inicijal kako se to vidi iz indoevropskih koradikala sa anofonskim promenama, o kojima govori Trautmann (Rečnik, 358) i Walde-Hofmann (I, 359). Od tih koradikala zbog svog značenja naročito dolaze u obzir keltski i germanski kao irsko fīd »Wald, Baum, Holz«, vipr »id.«, a zbog apofonije lit. vieduōlis »innen -vertrockneter Baum«. Istu bazu kao u ovom litavskom koradikalu sa sekundarnom monoftongizacijom možemo konstatovati i u dogrč. oronimu i apelativu Ida (od starijeg veidhā). Ali mi nemamo nikakve stvarne podrške da je karsko ime Idyma (isp. frig. Dindyma prema ilir. Dindari) doista u vezi sa ovom leksičkom grupom, iako je u njoj utvrđena osnova vidhu- pored vidho-. Pre bi se moglo reći da bi po svom značenju ovamo mogao spadati već tretirani termin hyssos »koplje« koje je Bechtel zbog sazvučnog karskog imena Hyssōlos, čije nam je značenje savršeno nepoznato, proglasio karskim, dok smo mi uzeli u obzir kombinaciju sa

idioglotskim enkhos (od starijeg suenghes) »koplje«. Zbog utvrđenih apofonskih baza veidh-/vidh- i voidh- (isp. staroind. vēdhayati »wird leer«) i zbog utvrđene promene **oi/ū** u dogrčkoj fonetici indoevropskih Pelasta (isp. hidronim Loidys, Lydias} a svakako i zbog istovetnog značenja, aloglotskoj grupi ida pripada i dogrčki termin hyla sa prelazom **d/l** kao u tračkom d/leba i u dogrč. d/laphna »lovor«. Zbog raznih značenja, naročito u staroind. vedhayati treba porediti baltsko-slov. dirva drvo (~ razdor, prodor; v. TRAUTMANN, Rečnik, 56), koje je preko ilirskih Indoevropljana na Apeninskom Poluostrvu ostavilo traga u dolat. silva (od starijeg dirua). Kod ove lat. tuđice imamo isti refleks ilirske sonantske likvide kao u (h)irpus (od starijeg ulquos}.

Da se vratimo grupi keramičkih termina, koja nam je u pogledu inicijalskih varijanata besumnje pouzdanija i dragocenija nego bogovska imena Gebeleizis, Samolxis, Suelsourdos, pa i dublete podunavskih pravednika G/Abioi. U toj grupi pada u oči razlika u radikalnom vokalizmu. Na jednoj je strani zamato-, gabato-, gabena, gavessa a na drugoj sipyā pored ipyā i svakako pčelarski termin za košnicu simblos koji se odnosi prema karskom imbo- kao sipyā prema ipyā ili trački toponim Salmydēssos prema Halmydēssos ili sicilski toponim Segesta prema Akesta, Aigesta. Možda je ipak bolje izdvojiti ove toponime, koji se javljaju po pravilu u vezi sa predlozima ex i eis, pa se stoga mora računati sa pogrešnom podelom na slogove. Vokalizam u sipyā, ipyā, simblos i imbo-nasuprot zamato-, gambato-, gabena i gavessa može se objasniti jedino na taj način da imamo ovde posla sa indoevropskom apofonijom. Slične apofonske pojave imamo kako smo videli u grč. aithēr, (ali maked. adraia sa očiglednom monoftongizacijom) nasuprot grčkom derivatu itharos »vedar«. Još je bolja i pouzdanija paralela sa poznatom leksičkom grupom skāi-/skī- od koje imamo grč. skia i skēnē (od starijeg: skānā), skaios »senovit« a verovatno i lat. caelum, caesius (v. WALDE-HOFMANN 6.V.).

Prema tome u našem slučaju leksemski minimum ove doklasične grupe glasio bi sāip-/sīp-, a sa nazalnim infiksom simp/b-t; zvučni labijal je očigledno sekundaran i uslovljen prethodnim nazalom (isp. npr. pateo pando). Srećom od ovog minimuma imamo koradikalne derivate u klasičnim jezicima, pa je na osnovu toga omogućeno proveravanje celokupne serije, aloglotske i idioglotske. Semantička jezgra tog minimuma mogla bi se zbog lat. koradikala saepe, saepes, saepio odrediti izrazima »stisnuti, obuhvatiti, comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo«. Stoga je sasvim opravdano što smo ovamo pridružili i Hesihijevu glosu simblos »koš, košnica«. Ovom dogrčkom derivatu pomoću likvide po svojoj prilici odgovara i karsko ime posrednika i veziste Hermesa koje glasi Imbros odnosno Imbramos, Imbrasos. Sve tri ove varijante Hermesova karskog imena zajedno sa karskom glosom imbo- »iumentum« odnose se prema Hesihijevoj glosi simblos kao ipyā prema sipyā.

Dok je paralela sa sipyā - ipyā očigledna i sasvim pouzdana to se ne bi moglo reći za Hesihijevu glosu sempada, koju je izdavač Schmidt korigovao u sempala i tako došao do uočljive veze sa sambala, sandala (od starijeg sambiala). Boisacqovo ukazivanje na novoiransko santal neprihvatljivo je zbog hronološke razdaljenosti a Hroznyeva kombinacija {Hist. d. Asie Ant., 196, 211) sa lujsko-hetskim božanstvom Šandaš ne uzima u obzir ajolske varijante sambala koja je navela Schmidta da menja rukopisno sempada. Ovo sempada odnosi se prema embada kao sipyā prema ipyā, Samo je muka u tome što svi etimolozi termin embades zbog bliskog embatēs »obuća, konjaničke čizme, koturne« izvode od idioglotskog glagola embainō, ne uzimajući pritom u obzir Hesihijeve glose sempada, koja je očigledno dogrčkog porekla. Stoga je bolje ovo pitanje ostaviti otvorenim i zadovoljiti se paralelom sipyā — ipyā. Slučajevi kao (s)ys, (s)yrikos, (s)yringa i syphar pored yphaiar izgleda da spadaju pre u čisto grčku fonetiku no u miksoglotsku.

Pored Hesihijeve glose sempada, čiji je odnos prema embas i embatēs nejasan iako je vrlo verovatna paretimološka adaptacija prema bainō, imamo već pomenuti trački toponim S/Halmydessos i ime Zevsovih sveštenika u Dodoni koje glasi Selloi i docnije Helloi, To znači da i na zapadnom i na istočnom Balkanu imamo utvrđen prelaz **s** u **h**, sa kojim svakako ide zajedno i tesalsko gimbanai »iuga« (od starijeg simbanai). Toj se činjenici ne protivi ni južno tesalsko ime Ellanes koje stručnjaci s pravom vežu sa dodonskim Selloi (v. moj članak Hellen—Hellas Zbornik Vizant. Inst. I, 24). I ovaj primer znači da prelaz **s/h** nije ograničen na grčke dijalekte. Chantraine u svom izdanju Baillyeva Rečnika s. Selloi identifikuje dodonske Seiloi sa rimskim Salii i grč. hallomai, dodavajući pritom jedan peut-etre. Tome se protivi homerska tradicija koja zna samo toliko da epirski Selloi ne peru noge i leže na goloj zemlji, a ne kaže da se bave ritualnim igrama kao Marsovi Salii. Važno je stoga Dielsovo zapažanje da ovaj asketizam u Dodoni savršeno odudara od grčkog kulta i religije kojoj je on sasvim stran u homerskoj eposi. Ima, doduše i na rimskoj strani neka učena tradicija po kojoj Marsovi Salii »skakači« dolaze iz Arkadije. O tome nas izveštava Festov izvod iz Verija Flaka (438, 27) ovim rečima: salios a saliendo et saltando dictos esse quamvis dubitari non debeat, tamen Polemon ait Arcada quendam fuisse, nomine Salium, quem Aeneas a Mantinea in Italiam deduxerit, qui iuvenes Italicos enoplion saltationem docuerit. Uzgred napominjemo da ime Salii i glagol salire ne pokazuju istu bazu kao grč. hallomai, kako to misli Hofmann budući da lat. a može biti refleks redukovanog e, koje u grčkom reflektuje na isti način kao u slovenskom i staroindiskom, dakle sasvim drukčije no u latinskom (isp. pateo, pando nasuprot petannymi, pitnēmi).

Sa svih tih razloga ne može se primiti Chantraineovo tumačenje dubleta Selloi - Helloi, koje kao i samo ime Zevsova svetišta u Dodoni, Hella, ne mogu pripadati grčkom rečniku, pogotovo kada i

sam pesnik i pisac Ilijade tog Zevsa, pa prema tome i njegovo svetište i njegove sveštenike zove Pelastikos, ne pelazgikos, kako čitamo u vulgati (II. 16, 233). Za ovu lectio difficilior, koju nam daje Homerov sholijast, govori i činjenica što u samom Epiru, dakle u toj istoj oblasti, imamo dobnije dokumentovan toponim Palaista (kod Cezara B, Civ. 3, 6, 3.) i derivat palestinus (Luc. Phars. 5, 460). Pored toga treba uzeti u obzir i Hesihijevu glosu odnosno tesprotski hidronim Sellēeis i njegovo tumačenje da su po tom hidronimu dobili Selloi svoje ime. Sa čisto formalnog gledišta verovatnije je, međutim, da je hidronim Sellēeis derivat prema imenu Selloi ili, tačnije rečeno, prema drugom obliku istog imena Sellēus od osnove na -eus. I ova osnova dokazuje da su negrčki Pelasti glavno svetište svoga Zevsa u Dodoni zvali Sella i da je Hesihijev oblik histerogen, ali nikako istovetan sa lakonskim apelativom hella »kathedra«. Derivatska osnova Selleus, najzad, ne može se smatrati, našom rekonstrukcijom, jer nju zahteva Hesihijeva glosa Sellēia-deo (Archil. fr. 102) sa interpretacijom »Selleōs hyios ho maritis, Batousiadēs to onoma«. Kod ove interpretacije treba ukazati najpre na izraz mantis, sinonim za hypophetēs kako su zvani Selloi, zatim na gentilicium Batousiadēs koji pretpostavlja ime Batontios. Kod tog imena i osnova i sufiksalni element ukazuju na ilirsko poreklo.

Prema tome ime Selloi odnosno Helloi očigledno je u vezi sa imenom Zevsova svetišta i proročišta u Dodoni koje se zvalo najpre Sella. Imajući u vidu te lokalne činjenice ova leksička serija može se dovesti u vezu sa gotskim sakralnim terminom saljan »faire accepter, offrir un sacrifice« i staronord. selia »überliefern, übertragen, verkaufen« koje Walde-Pokorny (II, 504) smatraju kauzativnim derivatom leksemskog minimuma sel- »nehmen, ergreifen«. Ali očigledno koradikalno slovensko sulati i posulu »emissus« jasno nas upućuje da se radi o minimumu sel- »movēre manum pedemve«. Hofmann s. haireō sudi uglavnom kao i Walde-Pokorny, dok je Chantraine oprezniji kad s. haireō veli ce mot expressif et important n'a pas d'etymologie certaine, pas plus que son aoriste helein. Predložena semantička jezgra »movēre« zadovoljava glavne varijante »pružiti ruku« i »posegnuti rukom«, a semantičku paralelu daju lat. rego i grč. oregō sa vrlo instruktivnim objašnjenjem kod Ernout-Meilleta (Rečnik³ 1004) kojima treba dodati i semantičku varijantu srp. pružiti »dati, porrigere«. Stoga se bez ustručavanja kao tuđice ovoj grčkoj leksičkoj grupi mogu pridružiti imena demona koji grabe malu decu Gellō/s) »daimon, hēn gynaikes ta neogna paidia phasin harpazein (Hes.). Kako se ova dubleta iavlja kod pesnikinje Sapfe, dakle i u ajolskom dijalektu, a značenje je imena očigledno u vezi s leksemskim minimumom sel- »movere manum pe-demve, arripere« izlazi da se i ovde radi o istom slučaju kao u tesalskom gimbanai, tračkom Gebeleizis i dogrč. gabathon gambriōn. Iz toga sledi da i ovde imamo prelaz bezvučnog sibilanta u zvučni gutural a ne samo u spirant kao u Helloi, Hella, Halmydēssos.

Kako smo videli ime dodonskih Selloi - Helloi nalazi se i u tobož grčkom imenu negrčke Dodone koje glasi ne samo- Hella - nego i Hellopia. To je pokazao već Fick (Vorgr. Ortsnamen, 156, 159). Isti stručnjak identifikuje ovaj toponim sa dolopskim naseljem Ellopia u Jugozapadnoj Tesaliji. Za takvu identifikaciju daje mu prava sufiksadni elemenat **-op**, koji je karakterističan za ilirska imena kao Dolopes, Burdopes, Deuriopes, Almopes, Aeropes, Noropes, Dryopes, Meropes. Krahe (Die alten Balkanill. Geogr. Namen, 73) ne prihvata, doduše, bezuslovno Kiepertovo mišljenje o ilirskom poretku formativa **-op** nego se zadovoljava konstatacijom da takva imena pripadaju centralnoj oblasti starog Balkana. Iz te grupe naročito se ističe ime Meropes, kako su se zvali gēgeneis na ostrvu Kosu, budući da je to ime dovedeno u vezu i sa našim meropsima. Razume se, to je moguće samo pod uslovom da se sasvim zanemari istoriska gramatika. Psilozu u toponimu Ellopia svakako da ide na račun nekog ajolskog lokalnog govora. Ali, što je za naš predmet mnogo važnije, varijante Ellopia i Selloi, Helloi, Gellōs sasvim se podudaraju s jedne strane sa ilirskim varijantama Autariatai i Saudaatai (v. KRAHE, Die Balkffnill. Geogr\ Namen, 16) i s druge strane sa onomatološkom grupom Imbros Kimberos pored sebar i sjáber (od starijeg simb(e)ro- v. niže). Od presudne je pak važnosti činjenica da je varijanta Saudaratai epigrafski dokumentovana (CIG 2058) u istom prostoru u kojem se pored opšteslov. sib(e)ro- javljaju oblici kimbero- i Kimmerioi. Kiepert {Lehrbuch d. alten Geogr. 348, 5) smatra ove Saudarate, koji pod kraj II v. st. e. traže zaštitu u grčkoj Olbiji, ostatkom ilirskih Autarijata koje je keltska invazija odbacila prema istoku. Najzad još jedan starobalkanski i to negrčki primer za prelaz inicijalskog sibilanta u gutural. To je staromaked. glosa zabeležena kod Hesihija gouan »svinja« koja pripada istoj leksičkoj grupi kao lat. sus, nem. Sau itd. Mislimo da su svi ovi negrčki primeri dovoljni da ilustruju prelaz inicijalskog s > h/g. O tome se i radi kad je reč o identifikaciji slov. termina simb(e)ro- sa istočno-balkanskim imenima veziste Hermes, Imbros, Imbramos, Imbrasos i etmkonima Kimberoi, Kimmerioi.

Semantička evolucija u terminu simblos kao i u grupi keramičkih naziva zamato-, gambatho-, gabena itd., među kojima treba naročito istaknuti Hesihnev oblik gambriion budući da pokazuje i nazalni infiks i formativsku likvidu **r** kao i Hermesovo ime Imbros može se objasniti time što je prvobitna keramika bila ustvari pletter ispunjen i izlepljen glinom. Stoga bi se i dolat. simpulum, koje Gaffiot ne smatra pogrešnom grafijom, moglo zbog dogrč. simblos smatrati realnim. Takvom rešenju naginje i Juret (Dict. Et. 267), iako na svoj osoben način. Ova indoevropska leksička grupa ima svojih članova i u grčkom rečniku, koje smo već ranije pomenuli. Mislimo na ipos, ipsos iptomai kao i na Hesihijeve glose impas »zeuxas«, Impsios »Zygios« koje su nam naročito važne zbog karske grupe imbo- Imbros i kod kojih smo bili u neizvesnosti da li imaju inicijalsku digamu. Ali kako smo uzeli u

obzir i mogućnost da se radi o inicijalskom sibilantu čija je sudbina u govorima indoevropskih Pelasta nešto drukčija od one u grčkoj fonetici, bili smo prinuđeni da napravimo podužu digresiju i da pronađemo odgovarajuće slučajeve. To nam je pošlo za rukom i sada uzimamo ponovo u pretres te grčke članove ali na osnovu pomenutog leksemskog minimuma sāip-/sīp-/simp/b-.

Dok Boisacq (Rečnik⁴ 388) povezuje grčku grupu koju čine ipsos »bršljan«, impsas, Impsios, gimbanai »zeuganḗ« sa lat. vincio i vicia, dotle na str. 1114 kao i Walde-Hofmann (669) odbija Petersonovu kombinaciju za dolat. ibex i uzima u obzir Perssona (Beitr. z. idg. Wortforschung, 1323) koji napušta vezu sa vincio i vicia i predlaže kombinaciju sa got. bi-waibjan »umotati« i waips »venac«, dolazeći tako do leksemskog minimuma veib-/vib-. Poznato je, međutim, kako je to Meillet u nekoliko mahova isticao, da je primarni prosti zvučni labijal u indoevropskom konsonantskom sistemu neobično retka pojava i uglavnom se svodi na ograničene onomatopeje. U glosi gimbanai zvučni labijal uslovljen je, po svoj prilici, prethodnim nazalom i stoga irelevantan za rekonstrukciju leksemskog minimuma. Kod ostalih članova leksičke grupe ipsos, impsas, Impsios nemamo pouzdanih dokaza za inicijalsku digamu, koja ni u tesalskom gimbanai ne mora biti obeležena prostom gamom kako je već rečeno.

Fitonim ipsos dokumentovan za atičku koloniju Thurioi u Lukaniji, zbog parasitske prirode same biljke može se identifikovati sa parazitom ixos »imela« na taj način što se radi o promeni ps > ks kao u dogrč. daxa (od starijeg dapsa) »more« pored zaps. Istu evoluciju grupe **ps** imamo u lat. ipse - ikse, u keltskom toponimu Uxello-dunum (od starijeg upsello-) i možda u imenu ostrva Cresa, Krepsa — Kreksa, ukoliko se kod ovog poslednjeg primera ne radi o disimilaciji. Dolat. viscum nasuprot dogrč. ixos pokazuje istu metatezu kao Iskender, jesker, sesker, ili, još bolje, kao lat. ascia nasuprot grč. axinē pored axis, axōn, itd. Na taj način druga homofona Hesihijeva glosa ipson »vincula« ide zajedno sa glosama impsas, Impsios kao i sa već pomenutim iptomai »pritiskam«. I njihova zajednička semantička jezgra može da se formuliše izrazima "stisnuti, obuhvatiti".

Zbog dužine korenskog vokala u ipos i zbog istaknute semantičke jezgre vrlo je verovatna data veza sa lat. saepio, saepe, sciepes, I bez obzira na eventualnu vezu sa grčkim koradikalom haimasia, koja se obično poteže u etimološkim priručnicima, očigledno je da ovoj leksičkoj grupi pripadaju dosada neobjašnjene grčke reči aipos »uzvisina«, aipys »strm«, aipeinos »uzvišen«, aipsa, aiphnēs »naglo« i aipseros »nagao«. Semantičku evoluciju koja pri našem izlaganju izgleda malo neobična, na potpuno ubedljiv način ilustruje po značenju bliska leksička grupa koju čine grč. pēgnimi, pēgos »kompaktan, čvrst, silan«, pagos »uzvisina« i lat. pax, pagus, compages kao i njihovi koradikali u ostalim indoevropskim dijalektima. Sigmatsku osnovu očekivanu zbog Hesihijeve glose ipson

»vincula« imamo u normalnom aipos, aipeinos, aipseros, aipsa, aiphnēs. Ponovo ističemo da malo neobične semantičke varijante kod grčkih koradikala kao aipos i aipsa objašnjava grčki sinonim pagos »uzvisina«, pēgos »čvrst« s jedne strane, i pyka »čvrsto«, pykinos »čvrst, zbijen, valjan« pored ampyx »vinculum, vitta« s druge strane.

Zbog semantičke nijanse u lat. propāgō, koje je koradikalno sa grč. pagos, lat. pagus i compages, vrlo je verovatno da leksičkoj grupi saip. /simb- pripada i lat. prōsāpia (isp. sinonime prōlēš i prōgenitūra) pa prema tome i slov. termin sembru (od starijeg simbro-) i tračka glosa Zibythides »Tračanke ili pravi, rođeni Tračani«. Ali Hesihijev izdavač Schmidt kod ove glose, koja dolazi posle leme zibynnai stavlja tačku između ziby i -thides, po čemu bi se očekivalo da pravi oblik glasi zibyrrhides. U tom slučaju laik bi pomislio na nem. Geburt, gebürtig, čiji prefiksalni elemenat ge-, gi-, ga- potiče od starijeg **qo-** (v. Klugeov Rečnik¹², 189). Stoga se moramo zadovoljiti prostim zib-yt- i to tim pre što već imamo tračka etnika Sapaioi, Savioi, Gabioi, Abioi. Iako im ne znamo pravih značenja možemo ih uzeti u obzir u prvom redu zbog tračke monoftongizacije diftonga ai, na osnovu čega dobijamo apofonske baze saip-/sip- koje smo već napred utvrdili. Drugi razlog za ovu vezu nije ništa manji, budući da se oslanja na Hesihijev atribut gnēsios »rođeni, pravi«. Apofonsku bazu sa dugim vokalom koju je uslovio gubitak drugog dela diftonga već u opšteindoevropskoj episi imamo u pomenutom lat. terminu prōsāpia (od starijeg sā(i)po-). Baze sa monoftongizacijom prvobitnog diftonga imamo već u pretresenim koradikalima zamato- i gabato-, pa su stoga oblici gambato- i gambriōn dobili možda svoje nazalne infikse tek u miksoglotskoj fonetici. To znaci da se ovi oblici ne mogu staviti u isti red sa grč. impsas, Impsios i dogrč. simblos, gimbanai a svakako i slov. sebar (od starijeg simbro-), koji potpuno odgovara karskom ĩmbros i dogrč. kimberos. Smena likvida **l/r**, kako smo videli ranije, starog je datuma čak i onda kada se javlja kod sufikslnih elemenata. U pogledu korenskog vokala originalno trački termin Zibythides odnosi se prema imenima Sapaioi i Savioi kao gabathon i gabena prema sipyā.

Sve to treba imati na umu pri tumačenju važnog, komplikovanog i očigledno arhaičnog slovenskog društveno-političkog termina simbro-koji je već Solmsen, a posle njega Walde i Muller (Altit. Wb., 396), povezo sa italiskom onomatološkom serijom Sabus, Sabini, Samnium, Sabelli i nem. Sippe i staroind. sabhā »Versammlung der Dorfgemeinde«. Nažalost iz italiskog rečnika dolazi u obzir samo ime kotline koju čini reka Anio u oblasti Ekva i koja, se zove Simbruvium (isp. Lanuvium, Vesuvius, Pacuvius). Ime Simbruvium dolazi u obzir u prvom redu stoga što mu je sa gledišta fonetike radikalni elemenat potpuno istovetan sa slov. simbru i karskom ĩmbros, U pogledu značenja, međutim, moramo potsetiti na već pretresane keramičke termine simpuvium i simpulum koje sada na osnovu ove

veze ne moramo smatrati pozajmicama od dogrčkog. *sipyā* - *ipyā*, kako se to redovno uzima. Poznato je da nazalni infiks često dolazi u vezi sa sufikslnim **-ro**, pa se prema tome i slov. termin *simber* i italsko *Simbruvium* zajedno sa dogrč. *simblos* »sud, ostava, koš« mogu i sa gledišta morfologije smatrati koradikalnim derivatima. U pogledu apofonije za naš leksemski minimum *saip-/simp-* osim leksičke grupe *skānā*, *skaios*, *skia* ubedljivu i interesantnu paralelu pruža leksička grupa *lampros*, za koju Hofmann (Et. Wb. d. Gr., 172) s pravom postulira baze *lā(i)p-*, *ləip-*, *ləp-*. Iz ove poslednje baze dokumentovane u grč. *lampō* itd. jasno se vidi da je gubitak sonantskog elementa, koji je u dugoj bazi **āi** bio sasvim opravdan prenesen i u redukovanu bazu. To znači da pored koradikala kao *prōsāpia*, *prōsāpies* (isp. *prōles*, *prōgenies*, *prōgenitūra*) možemo računati i sa bazom *samp/b-* odnosno sa derivatom *sambro-*. Ovakav derivat stvarno je dokumentovan u dogrč. keramičkom terminu *gambrion* (od starijeg *sambro-*) koje beleži Hesihije sa značenjem *tryblion*, »zdelo, posuda«. Prema tome može se slobodno tvrditi da italski geografski termin *Simbruvium* u onomasiološkom pogledu odgovara našem kazan (u Đerdapu) zatim *Plitvicama* (u Hrvatskoj) kao i geomorfološkim terminima *kotlina* i *basen* (od starijeg *baccinum* »posuda«).

Time je, mislim, rešeno pitanje italskog imena *Simbruvium*. Ali na Apeninskom Poluostrvu naša leksička grupa ima još jednog svog člana, kako nas obaveštava Plutarh u svom *Mariju*. Liguri, koji su prema starom Katonu ranije bili naseljeni po celoj Italiji zvali su se sami *Ambrones*. Međutim Fest (15, LINDSAY) kaže sledeće pod imenom *Ambrones*: *fuerunt gens quaedam Gallica, qui subita inundatione maris cum amisissent sedes suas, rapinis et praedationibus se suosque alere coeperunt. Eos et Cimbro Teutonisque C. Marius delevit. Ex gu tractum est, ut turpis vitae homines ambrones dicerentur.* Razume se ova kombinacija održiva je samo pod pretpostavkom da je inicijalsko **s** prešlo u **h**, kako je to doista i slučaj u keltskom. Ali Plutarhov podatak, koji po svoj prilici potiče od Posejdonija (v. NORDEN, *Alt-Germanien*, 202), ne dozvoljava takve pretpostavke. Isto tako ne može se ništa reći o pripadnosti etrurskog nomen gentile *Sempronius*, koje akademik Oštir uzima u obzir pri tumačenju slov. *simbru-* »sebar«. Baza *sambro-*, koja se prema tome može samo naslućivati za etnikon *Ambrōnes*, ima, doduše, svog najbližeg srodnika u grčkom deminutivskom hapax *eirēmenon amnion* (od starijeg *samb-no*). Ova veza nije beznačajna kada se zna da se smenjuju sufikslni elementi **no/ro-**. Izlazi da se za naš termin *simbro-* moraju tražiti pouzdaniji srodnici. Prema mišljenju Rozwadowskog to su *Cimbri* koji se redovno javljaju sa *Ambronima* i *Teutonima*, a po mome, to bi mogli biti *Kimberoi* koji se javljaju u atičkom rečniku sredinom V v. st. e.

Dosadašnju literaturu o nejasnom poreklu i značenju važnog društveno-političkog termina *sebar* koji se sve do Vuka održao u dubrovačkom govoru, beleže Jokl i Pisani {Sbornik L. Miletića, 121,

659) {Die Sprache I, 140). I novija tumačenja isto kao i starija mogu se uglavnom podeliti u dve grupe: jedni su tumači, kao Ljapunov (simbro-), Sobolevskij i Vaillant (sēmbro- od starijeg koim-ro-) i Petersson (heteroklitična osnova sebh-er, sebh-n-es, sembhno) za idioglotsko poreklo. dok su Oštir (etr. zenpir) i Jokl (germ. sēmburo-), Rozwadowski (keltsko kimbrow- < germ. himbra) i za njim Pisani za aloglotsko poreklo. Razume se da se manje više kod ovih tumačenja mora pristati na izvesne teškoće akcenatske, fonetske i morfološke prirode. Verovatno u tome i leži razlog što su se stručnjaci odmah u početku podelili u dva pomenuta tabora. Dodajemo još da i Muller (Altit. W-buch, 396) i pored očiglednih fonetskih teškoća zadržava staru Solmsenovu zapravo Fickovu i Bezenbergerovu kombinaciju ovog termina sa zamenicom se/so i onomatološkom serijom Sabus, Sabinus, Sabelli, i da je W. Thomsen (Beröringer 216) slovenske reči pogrešno smatrao pozajmicama iz baltskih govora (v. JOKL, o. c. 122), pobijajući pritom suprotno Brücknerovo gledište. Miklošičeva kombinacija sa finskim izvorom, data uostalom bez ikakve stvarne podrške, danas se više ne uzima u obzir. Još u većoj meri važi to za Šafarikovu kombinaciju sa imenom Sabeiroi ethnos ounikon, protiv koje govori ne samo fonetika, nego i sasvim konkretna i specifična značenja termina sebar. Jireček (Arch. sl. Phil. 22, 212) postulira za južnoslovenske i ruske oblike (sjabr, šabr, šebër, sebër) fonetski arhetip sembiru- odnosno simbiru-, kome slično Schemannu daje semantičku jezgru »Hältner, Teilhaber, Gesellschafter«. Na to primećuje Jokl da se šiptarska pozajmica iz slovenskog sēmbër »Teilhaber am Vieh, Halbspänner, Genosse, Teilnehmer, Kompagnon, Sozius« u svakom pogledu potpuno poklapa sa Jirečkovim shvatanjem.

Slično Jirečeku polazi i akademik Oštir (Etnolog IV, 1930, str. 1-28) od doslov. oblika sembiru kome on vidi poreklo u etr. zenpir »alter« i u već pomenutoj tračkoj glosi (kod Hesihija) Zibyrtides, prema njegovu čitanju, budući da ubacuje **r** ispred **th** da bi sačuvao azbučni red. Takva emendacija Hesihijeva teksta data je već ranije. Ali sa isto toliko opravdanja može se čitati Zibysthides ili Zibytthides sa ekspresivnom geminatom kao u grč. Atthis pored attikos. Biće još reći o ovom tračkom terminu, ali se već sada može reći da je najverovatnije čitanje Zibysthides, pošto i na istočnom Balkanu imamo onomastičke derivate pomoću poznatog sufiksa **-st** (isp. npr. Ktistai pored Agde/istis i hidronim Dunastis). Uzgred treba napomenuti da je Oštir sasvim ubedljivo odbio gledište mađarskih stručnjaka (SZINNYEI, MELICH GOMBOCZ), koji su u rumunskom kolektivu simbră »societas, communio, commercum« nastojali da pronađu posrednika između grč. symbolā i slov. oblika (JOKL o. c. 124), budući da se u rumunskom samo intervokalsko **r**, a ne i postkonsonantsko menja u **r**. Sam Oštir polazi od staroevropskog *Dzē(n)bir »zadruga«. U pogledu tog tobož prvobitnog značenja, ali samo toliko, s Oštrom se slažu Vaillant (Slavia, II, 1932, str. 38-40), Ljapunov i Sobolevskij (JOKL, o. c. 659) koji

termin sebar smatraju koradikalnim derivatom baltsko-slovenske grupe šeimā- »familia« (TRAUTMANN, Bsl. Wb. 300) sa tom razlikom što Vaillant i Sobolevskij polaze od apofonske baze šaima (koimo-), a Ljapunov od nulske baze šima-. Međutim sva trojica moraju da pretpostave prelaz grupe **mr** u **mbr** tj. sembru moralo je postati od starijih oblika šeimra odnosno šimra. Da za takvu rekonstrukciju nema upravo nikakvih dokaza priznaje sada i sam Vaillant kada (Gramm. Comp. des lang. slaves, I, 95) kaže sledeće: Des groupes *nr, *mr ont du se rencontrer, mais on n'est guere renseigne sur leur traitement en slave, ni en baltique: on attend *ndr de *nr, *mbr de *mr, par relachement d'une articulation renforcee *nnr *mmr, et en effet l'allemand Heinrich »Henri« est v. tch. Jindřich, v. r. Andrihu, le nom du »membre d'une association«, sembru, r. sjabēr. doit représenter *šēm-rū, derive de lit. šeimà »famille«, slavon sēmija, r. sem'já.

Još reč dve o fonetskoj strani dosadašnjih tumačenja. Sobolevskij, Oštir, Vaillant i Jokl pretpostavljaju dug osnovni slog na osnovu uzlaznog naglaska, pri čemu je svejedno da li je ta dužina prvobitan monoftong ili stariji diftong. Jokl (o. c. 130) se pritom poziva i na ruske oblike (sjabēr, sjabr, sjábor, šabēr, sjáber, sjábru) kao i na naše sebar da bi dokazao steigende (gestossene) Intonation. Ali kako znamo od ranije (VONDRAK, Vgl. Slav. Gramm. 225) u pogledu prvobitnog kvantiteta ruski su oblici prilično problematičan svedok, dok na drugoj strani imamo slučajeve kao pún pored brat nasuprot pilnas i bhrātro (isp. i sedra nasuprot Sinter, ali gredelj prema grindila). To znači da prvobitni uzlazni naglasak u terminu sembru- ne mora predstavljati dužnu osnovnog, odnosno, kako Jokl misli, prvog sloga, nego da se može poći i od sonantskog diftonga simbro-. Na stranu što je u slovenskom nedokumentovana apofonska baza koim- od koje polaze Vaillant i Sobolevskij. I sam Jokl na kraju krajeva postulira neslovenski kompozit sōmburo- dok Rozwadowski slično Ljapunovu računa sa nulskom bazom kim-ro-, od koje da je postalo germ. himbr- i keltsko-latinsko Cimbri. Prema ovom tumačenju Rozwadowskog. slov. sebar bila bi pozajmica iz germanskog, čije je himbr- koradikalno sa baltsko-slov. šeima »porodica«.

Svi ovi navedeni etimološki pokušaji, stariji i noviji, tumače termin sebar kao člana zadruge ili porodice odnosno kao Sippengenosse. Kako smo već rekli sa tim se ne slažu Jireček i Jokl. Naročito je Jokl (str. 121) dovoljno precizno utvrdio osobeno značenje slovenskog društveno-ekonomskog termina i to na osnovu šiptarske pozajmice sēmbēr »Teilhaber, am Vieh, Halbspänner, Genosse, Teilnehmer, Kompagnon«. Još bolje no u šiptarskom sačuvano je prvobitno značenje u novijem grčkom: sympros ho geōrgos ho ekhōn hena monon boun synetairizetai met'allou, hin' apotelesē zeugari, zetei sympron. Mnogo su docnija značenja koja beleži Dimitrakos (Mega lex. ell. s. v.): ho epi symbasei kalliergōn allotrion ktēma, epimortos kalliergatēs kollēgas; ho epi symbasei diatrephōn allotria boskēmata.

Na osnovu navedene Jirečkové definicije i značenja utvrđenih za ovu tuđicu slovenskog porekla u grčkom i šiptarskom, došao je Jokl na svoju etimološku kombinaciju prema kojoj slov. sembru- pretpostavlja ne starije sembiru ili simbiru, kako je mislio Jireček nego sēmburu od nedokumentovanog kompozita sēm-bur. Tako je ta reč morala da postoji i da glasi u gotskom jeziku i njeno pravo značenje prema Joklovu shvatanju treba da je »halben Ertrag, halben Zins, halbe Abgabe scil. liefernd bzw. empfangend«, »Halbzinsmann, Halbbauer«. Nažalost sa ovakvom interpretacijom ne slažu se ni grčka ni šiptarska tuđica ni rumunsko simbră ni mađarsko cimbor (isp. slovačko ime Cimburek), pa ni ruska značenja koja Jokl uzima iz Daljeva rečnika: »tovarišč, arteljščik, pajščik, součastnik, odnosum, chozjain, tjagoljnyj, u kogo golos na schodke«. Ne slažu se sa prostog razloga što se tu ne radi ni o napoličaru ni o polovniku nego o zemljoradniku koji nema sve potrebne orače volove da bi mogao samostalno obrađivati svoju a ne tuđu zemlju, pa se stoga mora povezati i udružiti sa drugim zemljoradnikom, koji je u pogledu radne stoke isto tako oskudan kao i on sam, da bi mogli obojica zajedno jedan drugom uzorati i obraditi zemlju. Takva institucija zemljoradnika saveznika postoji i danas i Vuk daje za nju nekoliko termina koji su zamenili stariji termin sebar.

Iako se Jokl u nastojanju da obrazloži svoju ničim dokumentovanu korstrukciju arhetipskog kompozita semi-buro »napoličar« služio i izvesnim materijalom iz ekonomske istorije ipak mu se mora prigovoriti da je taj njegov napor bio neosnovan i nekoristan. Njegovo tumačenje tog pretpostavljenog kompozita, koji on interpretira sa nem. Halbbauer i lat. colonus partiarus (v. GAI, Instit., 2, 254; Dig. 19, 2, 25 i GAFFIOT s. v.) pretpostavlja takav društveno-ekonomski poredak kod slovenskih plemena u doba seobe naroda, kakav je dokumentovan tek docnije, kada je bila završena slovenska diaspora. Za opšteslovensku epohu razlikuje Niederle {Manuel, II, 169) pored aristokratije dvorskog i ratničkog karaktera još dva društvena sloja, slobodne seljake i robove. Suprotno tome naši stručnjaci Ostrogorski, Grafenauer i Perović (Istorija naroda Jugoslavije I, 70) smatraju da se tek pod kraj VI v. n. e. može govoriti u punom smislu reči o robovima kao društvenom sloju, koji je isključivo stranog porekla kao rezultat ratnog plena iz vizantiskog Podunavlja. Isti pisci nalaze da su slovenska plemena sve do VII v. n. e živela uglavnom u rodovskoj zajednici, koja nije znala ni za ekonomsku ni za političku klasifikaciju nego samo za »rodovsku demokratiju«. To znači da se tek posle diaspore može govoriti o Niederleovoj podeli.

Evo šta kažu naši stručnjaci: »U oba ova sistema zemljoradnje (paljevinski i poljoprivredni) zemljište je još uvek kolektivno vlasništvo čitave opštine. Njena prava dolaze do izražaja naročito u zajedničkom iskorišćavanju neobrađenog zemljišta — pašnjaka i šuma — i prilikom sukoba sa susednim opštinama oko pojedinih delova zemljišta u kojima opština kao kolektiv zastupa svoje

interese. Pošto se i zemljište koje je trenutno obrađeno upotrebljava za njive samo nekoliko godina, a onda se opet za duži period priključuje neobrađenom zemljištu, i nad njim se u krajnjoj liniji sačuvalo vrhovno vlasništvo opštine. Međutim time što je kolektivno obrađivanje i iskorišćavanje zemlje zamenjeno privremenom podelom patrijarhalnim i velikim porodicama na obrađivanje i uživanje, stvorena je osnova za raslojavanje društva i opadanje rodovskih odnosa.« Bez obzira na vojnu demokratiju ili možda tačnije rečeno vojnu aristokratiju, kako misli M. Hauptmann, Joklovo se tumačenje pomoću nekog nedokumentovanog germanskog izvora ne može primiti sa prostog razloga što nisu postojali društveno-ekonomski uslovi za pozajmljivanje termina »napoličar« u vekovima koji su prethodili slovenskoj diaspori. Naše tumačenje pretpostavlja upotrebu oračih volova ali sinonimi suveznik, suznik i sprežnik dopuštaju daleko stariju pojavu termina sebar, koji je najpre specijalizovan a docnije proširen na opšte značenje težak, kako je zabeležio Vuk za Dubrovnik.

U starosrpskoj obradi Blastareve sintagme termin sebr odgovara grčkom eutelēs dok u Dušanovu Zakoniku, prema Novakovićevu tumačenju sebar je svaki onaj član društva koji ne pripada privilegovanim klasama crkvenim i feudalnim. Odatle i sinonim seljak i zemljanin. To znači da već ovde imamo posla sa razvijenijom semantičkom evolucijom, i da su starija određenija značenja sačuvana u grč. sympros, sempros i šiptarskom sēmbēr, odakle je po svoj prilici postao i geografski termin Semberija. U zapadnim krajevima stariji leksikografi beleže značenja, koja se mnogo ne razlikuju od onog u Dušanovu Zakoniku i Dubrovniku: rusticus, ignobilis, homo impossessionatus. Mađarski prevodi Verböczyieva Tripartituma daju izraze paraszt kinek jószága ninc, jószágtalan birtoktalan, kinek birtoka ninc. Kako se vidi sve značenja koja odgovaraju srpskoj upotrebi srpskog termina sebar u prvoj polovini XIII veka. Starijem značenju, utvrđenom u grčkim i šiptarskim pozajmicama odgovara i starija fonetika, budući da sačuvani nazalni elemenat dokazuje da je reč iz južnoslovenskih govora prešla južnim susedima najdocnije u prvoj polovini X v. Stoga je sasvim prirodno i razumljivo što je u novoj sredini taj termin sačuvalao svoje staro prvobitno značenje »slobodan zemljoradnik sa nedovoljno tegleće stoke, koji se udružuje i sklapa savez sa drugim zemljoradnikom sličnog stanja«. U mom kraju između gornjeg Vrbasa i Sane postojala je doskora takva institucija i takav se zemljoradnik zove suveznik.

Tu istu reč beleži već Vuk za Dalmaciju i upućuje na reči sprega, sprežnik i suznik (u Hrvatskoj). Pod sprega čitamo sledeće: das Zusammenspannen, coniunctio boum meorum cum vicini bobus in opem mutuam (cf. sprezanje). U Srbiji ljudi koji nemaju čitavog pluga volova, spregnu po dva i po tri a siromašni i po četiri (jer se obično ore na 8 ili 6 volova) zajedno pa tako oru i preko čitave

godine rade koješta i vuku na volovima. Gdjekoji budu u sprezi po nekoliko godina. Koji sprežnik ima više volova u sprezi onome više i rade.

Iz ovog Vukova opisa sasvim je lepo uočljiva semantička jezgra iz koje su se bez naročitih skokova i specifičnih uzroka mogla prirodno razviti sva potonja značenja društveno-ekonomskog termina sebar, zamenjenog novijim tvorevinama na osnovu iste onomasiologije i to upravo u našoj jezičkoj oblasti, gde su, prema svedočanstvu grčke i šiptarske pozajmice sačuvana, najstarija značenja. Rumunski kolektiv simbră, koji je postao i nomen actionis potvrđuje i sa morfološke strane arhaičnost ovog termina, budući da je građen pomoću istog kolektivskog sufiksa kao gospoda i bratija, braća (od starijeg bhrātriā kao i grčko phratia). Ovi semantički i morfološki detalji jasno govore protiv Jokla koji je morao sam da konstruiše i ad hoc udesi svoj kompozit sem-bur, iako njegovo značenje »napoličar« u suštini ne odgovara upotrebi slovenskog termina sebar. Ne pomaže Joklu pozivanje na donjonem. kompozit halfwinner »poludobitnik« i švajcarski halbgenossig, sa prostog razloga što sebar nije napoličar nego suveznik i sprežnik. Joklu nije pošlo za rukom ni to da u rečniku gotskih Germana pronađe bar jedan kompozit čiji bi prvi deo odgovarao traženom sēmi- »pola«, budući da citirano starosaks. sāmquik i starovis. nem. sāmiquēk odgovaraju lat. sēmi-vīvos.

Pozivajući se na Šahmatova tumači Jokl ruske dijalekatske oblike sjabēr, sjábor, sjáber, kao sekundarne dublete kao što je to slučaj u dobor, krugol, chraber i veper. Ali ostēr nasuprot ostru i osēlok pored staroslov. osla očigledno potvrđuju ono stanje koje je starije i od opšteruskog i od opšteslovenskog: ovde se radi o morfološkim dubletama starijeg, doslovenskog datuma jer prema grč. akros i baltsko-slov. ašra stoji irsko acher (od starijeg akeros). Iz toga proizlazi da je i slov. termin sembru prema šiptarskom sēmbēr, Semberija i ruskom sjábēr sjáber morao imati dva oblika: jedan obrazovan pomoću sufiksa -ero kao irsko acher a drugi pomoću sufiksa -ro kao grčko akros, Savršeno iste dublete imamo i u baltskom sinonimu za slov. sembru koji glasi bendra nasuprot grč. pentheros: litav. beñdras »gemeinschaftlich, gemeinsam, als M. Teil-haber; let. biedrs »Genosse, Gefahrte« koji su u očiglednoj vezi sa staroind. bāndhu- »Verbindung, Verwandtschaft, Genossenschaft, Beziehung; Verwandter, Angehöriger« (v. Trautmannov Rečnik, 30). Naveli smo sve semantičke nijanse staroind. koradikala bāndhu da bismo bolje ilustrovali ne samo semantičku evoluciju termina sebar, nego i ostale promene značenja u celokupnoj leksičkoj grupi sāip/simb- »comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo«, koja dosada u etimološkim priručnicima nije ni uočena u punom opsegu. Nije ni potrebno isticati da su vokalske alternacije sufiksalnog elementa ero/ro, utvrđene nedvosmisleno u slučajevima kao ak(e)ros, bhendh(e)ros i simb(e)ros, svakako uslovljene opšte-indoevropskom slobodnom intonacijom.

Tako smo tek sada uspeli, ili bar mislimo da smo uspeli, sa identifikacijom opšteslov. simb(e)ro- sa imenom dogrčkog veziste Hermesa Imbros (od starijeg Simbros) i keramičkim terminima simblos, (s)ipyā, gambriōn, lat. simpuvium, Simbruvium itd. o kojima je napred bilo dovoljno reći. Smena likvida r/l, koja je opšte-indoevropska, javlja se i u ovom slučaju jer nasuprot dogrč. simblos stoji karsko Imbros i slov. simb(e)ro. Na isti način kao što nasuprot grč. akros stoji irsko acher stoji staroslov. osla »brus« i rusko osēlok »id.« pored ostr, ostrī prema ostēr i sebar prema sjaber (isp. Tiberis pored Thybris i hidronim Dubra). Stoga je bespredmetno što Šahmatov, a sa njim i za njim i Jokl, pomenute ruske dijalekatske varijante tretiraju kao internu stvar ruske dijalektologije, pogotovo kad već u homerskom grčkom imamo pod istovetnim uslovima dublete hieros (od starijeg isaros) pored (h)iros (od starijeg isros),

Ne uzimajući u obzir baltsko-slovenske varijante u leksičkoj grupi korko-, krak, krok, korak, krka, krkača, moglo bi se reći da je normalna baza pored nulske u kontaktu sa likvidama po svojoj prilici uslovljena slobodom pokretnog akcenta, pa je i sa tog gledišta bespredmetna Oštirova i Joklova konstrukcija nekog aloglotskog arhetipa sem-/bi/uro, kada raspolažemo ruskim sjāber i sjabēr pored našeg sebar, pogotovo kada šiptarsko sēmbēr zahteva i za južnoslovenske govore normalnu bazu sufiksalnog elementa sa likvidom. Chantraine (Formation, 230) samo spominje jonsko-ajolsku dubletu iros pored hieros odnosno hiaros, kako taj pridev glasi u dorskom i arkadsko-kiparskom dijalektu, ali ne daje nikakva objašnjenja. Slična je situacija u kontaktu sa likvidom r i kod fitonima skorodon (kod Herodota) i skordon (kod Herodotova savremenika, atičkog komediografa Krateta). Nije isključeno stoga da je kod dvojake prirode sufiksálnih elemenata sa vokalom i bez vokala izvesnu ulogu igrala i njihova sonantska priroda kao i ritam koji odgovara za anaptiksu odnosno pojavu »nepostojećih vokala« ispred likvida. Drukčiji je slučaj sa akcentom ruske tuđice osēl »magare«, budući da se tu radi o uticaju idioglotskih zoonima kozilu i orilu (TRAUTMANN, 14).

Ostaje nam još da u antičkim ostacima iz rečnika indoevropskih Pelasta pronađemo i oblik simberos, na koji imamo prava na osnovu šiptarskog sēmbēr i ruskih dijalekatskih varijanata sjabēr i sjāber koje jasno govore protiv Joklove konstrukcije nekog gotskog sem-bur. Mi smo već naveli četiri primera za prelaz inicijalskog sibilanta u gutural. To su, bili gimbanai »iuga«, pored simblos, Gebeleizis »trački bog sunca« pored Samolxis i Selloi pored Gellōs i maked. gouan »sue«. Razume se da u istu kategoriju spadaju i dublete tračkog toponima S/Halmydēssos. Primeri sa bezvučnim guturalom mesto inicijalskog sibilanta kao da nisu u tolikoj meri ni brojni ni pouzdani kao ovi sa zvučnim guturalom, a nama se, zbog Aristofanovih Kimberoi, radi upravo o takvom primeru, iako je u aloglotskoj fonetici smena zvučnih i bezvučnih konsonanata sasvim obična.

Ipak evo jednog sasvim pouzdanog primera i to iz aloglotske leksičke grupe o kojoj je već bilo reči. Mislim na tirsensku glosu sačuvanu kod Hesihija koja glasi gapos »kola« i koja se bez naročitih razloga ne može odvojiti od tobož tesalskog kapānā i dogrč. apēnē »kola sa pokrovom koji se zove periphragma, illud quo quid circumsepitur«. Stoga nije isključena mogućnost da sve tri ove tuđice s obzirom na tračku monoftongizaciju treba izvoditi od starijega saip- i smatrati ih koradikalnim sa sipyā, simblos, zamathon, gambathon kao i sa lat. prōsāpia i tračkim Ziby(s)thides. U pogledu semantičke evolucije derivata simblos i prōsāpia dovoljno je potsetiti na galsko-lat. benna »Wagenkorb« i na njegov staroind. koradikal o kome je maločas bilo reči, bāndhu- »Verbindung, Verwandtschaft, Genossenschaft«.

Drukčije stoji stvar sa doklasičnom leksičkom grupom kaballēs caballus cabo i sa etnikonom Kabaleis, koji je dokumentovan ne samo za oblast Majandra nego i za donje Podunavlje, dakle upravo za onu oblast u kojoj se nalaze Homerovi Abioi i Ajshilovi Gabioi. Koliko se vidi iz etimoloških priručnika jedini je Chantraine koji kaballēs smatra originalno grčkim terminom (Baillyev Rečnik s. v.) i dovodi ga stoga u vezu sa kataballō dok je Hofmann (Et. Wb. d. Gr. 128) napustio svoj raniji stav i ovu grupu proglasio ilirskom. Zasada može se samo toliko reći da dosada nije uzeta u obzir grčka složenica autokabdalos (od starijeg autokabjalos, kao sandala od starijeg sambjala) koja se na osnovu arheoloških podataka odnosi na komičke figure koje jašu na ljudima, pa se stoga i zovu »pravi konji« (isp. autolykos »pravi vuk« t.j. kradljivac).

Etnikon Kabaleis (Kabēlees i Kabalioi) teško je bez neke određenije podrške pravilno oceniti. Može se reći samo toliko da varijanta Kabelees i bez obzira na toponim Kabalis potseća na Hesihijevii glosu kabēlos »castratus«, dakle ista paretimološka kombinacija kao sa imenom anadolskih Kēphēnes, koje su grčki kolonisti doveli u vezu sa kēphēn »trut«. Sa svih tih razloga biće bolje da i te homofonije ostavimo po strani i to tim pre što nisu u neposrednoj vezi sa postavljenim zadatkom. A taj je, odnos Aristofanovih Kimberoi prema slov. simb(e)ru »coniunctus, socius«. Aristofanov (Lysistr. 45, 52) pridev kimberikos (hitoniscos) odnosi se na neku vrstu ženskog odela i pretpostavlja imenički oblik kimberos ili kimberios sličan pridevu kimmerikos od imena Kimmerios. Odatle je razumljiva v.1. kimmerikos kao i okolnost što Aristofanov sholijast i leksikograf naprosto identifikuju oba ova prideva. Oblik Kimmerioi, pa prema tome i pridev kimmerikos poznat je već pesniku Odiseje kao i grčkim anadolskim kolonijama već početkom VII v. st. e. Anadolski oblici njihova imena glase Gimirri (na vavilonskim spomenicima) i Gomer (u Starom Zavetu). Prema Hroznom (o. c. 197) s njima su vođene borbe oko Karhemiša na gornjem Eufratu već pod kraj X v. st. e. Ali njihova pojava na istočnom

Balkanu znatno je docnija zbog čega nije neumešno pitanje da li se radi o istim etničkim grupama, iako obe dolaze iz severnog pontskog zaleđa (v. Quaestio de Neuris Cimmeriisgue, Glas SAN CCVII, 37).

U svakom slučaju treba odgovoriti na pitanje koji je oblik imena verovatniji za istočni Balkan pa prema tome i za Aristofanovu Atinu, koja je već podrug veka ranije imala neposredne ekonomske veze sa tim delom pontskog primorja. Budući da je oblik kimberikos očigledno *lectio difficilior* nasuprot uobičajenom kimmerikos, jasno je da se moramo odlučiti za Aristofanov singularni oblik, koji u oblasti između donjeg Dunava i Dnjepra pretpostavlja etnikon Kimber(i)oi čiji su se nosioci bavili izradom tekstila. Kako je Atina još pre Aristofana uvozila žito iz te oblasti i kako je u njoj naročito uspevao kannabis »konoplja«, izuzetno važna biljka za tekstilnu industriju, morali bismo pronaći neke naročite razloge da možemo odbiti *lectio difficilior* kimberikos.

Stoga nam ne preostaje ništa drugo nego da u toj oblasti poznatoj u arheologiji kao oblast tripoljske civilizacije, čije nosioce istoričar i arheolog M. Rostovcev smatra pretcima slovenskih plemena, pored Herodotovih Neuroi ili, tačnije rečeno, Nauroi, kako to zahtevaju slovenski oblici Nurska zemlja, i hidronim Nurec, tražimo naselja Aristofanovih Kimbera. Vezu između grčkih kolonista i trgovaca sa tim proto-slovenskim starincima u prostoru između istočnih Karpata i Dnjepra mogli su pored skitskih i getskih plemena da uspostave i održavaju trački posrednici. Kako smo videli, upravo u govorima tih tračkih posrednika ima primera za prelaz inicijalskog sibilanta u aspirant ili gutural. Odatle i naš zaključak da Aristofanov prisvojni pridev kimberikos ukazuje na tračkog posrednika koji je originalno slovenski oblik simbero- preneo grčkim došljacima u svojoj redakciji kao kimbero-. Ovo rešenje nameće nam se i stoga što je isključena i svaka pomisao na tako ranu pojavu germanskih Kimbra ili Himbra iako se oni već odavna dovode u vezu sa imenom Kimmerioi na dalekom i maglovitom severu. To je na pr. učinio već poslednji stoički enciklopedista Posejdonije a posle njega i drugi (v. DOTTIN, o. c. 171).

U vezi sa ovim rešenjem idioglotskog slov. termina simb(e)ro sa kojim smo pored Aristofanovog prideva kimberikos identifikovali i karsko-tračka imena Imbros, Imbrasos, Imbramos specifična za božanskog glasnika i »vezistu« Hermesa., postavlja se pitanje hronologije prelaza **s** u **h** odnosno **k/g**. Ta se hronologija ne može preciznije odrediti nego samo relativno: oblici sa **s** su svakako stariji kako se to vidi iz Herodotova toponima Salmydēssos nasuprot Plinijevu Halmydēssos. Ova neizvesnost dolazi po svoj prilici odatle što ta osobina tračke fonetike nije obuhvatila istovremeno sve dijalekte i lokalne govore. Ali šiptarsko gumē (od starijeg sup-no) kao i onomatološka grupa S/Helloi, Gellōs nesumnjivo pokazuju da se taj proces širio prema centralnom Balkanu zapadno od toponima S/Halmydēssos. Ajshilova dubleta Gabioi nasuprot homerskoj Abioi (baza saip-) pored hronološki

neodređene glose Ziby(s)thides (isp. lat. koradikal *prōsāpia*) svedoče o vremenskoj i geografskoj neujednačenosti tog procesa. Sa tim stanjem se slaže i psiloza u Hermesovu imenu Imbros i u karskoj glosi imbo- »iumentum«. Ova psiloza, svojstvena uostalom jonskim i ajolskim govorima, isto kao i Aristofanov pridev kimberikos, koji neki izdavači bez potrebe prepravljaju u kimmerikos, govore u prilog starije hronologije.

Na isti zaključak nas upućuje i Hesihijeva glosa Kimmeris thea »mater deorum«, čija geminata **mm** pokazuje rezultat asimilacije starije grupe **mb**. Ime tog frigijanskog božanstva navodi na pomisao da je osnova simb(e)ro- »coniunctus, socius« postojala već u balkanskoj postojbini anadolskih Friga. To bi značilo da slov. društveni termin simb(e)ro- ima semantički bliže leksičke srodnike ne samo u tračkoj glosi Ziby(s)thides i u lat. *prōsāpia*., nego i u drugim indoevropskim dijalektima.

Pri ovom tumačenju mora se uzeti u obzir eventualni prigovor koji bi se odnosio na tako ranu pojavu slovenskih elemenata u klasičnom rečniku. Mi smo već ranije konstatovali da se ime Kardiānoi i bez obzira na bezvučni inicijal od slova do slova potpuno slaže sa slovenskim terminom građani. Ali upravo kod Aristofana pored termina kimberikos, za ženski tekstil imamo i termin kaunakēs »krzno«, koji ne samo Niederle (Manuel II, 240) nego i Hofmann (Et. Wb. d. Gr. s. v.) dovode u vezu sa slov. kuna odnosno baltsko-slov. kauna. Trautmann (str. 122) ne upušta se, doduše, u preistoriju ovog baltsko-slovenskog termina, ali (na str. 356) kao da prećutno odbija Niederleovo shvatanje, preuzeto doduše od ranijih stručnjaka, da su i Plinijev zoonim viverra »veverica« doneli rimski trgovci od slovenskih plemena, kao što su to mnogo ranije učinili grčki trgovci sa zoonimom kauna odakle i Aristofanovo kaunakēs. Schrader-Nehring {Reallex. II, 157) više naginju novijem shvatanju da je Aristofanov kaunakēs došao preko Anadola iz Irana, gde, uostalom. ta reč nije dokumentovana.

Ali ako termin kaunakēs nije dokumentovan u Iranu, kako bismo to želeli na osnovu antičke tradicije i modernih shvatanja u tome pogledu dokumentovan je u Mesopotamiji, budući da u asirskom imamo tuđicu gunakku »ein Kleidungsstück«. U tome asirskom obliku ogleda se sasvim lepo morfološka adaptacija prema pilaqqu i akad. kunukku (odatile slov. knjiga, HROZNY, o. c. 144). Međutim su arheolozi i etnolozi kao A. Schmidt i drugi (isp. KAZAROW, Beiträge z. Kulturgesch. d. Traker, 6) davno zapazili uočljive veze u pogledu materijalne kulture između karpatsko-podunavske oblasti i Zakavkazja, gde je lingvista J. Schmidt, zbog osobenog sistema brojeva, tražio najstariju indoevropsku postojbinu. Kao posrednici u prenošenju materijalne kulture dolaze u obzir u ovom slučaju ponajpre tračka plemena kao i njihovi anadolski srodnici Frigijanci i pretci današnjih Jermena. Već smo ranije videli veze Zakavkazja sa pontsko-karpatskim prostorom kada je bilo govora o mitanskom talami, etr. Turms, lid. Adramo- i slov. tulmaču (od starijeg tlmaqio, isp. kovač, sokač itd.).

Hemiska analiza mesopotamskih primeraka ćilibara nedvosmisleno je pokazala da se radi o baltičkom ćilibaru. To znači da je trgovina ćilibarom između pontskih zemalja išla preko Dnjepra i tripoljske oblasti prema severo-zapadu.

Odatle i pojava podunavsko-karpatskog krzna kaunaka u asirskom prostoru. Sa tim se sasvim dobro slaže i heterogena pojava očigledno srodnog termina za krzveno odelo u vulgarnolat. gunna, kojem Walde-Hofmann (s. v.) suprotno Pokorny-u traže poreklo u »einer Nachbarsprache der Appenninen- oder Balkanhalbinsel«, dakle u istoj oblasti u kojoj otprilike tražimo i poreklo Aristofanova kaunakēs. Kraći oblik gunna sa ekspresivnom nazalnom geminatom i sa monoftongizacijom osnovnog diftonga, zabeležen u schol. Verg. Georg. 3, 383 (v. GAFFIOT, Dict. ill. Lat. Franc.) odnosi se prema Aristofanovu kaunakēs kao tračko mandakēs »desmos khortou« (v. KRETSCHMER, Einleit. 236) prema anglosaks. mand »snop«, ili kao baltsko-slov. kauna prema kaunaka. Izlazi da je Aristofan dobio i ovaj kulturni termin preko onog istog posrednika preko kojeg je došao i termin kimberikos. To su tračka plemena između Ponta i istočnih Karpata preko kojih su slovenska naselja u oblasti Tripolja jedino i mogla da saobraćaju sa grčkim trgovcima i kulturnijim balkansko-anadolskim jugoistokom. Dodajemo da monoftongizacija u heterogenom obliku gunna isto tako govori za tračkog posrednika na što nas upućuje leksička grupa baukos, Bakkhos, Bykkhos (v. Aristotelove dve vrste tragedije, Glas SAN CCI, 75). Kolebanja u inicijalu (gaunaka) navode Schrader-Nehringa (Reallex. II, 157) na pomisao da je reč možda »mediteranskog« porekla. Ali ta kolebanja u pogledu artikulacije, ili, kako bi drugi kazali, taj mediteranski i paleoevropski Stufenwechsel teško da mogu služiti kao pouzdana diskriminanta, budući da je smena zvučnih i bezvučnih konsonanata sasvim obična, da ne kažemo normalna pojava u mikso-glotskoj fonetici.

U Glasu SAN (CCVII, 55) pomenuo sam Wiedemannovu (Bezz. Beitrage 27, 213) kombinaciju u pogledu dogrčkog sitos sa staroslov. žito, za koju bi govorilo i tračko ime Ziton »qui et vitalis«, a još daleko više Herodotovo obaveštenje da se u oblasti tripoljske civilizacije proizvodi žito za izvoz na jug. Dogrč. sitos sita biće stoga pre slovenskog no tračkog porekla budući da u tračkom ta ista osnova nema traženog sekundarnog značenja no samo prvobitno Ziton »vitalis«. Najzad treba pomenuti i Hesihijevu glosu sēnikē u kojoj su stručnjaci već davno otkrili slov. termin sani, sanke. O svim tim grčko-slovenskim vezama potrebno je posebno raspravljati. Zasada se može reći samo toliko da su slovenska plemena mogla stanovati i na liniji bukve (Kalinjin-grad - Odesa) i da su njihove veze sa indoevr. Pelastima bile u svakom slučaju više posredne nego neposredne.

Glavni prigovor koji se može učiniti našem idioglotskom tumačenju društvenog termina sebar sjáber (od starijeg simb(e)ro-) iako smo našli odgovarajuće antičke oblike Imbros (od starijeg Simbros)

»vezista Hermes« i Kimberos (tračkim posredstvom od simberos), bio bi sledeći: odakle taj termin u slovenskom jeziku bez ijednog jedinog idioglotskog koradikala koji bi bar donekle dokazivao slovenske tragove leksičke grupe sāip/sip/simb- »comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo«. Ovaj se prigovor mora učiniti iako smo van slovenskog našli koradikalne derivate sa sličnom semantičkom funkcijom. Mislim na lat. prōsāpia »proles, progenies« i na tračko-grčki derivat Ziby(s)thides. Prvi od ovih koradikalnih derivata dokazuje postojanje baze sa dužinom prvog dela diftonga, posle kojeg je morao iščeznuti drugi deo, a drugi derivat pokazuje bazu sa dužinom drugog dela diftonga sip- odnosno sib-, pri čemu je zvučnost labijala, ako je genuina, uslovljena nazalnim infiksom korenske varijante simb-.

Ipak je potrebno reći da takva smena zvučnog i bezzvučnog labijala na kraju leksemskog minimuma kao što je to ovde slučaj i ne mora uvek biti uslovljena nazalnim infiksom, niti moramo za zvučnost činiti odgovornim grčkog posrednika. Naše dublete liupina (od starijeg leupeinā) i lubina (od starijeg loubheinā) jasno pokazuju da su takve promene artikulacije prilično obična stvar. Stoga se trački koradikal Ziby(s)thides »pravi Tračani ili Tračanke kao članovi etničke zajednice« može zajedno sa lat. koradikalom prōsāpia bez ikakvih fonetskih teškoća svrstati u leksičku grupu sāip-/simb- kojoj pripada i naš termin sebar. Jedino smo dužni da i van ovog etimološkog pokušaja dokažemo postojanje te leksičke grupe u slovenskom. Srećom od iste vokalske baze, od koje potiče lat. koradikal prōsāpia imamo somatološki termin sâpi »clunes equi«, koji Brückner tek onako od oka dovodi u vezu sa već tretiranom onomatopejom sopiti itd. Somatološki sinonim stegno ubedljivo nam otkriva onomasiološki momenat koji se još lepše ogleda u nem. grupi Hanke, Schenkel, schinken, schunken, Isto važi i za sinonim kuk kukovi i kompozit kukotres, kod kojeg kaže Vuk: Ošteti mu suru bedeviju / od kraj repa do vrh kukotresa / da ne valja sedlu ni samaru. U pogledu broja sa terminom sapi slažu se ne samo sinonimi bedra, kukovi, nego i drugi nazivi za pojedine delove tela kao stegna, butine, slabine, desni, leđa, gde kolektiv treba da označi masovnost tog dela tela. Upravo ta masovnost karakteristična je za sapi kao i za lat. clunes gde se radi o zbijenoj kompaktnoj masi. Ovaj idioglotski koradikal jasno svedoči da je leksemski minimum saip-/simb- sačuvao i u slovenskom svoje primarno konkretno značenje »comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo«. Odatle s jedne strane semantička varijanta pressus za sâpi a s druge strane coniunctus za sebra.

SUMMARIUM

1. Tin(ia) din

Tuscum Tin- optime quadrat cum slav. stirpe nasali din- »dies« cuius formam heterocliticam verbum denominativum dīriō »video« servat. Eiusdem stirpis ac gr. Dō(i)s, Dōmatēr sunt nomina slavica composita Daj-bog Daj-babe, cuius prima pars eandem basin ut kraj iuxta kraj exhibet (deidī- atque dōi- »luceo«, cf. doassato deato). At Daž(d)-bog ex stirpe reduplicata dōid-io-, quam praebent nomina Dōdō, Dōdōna, deducitur. Nomen Svarog cum hesychiano bōroi (< su-oroi) »lumina« coniunctum eiusdem est radicis ut sol, hōlios, unde sequitur proportio »bōros : Svarog = akros : Ostrog«. Illyr. bagaros »formus« ad slav. bogu et gr. phōgō pertinet.

2. Veltha Voltumnus Vertumnus (V)Lada

Nomina tusca ut Veltha, Voltumna, Vol/rtumnus »deus Etruriae princeps« cum illyr. Volsimos »dux«, slav. vlada (< voldha) vlast (< voldh-ti) »tyrannis, exousia, authentia«, vladika (stirps voldhū-) »uxor vel filia adulta tou vlastelin«, Lada »nomen deae«, antegr. Lēdā, Lētō, Latōna cohaerent. Radix monosyllaba veldh- et disyllaba veladh- (cf. percello : clādēs) secundum legem Lidén basin vlādh- formam slavicam Lada iure procreavit. Nomina ut Virbius (< Verdhios) »rex Nemorensis«, V/Borthia »potnia thērōn«, Bendis, bannas »rex«, battix »uxor« in societate matrilineari huc pertinere simile est veri.

3. Maris Mavors

Nomen tusco-latinum Martis et Mavortis eadem ratione compositum ut nomina phrygia M-zeus, Mē-deus, M-dineus (~ Tin- din) »magnum fortem imperatorem« significat. Forma Maris aequae ac Mariani Jadrenses propter Nerienem Northiamque cum gr. anēr, slav. nravi coniungitur.

4. Turms tulmaču Adramys

Deus Tuscus Turms, qui et Mercurius, idem est ac At/dram- apud Lydos et talami »interpres« apud Mitannos. Cui nomini respondent slav. tulmaču »interpres« et tulku »interpretatio« ex quibus minimum lexicum (s)tel/r- »clarus« deducitur, quod in hom. teirea pro terea »signa caelestia«, paleoind. tarā »astrum« et lat. stella (ex antiquiore stel-na) exstat. In his quoque nominibus corradicalibus liquidarum mutatio **l/r** observatur qua de causa non solum astēr, Stern sed etiam slav. tulku et tulmaču eiusdem originis sunt. Valeat proportio »tulku : tulmaču = znak : gnōmē«. Mutationem **r/l** etiam ethnicon Termilai in Lyciorum titulis Trmmli iuxta Telmiseis (apud Hesychium), Telemessioi (in titulis atticis) exhibet, cuius nominis Lykioi (cf. amphilykē, lykegenēs) gentis cuiusdam indoeuropaeae anatolicae interpretationem reddit.

Maeonius Kandaulās non est is qui canes suffocat sed fur ut Hesychius s. kynankhā docet. Lyd. tegoun (g ex j ut briga ~ frei et Pagasai, p/baia »via«) »fur« cum paleoind. stāyúh exaequatur. Postremo Kandaulās ipse idem valet quod Kandōlos, ga(n)dos »fraudolentus«.

5. Gortyn Cortona grad

Minoum Gortyn, quo hesychianum Kartemnidai »gortynii« spectat, cum arcad. Kortys, Kortynioi, Gordynios, maced. Gortynia, phryg. Gordion, Mane-g/zordum, thraec. Kardia, Kardiopolis (cf. toponima italiana Mon(te)-Ghibello, Lingua-Glossa) tusc. Curtun et slav. garda »polis«, žirdi- »xylon« coniunguntur. Quae omnia polin xylīnēn danuvianam non lithinēn mediterraneam significant. Huc procul dubio non solum hesychianum kerta et punicum Kart-hadušat »urbs nova« sed »etiam antelat. (h)urbis (ex antiquiore kurthi- vel ghrdhi-) ipsaque nomina Krēs (cf. Dax et Dakos), Krētā (ex antiquiore karta ut krēpis iuxta carpisclum) referenda sunt. Adduntur etyma vocabulorum flexuntes »celeres«, ploxē/inum (cf. curro — currus), slav. plachŭ (< polqso- »praeceps«), Borysthenes (ponticus et hellesponticus) : baltoslav, burzdu, serb. brzdica »locus ubi flumen deproperat«; thraec. d/leba »polis« : antesab. teba, dac. dava »locus«, gr. thēmōn, thōmos »acervus«, tēb/menos »toga«, lithuan. deviū »vestior«, slav. devenica »impensa«, nad, nadev, zadeva; Be/o-dencus »abyssos« (cf. lithuan. Be-dugnis »fundo carens« ~ dheubh-»profundus«).

6. Sambas salpinx subulo sopilka

Tusco-lat. subulo et tyrrhoerio-graecimi salpinx (ex antiquiore sampinx) una cum nommibus Sambas »tibicen« et hesychiano syrbēneus (ex sumbano-, cf. carmen < canmen) »tibicen« ad radicem onomatopoeam skep-/skomb- »strepitum facio« referuntur. Eiusdem radicis sunt slav. sopilka »fistulae maioris genus«, Sopot »magni fontis nomen«, lydo-phryg. Sipylos »id.«, germ. schimpfen, Schumpfe, gr. skōps, skōptō, kompos, kombēo, kombakeuo, paleoind. śápati, śabda- »sonus, vox, strepitus«,

7. Bisaltai zlato santerna skandyx

Nomina pelasto-graeca Xanthos (< xoltos, h. e. ḡholto-), xouthos (< xolthos ut alkā, aukā), dauta (< gholta, cf. d/zorx iuxta sergoi) »khlora, lakhana«, dassa (< daltia vel dalkia, cf. phryg. zelkia et slov. zlaku) »id.«, skandyx (cf. skandykopōles »lakhanopōletria et **sk** pro **ks** in skiphos) cum hydronimis Geudos »qui et khrysorrhōas«, Gallos (< gholtos, cf. serb. hydronima Zlatica) et cum tuscolat. santerna coniunguntur, fortasse etiam kallaia (gutturalis velaris ut in Geudos non palatalis ut in xanthos, santerna etc.) »color purpureus, crista vel barba vel cauda galli gallinacei fulgens« et nomen Bi-saltarum (cf. Thynnos et Bi-thynnos) huc referenda sunt. Compositum ka-skandyx eadem ratione ut ka-artias i.e. ka-vartias (cf. byrthax, bartakhos etc. ~ arm. gort et lett. varde »ranax«), ka-touzoi ~ tyththos, toussiloi, O-dysseus »qui et nannos«, tarent. ky-mindala ~ lithuan. meñtalas »turba«, ante-lat. caterva et hesychianum katorouba ~ t/syrba, (S)Kamandros, Kamandōlos ~ mandra aliaque. Composita in hunc modum formata i.e. talia quae praefixum **ke/ko** exhibent non solum in dialectis pelasticis sed etiam nunc in verbis nommibusque slavicis exstant. Pelast. artheos cum gr. orkhis, lithuan. eržilas et phryg. attāgos cum pehlev. azag et baltoslov. ožys »caper, capra« cohaeret. Tuscum nomen Usil »sol« non ad sāu-el sed ad hesychianum aukēlōs ex ausēlo unde Auselios pertinet ut exempla pelastica daucos (< dhouso-) »daucus carota« et saucos (< sauso-) docent.

8. Brilettos proelium prylys Bryllikhis Brilōn brilec

Antelat. p(a)lasea ad gr. splankhna (cf. santerna < ḡholto-) et avest. spərəzan pertinet. Hom. prylees, cypr. prylys, lac. bryllikha ut hydronimum Loidias - Lydias monet, una cum antelat. proelium cum oronimo Brilessos (cf. serb. Šiša, Goleš, Golija, nem. Kahlenberg), thraec. brilōn et slav. brilec »tonsor« ad radicem vel potius ad minimum lexicum bherei-/bhroi- »ferio, tondeo« referuntur. Propter antelat. proelium oronimum Brilessos Tyrrenopelasgis atticis attribuendum est. Derivata corradicalia bryllikhistai et pyrrhikhistai saltatores armatos significant.

9. D(a)mia Camillus Kadmos zemelo familia zmija

Phryg. zemelō; thraec. Semelē, kret. atmēnia »servitium«, mnōā (< dmōā), antegr. doulos, dōlos (< dovelos, cf. loutron lotron) et tusco-lat. famel- (< thamelo-) cum gr. khthamalos et lat. ghemon- (cf. vetnord. man »mancipium«) coniunguntur. Nomina Terrae Matris Damia Dmia Mnia fortasse etiam antelat. servos (ex antiquiore sevros ut parvos) huc referenda sunt. Item nomina Kadmos Ka-dmil(l)os, Ka-smene »administer«, praefixi **ka-** ope formata (cf. ka-vartias, ka-skandyx, ky-mindala alia) et radicem vocali vacuam ut slav. zmaj, zmija »draco« eiusdem sunt originis; quae propter notissimam vocalium alternationem triplicem tantummodo indoeuropaea esse potest. Phryg. Gdān (cf. Atintan, Acarhan, alia) ut epiclesis Dindymēnē atque interpretatio graeca mētēr ore(i)a monent, cum oronimo Agdus eiusque derivato Agdistis coniungitur.

10. Sapaioi Imbros Kimberos prosapia sebar

Pelast. la-byrinthos (~ messap. byrion »oikēma«) »aedificia permagna« neque ad labryn neque ad nomen compositum La-braundos pertinet. Nam La-braundos »qui et Agamemnōn« cum toponimo lyd.-phryg. Blau(n)dos, antegerm. bhlāndo- et paleoind. bradhnā »rubicundus, lucidus« cohaerere potest. Nomina Mercurii pelastica Imbros, Imbrasos, Imbramos non minus quam toponimum Imbros cum Neptuno Impsioi »Zygioi« et nomine carico imbos »bos« (cf. gr. zygōn et lat. iouxmentom) coiungenda ad radicem sāip-/sip-/simb- »comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo« referuntur, quae non solum in lat. saepes, praesaepio, saepe et prōsāpia (cf. gallo-lat. benno »Wagenkorb« eiusque nomen paleoind. corradicale bāndhu- »Verbindung, Verwandtschaft, Genossenschaft, Beziehung; Verwandter, Angehöriger«) sed etiam in gr. aipos. aipsa exaiphnes (cf. pēgnymi, pegos, pagos) et īpos, ipson itemque in slav. simb(e)ra- »adiunctor, agricola« et in serb. sapi »clunes equi« (cf. serb. stēgno »crus« ~ stegnuti »comprimere«) exstat. Ad eandem radicem corradicalia pelastica ut Ziby(s)thides, simblos, (s)ipyā, gabena, gambrion, zabatos, zamation, kabatha, gabata, gavessa aequae ac lat. simpulum simpuvium et hydronimum Simbruvium (cf. hodierna: bassin, Becken alia) pertinere videntur. Mutationem s/k/g/h dialectis pelasticis propriam fuisse exempla ut maced. gouan »suem«, thraec. Salmolxis Gebel-eizis (~ sāu-el »sol«), Suel-sourdos, S/Halmydēssos, epir. S/Helloi, Hella H/Ellopia, Gellōs (~ gr. helein et goth. saljan »darbringen, opfern, nehmen, machen«) docent.

Qua de causa aristophanea kimberikos (~ slav. simbera-) aequae ac kaunakēs ad gentes septentrionales spectat unde sequitur proportio protoslav. kauna (gunna) : kaunakēs = anglo-saxon. mand »fasciculus« : thraec. mandakēs »dezmos khortou«. Nominis compositi Gebel-eizis pars posterior una cum tusco aisa- »deus«, antegr. aisakos »ramus laureus divinus« aliis ad germ. ansa »spiritus daemon« et gr. nomen sigmaticum ansos in compositis prosenēs, apenēs servatum referenda est. Stirps germanica ansti, abunst (cf. adspirare = favere) in toponimi compositi corradicali Asty-palaia »deorum mensa« parte priore exstare videtur. Toponimi carici Ala-banda, si compositum est (cf. slav. albanda »olor«), pars posterior suffixi **-to** ope nomen est formatum (cf. gr. phortos et lat. porta) quod ad radicem ven- »vinco, impetro« fortasse referendum est. Non est praetereunda postremo proportio quae sequitur - aristophaneum kimbero- et slav. simbera (in alb. sēmber »agricola adsociatus« traditum) : simbra = hibern. acher : akros. Supersunt etiam alia huius suffixi exempla variata ut gr. pentheros iuxta balt. bendra »societas«. Protoslav. simb(e)ro- igitur agricolae boves aratorios inter se consociantes vel omnino consocios significat. Quae vox cauponibus thraeciis mediantibus in colonias graecas atque usque in Athenas Aristophanes, quibus »Scythae aratores« frumentum iam antiquioribus temporibus suppeclitabant, una cum vocabulo kaunakēs penetravit.